

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРИЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ISSN 2524-048X

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЄВРОПЕЙСЬКІ
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ**

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

№ 6 – 2017

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 3 березня 2017 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 6. – К., 2017. – 157 с.

УДК 94 <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06>

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (голова редколегії)

Мартинов А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ) (заступник голови редколегії)

Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)

Пількевич В. О. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)

Банті Р. доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Ізраїль)

Гасимли М. Джафар огли – д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджан)

Добронські А. Ч. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)

Дьомін О. Б. д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)

Іванов О. Ф. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Капелюшний В. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Кишинів, Молдова)

Малько В. доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)

Миронович Є. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)

Мордвінцев В. М. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Руккас А. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Слюсаренко А. Г. д-р іст. наук, проф., акад. НАПН України (КНУ імені Тараса Шевченка)

Ставнюк В. В. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Хакамієс П. д-р іст. наук, проф. (Університет Турку, Фінляндія)

Щербак М. Г. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Яровий В. І. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал Європейські історичні студії включений до переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

Рецензенти :

Бурьян М. С. д-р іст. наук, проф. (ЛНУ ім. Тараса Шевченка)

Потехін О. В. д-р іст. наук, проф., головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Тел. (044) 239 34 24, e-mail: european_studies@ukr.net

Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University to spread through the Internet (Protocol № 8 of March 3, 2017)

European historical studies: scientific journal. – № 6. – К., 2017. – 157 p.

UDK 94 <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06>

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial board

Mashevskiy O. P. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (Chairman of Editorial Board)

Martynov A. Y. Sc. D. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Kupchik O. R. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Pilkevich V. O. Ph.D. (History), assistant professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (executive secretary)

Banti R. Ph.D (History), Ministry of Education of Israel, Jerusalem, Israel)

Gasimli M. Jafar oglu Sc. D. (History), Professor (Baku State University, Azerbaijan)

Dobronski Charles A. Sc. D. (History), Professor. (University of Bialystok, Poland)

Demin O. B. Sc. D. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University)

Ivanov O. F. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Kapelushnyi V. P. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Cojocar L. D. Sc. D. (History), associate professor (State University of Moldova, Chisinau, Moldova)

Malko W. Ph.D. (History), associate professor (University of California, Fresno, United States)

Myronovych E. Sc. D. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)

Mordvintsev V. M. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Patryliak I. K. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Rukkas A. O. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Slyusarenko A. G. Sc. D. (History), Professor, Acad. NAPS Ukraine (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Stavnyuk V. V. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Hakamies P. Sc. D. (History), Professor (University of Turku, Finland)

Shcherbak M. G. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Yaroviy V. I. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Recommended by Academic Council of the Faculty of History,

Kyiv National Taras Shevchenko University to spread through the Internet

Electronic journal European historical studies is included in the list of professional electronic journals of Ukraine, in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality "historical science".

(Order of Ministry of education Ukraine from 09.03.2016 № 241 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 25 February 2016")

Reviewers:

Buryan M. S. Sc. D. (History), Professor (Lugansk Taras Shevchenko National University)

Potekhin O. V. Sc. D. (History), Professor, Chief Researcher (Institute of World History NASU)

Editorial address:

01601, Kyiv, Vladimirskaya str., 60, Kyiv National Taras Shevchenko University, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of foreign countries

Phone: (044) 239 34 24, e-mail: european_studies@ukr.net

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Kyiv National Taras Shevchenko University

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Вікторія Вдовиченко Narrating Integration and Disintegration in Europe: Italy's View.....	6
Андрій Грубінко Участь Великої Британії у зовнішній політиці і політиці безпеки Європейського союзу: огляд російської історіографії	25
Тетяна Перга Сталий розвиток у нових членах ЄС.....	48

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Олександр Андрієвський, Олександр Іванов Причини радикалізації студентського руху в ФРН у 1960-х роках і утворення терористичної організації Фракція Червоної армії (РАФ).....	64
Наталія Городня Переговори між представниками Директорії УНР і держав Антанти у січні – березні 1919 р.....	84
Анатолій Демещук Становлення збройних сил Республіки Хорватія у 1991 році	107
Олег Купчик Держави Центральної Європи у налагодженні офіційних відносин з УСРР (початок 1920-х років).....	120

НАУКОВА ХРОНІКА

Олег Машевський Науково-методичний семінар «Проблеми дослідження та викладання міждисциплінарних напрямів: європейські студії та американістика».....	139
--	------------

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

Victoria Vdovychenko Narrating Integration and Disintegration in Europe: Italy's View.....	6
Andrii Hrubinko Britain's Participation in Foreign and Security Policy of The European Union: Review of Russian Historiography.....	25
Tetiana Perga Sustainable Development in the New Members of the EU.....	48

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Oleksandr Andrievskiy, Oleksandr Ivanov Causes of the West German student movement's radicalization in the late 60s and a foundation of terroristic organization RAF.....	64
Nataliya Gorodnia The Ukrainian Directorate and Entente Nations Representatives' Negotiations in January March of 1919.....	84
Anatolii Demeshchuk The Foundation of the Armed Forces of the Republic of Croatia in 1991.....	107
Oleg Kupchik States of Central Europe in Establishment of the Official Relations With Soviet Ukraine in the early 1920 s.....	120

SCIENCE CHRONICLE

Oleg Mashevskiy The Scientific and Methodic Seminar «Multidisciplinary Endeavour Study and Research Issues: European and American Studies».....	139
--	------------

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 94 (4/9)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.6-24>

Вікторія Вдовиченко

PHD (History)

Kyiv Borys Grinchenko University

NARRATING INTEGRATION AND DISINTEGRATION IN EUROPE: ITALY'S VIEW

Abstract. EU's economic and political challenges open a new page of the European integration history. The Eurozone crisis and challenges presented by Brexit enhanced scholars from various countries to analyze and rethink about the future of the European integration and EU as a whole. The paths of the differentiated integration present a specific interest in this article. This kind of integration is becoming more and more popular among politicians and researchers in their affords to demonstrate a pragmatic approach how to re-start the integration process. This article will outline the issues framed by the differentiated integration in Italy, a founding member of the European Union. Moreover, it presents an attempt to apply the principles of differentiated integration to some of the politics: political and economic governance in the EU. The article poses the question to what extent the political fluidity will be necessary in order for the EU to still remain solid tackling common economic and political challenges.

The article presents the opinions of the Italian scholars and politicians referred to the differentiated integration. The first part of it theorizes the concept of differentiated integration and presents an evolution of scholars' thoughts starting from the mid-90s. The second part of the article reveals the challenges of the EU, the European integration process and the implications on the Italian Republic. It tries to show how Italy manages to overcome the present integration challenges.

Key words: *differentiated integration, Italy, EU, disintegration, neo-functionalism.*

In a profoundly heterogeneous and interdependent world, cross-disciplinary dialogue referring to understanding the roots and causes of EU's (dis)integration future present a special interest. It points to a global shift towards scepticism in the main sectors such as politics, economy and culture [21]. The importance of the differentiated integration seems to have a new way of scholars' attention. It comes with the European Monetary Union, Schengen zone and leads to more current Fiscal Compact, European Stability Mechanism. Italy, being a founding member-state, by joining the Economic and Monetary Union, strengthened its international influence in the Brussels-based decision-making process, stabilized its economy and successfully modernized its industry. However, we also saw that major political formations started to elaborate new positions towards European integration with the aim to reassess the role of integration versus disintegration approach [20, p. 3]. As a result, we have seen Big Europe's change of face – new ruling political forces and their ideas and positions about the EU and European integration project.

Therefore, the relevance of this research topic stems from the need to identify the place and role of the Italian Republic in Europe, identifying and analyzing foreign political factors that led to its position in the integration/disintegration processes. On closer examination of this argument, it is possible to assess whether there are systematic similarities and differences that sharpen the ability to analyze and predict the Italian foreign policy development. Moreover, it would be crucially important to analyze Italy's role in the Mediterranean region, taking into consideration its energy, migration and security challenges for Europe. These issues are relevant to both foreign policy and national security. They also need better tuning, given the current political conditions in Italy. Finally, a more balanced approach is required to reflect Italy's role in trying to impact the development of strategic communication.

This experience can serve to develop new conceptual and theoretical, scientific and methodological approaches for other countries in their endeavour to establish and develop multilateral relations with EU member-states.

The novelty of the research lies in the attempt to analyze progress and outcomes of the Italian (dis)integration policy. The object of study is the place, role and importance of the Italian policy at various EU development steps. The interdisciplinary nature of the research and complexity of the problems justify the use of adequate methods. The structural and functional methods can be applied to the analytical framework in which the Italian Republic operates in the structural framework of an international relations system that affects foreign policy behavior.

Problem Rationale. Nowadays, it's absolutely no surprise that one of the most stable projects in Europe – EU – is showing the signs of its disintegration. The political fluidity towards not only Brexit, but other “Exits” is influential enough in order to acknowledge that political integration of the EU is shifting between trajectoring towards integration or disintegration. My idea lies in the attempt to rethink and re-evaluate Europe's integration project by presenting Italy's modern history of integration and disintegration tendencies through changes in differentiated integration discourse. In a profoundly heterogeneous and interdependent world, cross-disciplinary dialogue referring to understanding the roots and causes of EU's (dis)integration future present a special interest where global powers will redefine fundamental rules of foreign policy. In this case, the Italy's foreign policy will present a special case study.

Theoretical foundations. The concept of differentiation presented in the EU law provisions followed European integration process from its very beginning. Its discourse started to appear immediately in the 1970s as political ideas. These years' positive approaches towards differentiated integration were rather limited due to disputes between followers of ‘wide’ and ‘deeper’ integration theories. They were reflecting more about the vertical integration when shifts of competencies from national to European level happened [11, p. 10].

The discourse on differentiated integration was enhanced when the EU was conceptualizing itself among the followers of intergovernmentalism and supranationalism at the beginning of 1990s. It was presented after Maastricht Treaty was signed by EU member-states and seriously negotiated already in Amsterdam

Treaty. The latter one opened the talks referred to the framework of common foreign and security policy as far as a number of new countries were to join the EU [23]. In this case, the discourse about differentiated integration was launched mapping the first pillar of the European integration process and providing opportunities for the EU member-states to cooperate within some formats.

The number of papers referring to the impact of the differentiated integration were presented by A. Kolliker [13], Usher [26]. The dialogue on the Amsterdam and Nice Treaty provisions were accomplished by theorized opinions of A. Stubb [24]. Moreover, the challenges of the differentiated integration are being analyzed by contemporary scholars in various European countries. This article will majorly analyze researchers and works from France (Y. Bertoncini [4], T. Chopin and C. Lequesne [6]), Germany (K. Holzinger [11], N. Koenig [12]), Switzerland (F. Schimmelfennig [18]), Poland (T. Grosse [10]) etc.

It is possible to acknowledge that the upper front for the differentiated integration started to be in 2015 when Britain voted in favor for ‘Brexit’ fuelling controversy among other EU member-states about their future. It raised core dilemmas how to reconcile the heterogeneity with the EU referring to political, economic and institutional framework for the member-states.

Among the Italian scholars who are focusing their attention towards dilemmas of differentiation integration are researchers from International Relations Institute. Gianni Bonvincini and Nicoletta Pirozzi are researching and theorizing the concept of differentiated integration as well as its evolution whereas Adriaan Schout reflects opinions on the EU existential threat.

Alessandro Marroni, Nicoletta Pirozzi and Paola Sartori present in their researchers majorly the disputes on the impact of the differentiated integration on the CFSP and CFDP. The fluctuations of thoughts about EU enlargement and differentiation presents Barbara Lippert. These scholars presented their joint publications dedicated to the 60th anniversary of the Treaty of Rome celebration. As the result, the research “EU60: Re-Founding Europe. The Responsibility to Propose” [14] is one of the most complex editions dedicated to current challenges referring to

EU and differentiated integration. The authors tried to analyze every EU policy where differentiated integration had impact, starting from economic and monetary policy till common foreign and security policies. It means that the scholars would like instead of “Let-it-Be” approach their on “Let-it-Build” way.

Among the Ukrainian scholars who were elaborating the concepts of differentiated integration it is possible to nominate I. Grytsyak [1], V. Kopijka [2], O. Shapovalova [3].

The researchers of the differentiated integration have tried a number of times to present some essential classifications referring to this type of integration. One of the first scholars who succeed was A. Stubb. His idea lied in theorizing differentiation integration though three major concepts: time (so-called ‘multi-speed Europe’ allowing different countries to integrate in different time slots), space (‘Variable Geometry’ – differentiation according to territory or region specifics), matter (‘A la Carte’ – choosing specific sectors in which the integration is being conducted) [24, p. 285]. Stubb’s ideas were merely innovative at the end of 90s but received a number of criticism at the beginning of millennium. The major reason was the fact that differentiated integration required sectorial and territorial aspects but could explain the proposals for deepening and widening of Europe. For the case-by-case differentiation, such as the Schengen Area or Euro Stubb’s ideas on differentiated integration were fully-fledged [18, p. 3]. It was realized when the Amsterdam Treaty came into force and Schengen acquis was integrated into the EU acquis. At the same time, however, the functional and structural mechanisms were not fully covered by the scholars differentiated classification. Holzinger and Schimmelfennig proposed their own classification framing it into six different dimensions with two extremes: a) territorial vs. functional differentiation; b) constant vs. temporary differentiation; c) nation-states level vs. multi-level differentiation; d) within EU treaties vs. outside EU acquis; e) EU level decision-making vs. intergovernmental decision-making; f) internal differentiation (only for EU member-states) vs. outside the member-states area differentiation [11, p. 297].

In such a way, differentiated integration encompasses a variety of socio-economic and political interests within the EU and outside its boundaries. Other scholars continue to speculate on the conformity of the three instrumental principles of the differentiated integration: 1) opt-outs presented by the Area of Freedom, Security and Justice and Euro currency; 2) format of ‘enhanced cooperation’ presented merely in the economic policy; 3) cooperation EU+ in the framework of practical conformity with the European standards (Treaty on Stability, Coordination and Governance) [7, p. 8].

Together but risking being apart: Italy’s view. The differentiated integration may embark various challenges as well. The sovereign debt crisis in Italy started disputes about re-thinking European integration process and EU as its format.

The history of Italy can be characterized by a considerable influence on global processes and, especially, on the development of the European integration. As a founder of the European Community, and subsequently the European Union, it remained to be an active supporter of the integration process and also managed to play a prominent role in European politics. Since its existence, Italian foreign policy decisions have always been contentious: starting from the end of Cold War Italian foreign policy experienced a high degree of volatility influencing Italy’s position between two poles – Europe and Atlantic Alliance. The second half of the XXth century shows us that under the influence of external and internal factors, Italian foreign policy is increasingly emphasizes Europe.

In addition, one of the main elements of a European contribution of Italian construction is spread ideas of federalism. This is confirmed by the words of the Italian economist, Chairman of the European Central Bank, Tommaso Padoa-Schioppa: ‘Italy has always sought to create a united Europe based on the supranational principle’. However, Pier Domenico Tortola reflects that in the time of especially eurozone crisis, EU member-states are facing structural imbalances even more. It means that the époque of easy decisions ended up presenting its spill-over effects. The scholar stipulates on the importance of the neofunctionalism approach proving that from the economic point of view, the structural imbalances of the

Eurozone where entrenched in the economic integration system [25, p. 10]. Therefore, it becomes increasingly difficult to solve them via exclusively technical or political measures. Meanwhile, Tortola raises talks that the impact of the current disintegration effect started when EU tried to fasten the ‘low’ integration in order to have a ‘high’ one. According to the scholar, such ‘high’ political integration caused the impact on the slowing down the European integration drivers [25, p. 4]. It also reveals that some political leadership will be required from the EU member-states unless the negotiations will be enhanced towards the impact of the disintegration tools which tend to be more asymmetric.

For Italian political mainstream European integration was seen as a leading benchmark of monetary, economic and political union based on federalism at the beginning of 90-s. Starting from the mid-90s Italy called for the ever-closer integration referring to economic and political issues in the framework of the differentiated integration. Italian politicians and governmental officials made their EU Presidency in 1996 merely focused on negotiations with the EU, with other EU member states about positive impact of differentiated integration [8, p. 38-39].

The story of the 1996 seems to be repeated for Italy and the European Union also 20 years later. Alessia Potecchi, President of the Democratic Party Assembly in Milan, names several major impacts of Italy’s joining the Eurozone. The most vivid challenges are presented in figures: a 10 per cent drop in the products per capita rate between 2008 and 2016 (in comparison, when Euro was introduced, the Italian average income per capita was higher up to 20 % in comparison with the average Eurozone member) [28]. Moreover, the Eurozone crisis had a social policy impact especially on the youth unemployment. The austerity measures imposed on Italy were devastating for citizens income [29, p. 17]. Italian economists attribute the crisis of 2009-2011 with the specifics of Italy joining the Eurozone. Especially, it came to be evident in 1992, when panic gripped the European monetary system associated with exchange rates, which led to the devaluation of Italian lira against the German deutschmark [30, p. 237]. Ferrara explains such results by inability of Europe to

adequately "protect and promote protection of national economies even through financial resources in the EU budget" [9, p. 21].

Even Dr. A. Potecchi stipulates that the competitiveness of Italy in comparison with other European core members has been disadvantaged since the establishment of the Eurozone. Europeanization of the domestic economy led to the creation of burden which Italy wasn't able to cope with in due time. Moreover, the convergence criteria according to the Maastricht Treaty enhanced such an aggravated situation for Italy [28].

In the same way Maurizio Ferrara presents that the challenges for Europe hesitating between economic Europe and social one are to be enhanced. The Italian leadership as well as European will be beneficial if these two aspects of Europe are going to reconcile [8, p. 21]. The tensions between the national welfare states, where Italy is making a part, and the path to further integrate started to be present since the 1980s and increased in the 1990s. As far as the European integration is merely based on the economic integration, a lack of competition and freedom of movement became firstly evident. The introduction of the Economic and Monetary Union was done on the "let-it-be" basis and therefore its impact wasn't enough calculated on the national economies. The results are turned into the current crisis both on economic and political levels in Italy enhanced by the social protection needs and austerity measure imposed by the EU. These tendencies opened the doors to more Eurosceptic forces coming to activate the latent conflict between the rich and the poor in number of the EU member-states. Italy is one of them. It is experiencing the huge contrast and raise of populism and nationalism towards external threat that the migration flows are presenting. However, the first impact was economic one enhanced by the austerity measures since 2011 [9, p. 26].

The processes of deepening and widening of the EU impacted both new and old member-states. Therefore, Italy had to compel and compete with other member states and to enhance its growth and employment. However, at the same time, together with Greece, it started to fail in adjusting to other Maastricht criterias. Ferrara names it 'internal devaluation' when cutting labor costs and social spending

were done in order to equilibrate the national debts. As a result, it provoked the raise of nationalistic and populist tendencies within the country [9, p. 29].

The presence of disintegration in EU political mainstream is underlined by the Prime-Minister of Italy, Paolo Gentiloni. He stipulates that centrifugal Europe faces challenges which lead the EU to the unpredictable future. He imposes on importance to have operability and efficiency of Juncker's Plan which should be as effective as Marshall's one [5]. Gentiloni sees the way-out for the EU only via stronger social Europe which focuses merely on steady growth and investments. Moreover, he presents the priority for Italy in 2017 to see Europe with 'higher speed' [15].

Such type of integration, according to the opinion of Yves Bertoncini, can be effective after having passed some test on legitimacy due to the disputes among the EU member states [4, p. 3]. In reality, it didn't merely happen neither in Italy nor in any other European state. The paradigm of stable democracy seems to have vanished into abyssal depths, especially in the light of its apparent lack of strength and vision to lead us through this period of lingering turbulence where global powers, like US, China and Russia will redefine fundamental rules of foreign policy. In this situation, Italy remains to be an important guarantor of security especially when the threats are coming to be focuses in its strategic region of the Mediterranean Sea. Given the instability along the external borders of the EU, it is vulnerable to the migration flows coming to the European Union.

In such a way, the differentiated integration imposes the presence of uncontrolled areas or flexibilities in the political decision-making. Romano Prodi stipulates that the threat for Italy in the Mediterranean Sea remains not in the migration flows themselves but that since 2014 they are becoming more and more uncontrolled [22]. Moreover, he compels that the global economic crisis has never been solved and its spill-over effects are visible as presence of the civil war in Syria and political instability in Iraq. "Today there is no leadership that unites different wills. European leaders behave like weather forecasts. The referendum on Brexit has in fact shown the fragility of a Europe" [22].

However, the implications of the differentiated integration may have the tendencies towards the disintegration scenario approaching. As far as the driving force of the European integration remains economic integration, it is necessary to analyze the trends of it in various fields. Trade is being of utmost importance both of national and European level. However, the tendencies demonstrate that comparing to the trade between EU member-states, some of the member-states will enhance their bilateral trade with the partners outside the EU. In such a way, Italy was included into the list of the founding members (together with Germany and France) who wants by 2020 to increase trade relations with China, African continent and other emerging and developing markets [17, p. 17]. However, it also means that within the EU Italy would like to expand its impact in the South European region where traditionally it considered being a leader. These implications indicate that Eurozone core member-states are tending to cooperate with Eurozone periphery especially Greece, Portugal and Spain. It means for Italy a double-favourable periods [19, p. 3]. However, it also means that Europe is having a threat of splitting to different regional dimensions or groups.

How the EU member-states are going to decide to orient themselves towards more welfare or further integration, the future of Italy and Europe as a whole will depend. In this respect, the President of the Italian Republic Sergio Mattarella claims that the words of famous A. De Gasperi are more than crucial to remind: “the solidary for common reason and joint feeling of freedom and justice. In order words it means, that the only way for Europe to resist is in uniting forces from majority of the EU member states. Such steps are necessary in order to stand against “the march of irrational forces” presented by the voice of populism, propaganda and claims to nationalism.

Since its origin in the 1950s, the European Union had never been exposed to such a succession of destabilizing events. At the peak of the present crisis, starting from the wake of the Eurozone, followed by migrant flows and a number of referendums in the UK and Italy, we clearly need to better explore the historic roots of these challenges as they will fuel our concerns for the next few decades.

Building the future of Italy in the EU will require to evolve more resources, unity of intents and solid trust in the fundamental values of the integration process. It will have to overlook the common European challenges rooted in the past, because the present ‘vicious circle’ of European integration will required a closer solidarity between the member-states, their generations of citizens and values.

The year 2017 is a crucial not only for Italy but for Europe especially in its attempts to redefine diplomacy and politics. Italy as well as other major European countries are trying to become more flexible, from one side, and more solid, on the other. Therefore, it means that in a highly differentiated European reality, the member-states are still feeling threat referring to their future within the EU.

Sources and Literature:

1. Грицяк І. Основні концепції диференційованої інтеграції [Електронний ресурс] / І.Грицяк, О.Хоменко // Вісник Національної академії державного управління. – 2009. – Ч. 2. (Політологія і право). – С. 200-210. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-2-26.pdf> – Назва з екрану. – Дата звернення: 6 травня 2017 р.

2. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / [В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського]. М-во освіти і науки України. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2012. – 759 с.

3. Шаповалова О. Моделі диференційованої інтеграції в євро інтеграційній політиці Франції [Електронний ресурс] / О.Шаповалова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Міжн. відносини та зовн. політика) – 2010. – Вип. 88. – Ч. 1. – С. 12-15.– Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1232/1177> – Назва з екрану. – Дата звернення: 12 березня 2017 р.

4. Bertoncini Y. L'intégration différenciée dans l'Union Europe'enne: une légitimité a' géométrie variable // Policy Paper. Institut Jacques Delors – March, 2017. – No. 186. – 12 p. [Electronic Resource] – Mode of Access:

<http://www.institutdelors.eu/media/integrationdifferenciee-bertoncini-ijd-feb17.pdf?pdf=ok> – Title from the Screen. – Accessed: March 22, 2017.

5. Bricco P. Gentiloni avverte: nella UE dinamiche anti-comunitarie. – Il Sole 24 Ore [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.ispionline.it/DOC/6maggio_Gentiloni_Gozi_Ispi.pdf – Title from the Screen. – Accessed: May, 6, 2017.

6. Chopin T. Differentiation as a double-edged sword: member states' practices and Brexit /T.Chopin, C. Lequesne // International Affairs. – 2016. – No 92 (3). – P. 531–545.

7. Differentiated Integration in the EU. From the Inside Looking Out / ed. by St. Blockmans. – Brussels: Center for European Policy Studies, 2014. – P. 8.

8. Ferrara M. Rotta di collisione: euro contro welfare? – Roma-Bari: Laterza, 2016. – 190 p.

9. Ferrara M. Neowelfarismo liberale: nuove prospettive per lo stato sociale in Europa / M.Ferrara // Stato e mercato.– 2013. – Vol. 97. – No. 1. – P. 3–35.

10. Grosse T. Can 'Differentiated Integration' Lead to a Federation in Europe? [Electronic Resource] /T.Grosse// Yearbook of Polish European Studies. – 2015. – Vol. 18. – P. 15–38. – Mode of Access: http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/18-2015_grosse.pdf – Title from the Screen. – Accessed: March 22, 2017.

11. Hozinger K. Differentiated Integration in the European Union: Many Concepts, Sparse Theory, Few Data / K. Hozinger // Journal of European Public Policy. – 2012. – Vol. 19. – P. 292–305.

12. Koenig N. A differentiated view of differentiated integration. – 2015. – No. 140 (July, 2015). – Jacques Delors Institute. – Berlin. – 13 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.delorsinstitut.de/2015/wp-content/uploads/2015/07/20150723_DifferentiatedIntegration_JDIB_Nicole-Koenig.pdf – Title from the Screen. – Accessed: March 22, 2017.

13. Kölliker A. Bringing Together or Driving Apart the Union? Towards a Theory of Differentiated Integration / A. Kölliker // *West European Politics*. – 2001. – Vol. 24. – No. 4. – P. 125–151.

14. EU60: Re-Founding Europe. The Responsibility to Propose [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.iai.it/it/pubblicazioni/differentiated-integration-way-forward-europe#sthash.RUXxhPp9.dpuf> – Title from the Screen. – Accessed: March 22, 2017.

15. I big disegnano il futuro dell'Europa: Nasce una UE a "piu' velocita'". – *Corriere della Sera*. – 6 May, 2017. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.corriere.it/politica/17_marzo_06/ue-gentiloni-si-diversi-livelli-integrazione-serve-coraggio-fare-scelte-8035033c-029d-11e7-b9cd-27dc874c2067.shtml?refresh_ce-cp – Title from the Screen. – Accessed: (Last Access: May 5, 2017.

16. Mattarella: Costruire il futuro richiede all'Italia e all'Europa una straordinaria unita' d'intenti // *Il Domani D'Italia*. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://ildomaniditalia.eu/article/mattarella-costruire-il-futuro-richiede-all%E2%80%99italia-e-all%E2%80%99europa-una-straordinaria-unit%C3%A0-d> – Title from the Screen. – Accessed: May 5, 2017.

17. O'Neill J. Changing trade patterns, unchanging European and global governance /J. O'Neill, A. Terzi. – *Bruegel Working Paper 2014*. – No. 2. – 43 p.

18. Schimmelfennig F. Graded Membership in the European Union: Good Governance and Differentiated Integration, KFG Working Paper Series. – No. 73 (June 2016). – Kolleg-Forschergruppe (KFG) "The Transformative Power of Europe", Freie Universität Berlin. – 32 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.polsoz.fu-berlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/wp/wp73/WP_73_Schimmelfennig.pdf – Title from the Screen. – Accessed: May 14, 2017.

19. Schmitter P. Neo-Functionalism and the Theory of Integration/ P. Schmitter, Z. Lefkofridi // *Chinese Political Science Review*. – 2016. – №. 1. – P. 1–29 (10).

20. Sergio A. Brexit and the Future of Europe: Towards a Theory of European Disintegration. Abstract. – ECPR [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=34515&EventID=96> – Title from the Screen. – Accessed: May 5, 2017.

21. Soldati A. Economic Disintegration in Europe [Electronic Resource] /A.Soldati // Foreign Affairs. – 2016. – №. 12. – Mode of Access: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1959-10-01/economic-disintegration-europe> – Title from the Screen. – Accessed: May 14, 2017.

22. Straniero M. La nuova Europa: migrazioni, integrazione e sicurezza // Vita. – 18.07.2016 [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.vita.it/it/article/2016/07/18/la-nuova-europa-migrazioni-integrazione-e-sicurezza/140180> – Title from the Screen. – Accessed: May 5, 2017.

23. Stubb A. The Amsterdam Treaty and Flexible Integration / ECSA Review / A. Stubb. – 1998. – Vol. 11. – № 2. – P. 1–5.

24. Stubb A. A Categorization of Differentiated Integration / A. Stubb // Journal of Common Market Studies. – 1996. – Vol. 34. – № 2. – P. 283–295.

25. Tortola P. D. Integration Theory and the Future of the European Union. – Research Paper. – July 2014. – Centro di studi di federalismo. – P. 10. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.csfederalismo.it/attachments/article/995/2678_CSF-RP_Tortola_Integration-theory-future-EU_July2014.pdf – Title from the Screen. – Accessed: May 5, 2017.

26. Usher J. A. Variable Geometry or Concentric Circles: Patterns for the European Union / J.Usher // International and Comparative Law Quarterly. – 1997. – Vol. 46. – P. 243–273.

27. Vdovychenko V. Reflecting on the Intergovernmental Conferences Results 20 Years After: Challenges and Responses (Italy's View) / V. Vdovychenko // Зовнішні справи. – 2016. – № 6 (Історія). – С. 36–41.

28. Interview with Alessia Potecchi: Europa e futuro: quale integrazione. – 19 January, 2017. [Electronic resource] – Mode of Access:

http://www.affaritaliani.it/economia/europa-e-futuro-qualite-integrazione-459589.html?refresh_ce – Title from the Screen. – Accessed: May 14, 2017.

29. Vdovychenko V. Італія в сучасній Європі: вироблення імунітету від "європейської кризи" / В. Вдовиченко // Зовнішні справи. – 2012. – № 5. – С. 16–19.

30. Vdovychenko V. Економічна дипломатія Італії в період економічної кризи (2008-2012) / В.Вдовиченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013. – Вип. 112. – Ч. I.– С. 235–242.

References:

1. HRYCYAK, I. KHOMENKO, O. (2009) Osnovni koncepciyi dyferencijovanoiy intehraciyi. *Visnyk Nacional'noiy akademiyi derzhavnoho upravlinnya*. Vol. 2. (Politolohiya i pravo) [Online] Available from: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-2-26.pdf> [Accessed May 6, 2017].

2. КОПІЖКА, В. (ed) (2012) *Yevropejs'kyj Soyuz: istoriya i zasady funkcionuvannya: navchal'nyj posibnyk*. Kyiv: Znannya.

3. SHAPOVALOVA, O. (2010) Modeli dyferencijovanoiy intehraciyi v yevro intehracijnij polityci Franciyi. *Aktual'ni problemy mizhnarodnyx vidnosyn*. 88 (1). p. 12-15.

4. BERTONCINI, Y. (2017) *L'intégration différenciée dans l'Union Europe'enne: une légitimité a' géométrie variable*. Policy Paper. 186. March. [Online] Available at : <http://www.institutdelors.eu/media/integrationdifferenciee-bertoncini-ijd-feb17.pdf?pdf=ok> [Accessed March 22, 2017]

5. BRICCO, P. (2015) Gentiloni avverte: nella UE dinamiche anti-comunitarie. *Il Sole 24 Ore*. [Online] Available from: http://www.ispionline.it/DOC/6maggio_Gentiloni_Gozi_Ispi.pdf [Accessed May 6, 2017]

6. CHOPIN, T. LEQUESNE, C. Differentiation as a double-edged sword: member states' practices and Brexit. *International Affairs* 92: 3 (2016). p. 531–545.
7. BLOCKMANS, S. (ed.) (2014) *Differentiated Integration in the EU: From the Inside Looking Out*, Brussels, CEPS p. 1–8.
8. FERRERA, M. (2016) *Rotta di collisione: euro contro welfare?.*- Roma-Bari: Laterza, 2016. – 190 p.
9. FERRERA, M. (2013) Neowelfarismo liberale: nuove prospettive per lo stato. *Stato e mercato*. n. 97 (3). p. 3–36.
10. GROSSE, T. (2015) Can 'Differentiated Integration' Lead to a Federation in Europe? *Yearbook of Polish European Studies*. Vol. 18. p. 15–38.
11. HOLZINGER, K. and SCHIMMELFENNIG, F. (2012) 'Differentiated integration in the European Union: Many concepts, sparse theory, few data', *Journal of European Public Policy* 19 (2), p. 292–305.
12. KOENIG, N (2015). *A Differentiated View of Differentiated Integration*”, in Jacques Delors. Institute-Berlin Policy Paper. [Online]. Available from: http://www.delorsinstitut.de/2015/wp-content/uploads/2015/07/20150723_DifferentiatedIntegration_JDIB_Nicole-Koenig.pdf [Accessed March 22, 2017].
13. KOLLIKER, A. (2001) Bringing together or driving apart the union? Towards a theory of differentiated integration. *West European Politics* Vol. 24, Iss. 4, p. 125–51.
14. BONVINCINI, G., PIROZZI, N., VAI, L. (eds.) (2017) *EU60: Re-Founding Europe. The Responsibility to Propose*. Rome: IAI.
15. CORRIERE DELLA SERA (2017). *I big disegnano il futuro dell'Europa: Nasce una UE a "piu' velocita'*. [Online] Available from: http://www.corriere.it/politica/17_marzo_06/ue-gentiloni-si-diversi-livelli-integrazione-serve-coraggio-fare-scelte-8035033c-029d-11e7-b9cd-27dc874c2067.shtml?refresh_ce-cp [Accessed: 5th May 2017].
16. IL DOMANI D'ITALIA. (2017). *Mattarella: Costruire il futuro richiede all'Italia e all'Europa una straordinaria unita' d'intenti*. [Online] Available from:

<http://ildomaniditalia.eu/article/mattarella-costruire-il-futuro-richiede-all%E2%80%99italia-e-all%E2%80%99europa-una-straordinaria-unit%C3%A0-d>

[Accessed: 5th May 2017].

17. O'NEILL, J., TERZI, A. (2014). “*Changing Trade Patterns, Unchanging European and Global Governance.*” Bruegel Working Paper. 2014/02.

18. SCHIMMELFENNIG, F. (2016) *Graded Membership in the European Union: Good Governance and Differentiated Integration.* KFG Working Paper Series. 73. 32 p.

19. SCHMITTER, P., LEFKOFRIDI, Z. (2016) 'Neofunctionalism as a Theory of Integration. *Chinese Political Science Review.* 1. p.1–29 (10).

20. SERGIO, A. (2017) *Brexit and the Future of Europe: Towards a Theory of European Disintegration.* Abstract. ECPR [Online]. Available from <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=34515&EventID=96> [Accessed: 5th May 2017].

21. SOLDATI A. (2016). Economic Disintegration in Europe. *Foreign Affairs.* No. 12. [Online]. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1959-10-01/economic-disintegration-europe> [Accessed: 6th May 2017].

22. STRANIERO, M. (2016). La nuova Europa: migrazioni, integrazione e sicurezza. *Vita* [Online]. Available from: <http://www.vita.it/it/article/2016/07/18/la-nuova-europa-migrazioni-integrazione-e-sicurezza/140180> [Accessed: 5th May 2017].

23. STUBB, A. (1997). *The Amsterdam Treaty and Flexible Integration: A Preliminary Assessment'*, paper presented at the IPSA World Conference, Seoul, 17-21 August. p.1–5.

24. STUBB, A (1996) A Categorization of the Differentiated Integration. *Journal of Common Market Studies.* – 34 (2). p. 283–295.

25. TORTOLA, P.D. (2014) *Integration Theory and the Future of the European Union Research Paper.* Centro di studi di federalismo. [Online]. Available

from: http://www.csfederalismo.it/attachments/article/995/2678_CSF-RP_Tortola_Integration-theory-future-EU_July2014.pdf [Accessed: 5th May 2017].

26. USHER, J. A. (1997). Variable Geometry or Concentric Circles: Patterns for the European Union. *International and Comparative Law Quarterly*. Vol.46. p. 243–273.

27. VDOVYCHENKO, V. (2016). Reflecting on the Intergovernmental Conferences Results 20 Years After: Challenges and Responses (Italy's View). *Zovnishni spravy*. No. 6. p. 36–41.

28. AFFARI ITALIANI. (2017). *Interview with Alessia Potecchi: Europa e futuro: quale integrazione*. – 19 January, 2017. [Online] Available from: http://www.affaritaliani.it/economia/europa-e-futuro-quale-integrazione-459589.html?refresh_ce [Accessed May 14, 2017]

29. VDOVYCHENKO, V. (2012). Italiya v suchasnij Yevropi: vyroblennya imunitetu vid "yevropejs"koyi kryzy". *Zovnishni spravy*. No. 5. p. 16–19.

30. VDOVYCHENKO, V. (2013). Ekonomichna diplomatiya Italiyi v period ekonomichnoyi kryzy (2008-2012). *Aktual"ni problemy mizhnarodnyx vidnosyn: Zbirnyk naukovyx prac*". – Vol. 112 (I). – K.: Instytut mizhnarodnyx vidnosyn. p. 235–242.

Анотація. У статті представлено погляд на виклики, що пов'язані із процесами інтеграції та дезінтеграції в Європейському Союзі. Свій погляд на цю проблематику подано у контексті аналізу італомовних джерел та літератури. Шляхи розвитку диференційованої інтеграції становлять особливий інтерес у контексті сучасних викликів держав-членів Європейського Союзу, особливо після заяви Великої Британії про вихід із ЄС. Цей вид інтеграції стає все більш і більш популярним серед політиків і дослідників, оскільки уможливорює демонстрацію до застосування прагматичного підходу до оновлення процесу інтеграції. Еволюція євроінтеграційного погляду Італійської Республіки як держави-засновниці ЄС здійснено також крізь призму розуміння диференційованої інтеграції. Перша частина статті теоретизує поняття

диференційованої інтеграції. Проаналізовано період від початку 90-х років ХХ століття, коли цей термін було введено до основоположних договорів Європейського Союзу. Подані думки щодо диференційованої інтеграції провідних істориків та політологів Італійської Республіки. Друга частина статті розкриває сучасні виклики ЄС та євроінтеграційних процесів через розуміння диференційованої інтеграції, а також показує як ці виклики прагне подолати Італійська Республіка на сучасному етапі свого розвитку.

Ключові слова: диференційована інтеграція, Італійська Республіка, ЄС, дезінтеграція, неофункціоналізм.

УДК 94(420):327.061

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.25-47>

Грубінко Андрій

кандидат історичних наук, доцент,
докторант Інститут історії України НАН України

УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ І ПОЛІТИЦІ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОГЛЯД РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Анотація. В статті проаналізовано здобутки російської історичної науки у дослідженні проблеми участі Великої Британії у Спільній зовнішній політиці і політиці безпеки Європейського Союзу. Автор класифікував наукові публікації російських дослідників на три групи: 1) загальні праці з історії формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС; 2) публікації з історії участі країни в європейській інтеграції як напрямі її європейської зовнішньої політики; 3) роботи, присвячені конкретно темі участі Великої Британії у Спільній зовнішній політиці і політиці безпеки ЄС. У висновках подано перелік провідних дослідницьких академічних та університетських центрів Росії з вивчення вказаної проблематики і перелік наукових видань, в яких найчастіше публікуються матеріали з питань європейської політики Великої Британії. Проведено критичний аналіз стану висвітлення зазначеної тематики в публікаціях російських істориків-британістів. Констатовано, що проблематика участі Сполученого Королівства у Спільній зовнішній політиці і політиці безпеки як відносно новому та специфічному напрямі розвитку ЄС увійшла до переліку тем дослідження російських британістів, але не стала пріоритетною і залишається недостатньо розробленою.

Ключові слова: Велика Британія, російська історіографія, ЄС.

У російській науці з радянських часів склалася потужна наукова школа європеїстики, в якій чільний сегмент формують дослідження новітньої історії держав Західної Європи та історії регіональної інтеграції. Після розпаду

Радянського Союзу і звільнення від ідеологічних рамок фахівці з всесвітньої історії та історії міжнародних відносин отримали можливість об'єктивно аналізувати процеси європейської інтеграції. При цьому традиційно особливий інтерес російських дослідників спрямований на Велику Британію, яка в силу своїх амбіцій світової держави і специфічних державотворчих традицій завжди відіграла неординарну роль в політичних процесах регіону. Формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС стало одним з пріоритетних напрямів європейської політики британських урядів у 1990-х – 2000-х рр., що й зумовило започаткування нової проблематики досліджень в рамках російської історичної британістики. З огляду на актуальність вивчення процесу утвердження ЄС як впливового суб'єкта міжнародних відносин і непростого досвіду членства Великої Британії в цьому об'єднанні необхідно проаналізувати досягнення історичної науки в Росії у дослідженні питання участі цієї держави у СЗППБ ЄС.

У системі російської історичної науки окремі комплексні дослідження історіографії означеної проблеми не проводилися, про що свідчить відсутність спеціальних публікацій. Наявні побіжні історіографічні замітки у ряді наукових праць, які містять вказівки на основні роботи провідних російських дослідників загальних проблем європейської політики Великої Британії, її участі в ЄС та СЗППБ. Відзначимо публікації Т. Андрєєвої [1], А. Валуєва [2], Н. Капітонової [3], Л. Кузьмічової [4], А. Морозова [5], С. Очканова [6]. У вітчизняній історичній науці відсутні спеціальні дослідження російської історіографії проблеми участі Великої Британії у СЗППБ ЄС. Побіжний огляд праць провідних російських вчених у своїй дисертації запропонувала О. Романова [7].

Російську історіографію участі Великої Британії у СЗППБ ЄС за змістовим критерієм можна поділити на три основних групи: 1) праці з історії формування СЗППБ ЄС, які формують теоретичну базу вивчення проблеми; 2) публікації з історії участі країни в європейській інтеграції як напряму її європейської зовнішньої політики; 3) роботи, присвячені конкретно темі участі Великої Британії у СЗППБ ЄС.

Першу групу історіографії формують публікації дослідників загальних аспектів СЗППБ ЄС, що мають важливе значення для розуміння особливостей британського підходу до розвитку цього напрямку діяльності об'єднання. У дослідженні проблематики провідні позиції посідають співробітники Інституту Європи Російської Академії Наук (РАН). Виділимо колективні монографії, присвячені комплексному аналізу зовнішньої політики Євросоюзу на поч. ХХІ ст. [8; 9]. Одні з найновіших фундаментальних видань в російській історіографії відображають детальне дослідження інституційних механізмів, політичних, економічних і військових аспектів реалізації СЗППБ ЄС на усіх її політико-географічних напрямках, містять прогностичні оцінки розвитку цього сегмента об'єднання. Серед попередніх публікацій колективу відзначимо монографію за редакцією Ю. Борко та О. Буторіної, в якій один з розділів (автор Д. Данілов) присвячений проблемам розвитку СЗППБ [10]. Значна кількість публікацій на вказану тематику представлена в електронному виданні інституту “Европейский Союз: факты и комментарии” і науковому журналі “Современная Европа”.

Дисертаційні дослідження російських вчених з проблем СЗППБ ЄС представлені роботами Р. Лобанова [11], В. Тіхової [12] та С. Уткіна [13]. Дисертації містять конкретно історичний аналітичний розвитку СЗППБ ЄС, етапів, факторів формування і реалізації Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), піднімаються питання позиції Великої Британії щодо формування даного сегмента євроінтеграції. Серед публікацій російських дослідників у періодичних виданнях виділимо статтю Т. Юр'євої, присвячену аналізу концептуальних засад зовнішньополітичного виміру ЄС на етапі прийняття Конституційного договору [14]. Барабанов О. подає власний погляд на періодизацію СПБО [15]. Офіцеров-Бельській Д. розглянув історичний досвід, стан і перспективи спільної зовнішньої політики ЄС [16].

Другу підгрупу першої групи історіографії формують праці з проблем розвитку СПБО ЄС. Серед них насамперед найновіша праця академіка В. Журкіна, присвячена непростій історії військово-політичного виміру

євроінтеграції [17]. Глава 9 колективної монографії співробітників Інституту Європи РАН за редакції В. Журкіна (автор Ю. Рубінській) присвячена темі історії військового виміру європейської інтеграції від 1950-х рр. до укладення Лісабонського договору ЄС 2007 р. [18]. Колективна монографія дослідників Інституту світової економіки та міжнародних відносин (ІСЕМВ) РАН, присвячена ролі ЄС у врегулюванні регіональних конфліктів, стала першим дослідженням такого роду в російській історіографії [19]. У дисертаціях К. Арсланової [20], І. Годенова [21], С. Коварського [22], Д. Мацепуро [23] представлений загальний аналіз історії формування політики безпеки та оборони ЄС. Однією з небагатьох наукових публікацій, в яких висвітлено розвиток військово-промислового комплексу ЄС, є стаття академіка РАН І. Іванова [24].

З огляду на важливість дослідження впливу фактора євроатлантичного співробітництва на функціонування і розвиток СЗППБ ЄС, окрему підгрупу праць російських дослідників складають публікації з проблем відносин Євросоюзу з США і НАТО. Серед них виділимо монографію М. Троїцького на тему американо-європейської співпраці у постбіполярний період [25]. Автором враховано роль окремих держав Західної Європи, в тому числі Великої Британії, у розвитку відносин ЄС і США. Дисертації Н. Тузовскої [26] і Д. Казанчева [27] відображають результати досліджень відносин ЄС і НАТО в контексті формування СПБО.

Проблеми розширення ЄС і реалізації Європейської політики сусідства також стали популярними темами досліджень російських вчени-європеїстів. Історію східного розширення ЄС, в т.ч. окремі аспекти участі в ньому Великої Британії, розглядає А. Браніцький [28]. У дисертації П. Корзун проаналізовано генезис і концептуальні засади Східного партнерства ЄС [29].

Другу групу праць формують публікації з історії участі країни в європейській інтеграції як частини її зовнішньої політики на європейському напрямі. Інтерес дослідників до вивчення європейської політики країни на

рубежі ХХ – ХХІ ст. у значній мірі пов'язаний з поглибленим залученням країни до регіональної інтеграції.

Насамперед варто звернути увагу на праці, присвячені дослідженню передумов участі Британії в СЗППБ ЄС. До таких належить монографія М. Ліпкіна [30]. Автор при розгляді широкого тла історії міжнародних відносин повоєнних десятиліть розглядає еволюцію європейської політики країни на етапі вступу до ЄЕС у 1950 – 1970-х рр. Розкрито специфіку британського підходу до політичної і безпекової складових європейської інтеграції. Дослідження І. Девішева містить аналіз політики Лондона щодо євроінтеграції др. пол. ХХ ст. [31]. Показано позицію урядів країни щодо спроб військової інтеграції в Західній Європі. В дисертації С. Очканова акцентовано увагу на ролі королівства у розвитку зовнішньополітичної і військової співпраці країн Співтовариства у 1979 – 1990 рр. [6].

В окрему підгрупу публікацій з питань історії зовнішньої політики Великої Британії можна виділити праці, присвячені загальним проблемам участі країни в євроінтеграції у 1990-2000-х роках. До таких напрацювань, з огляду на критерії видової належності і часу публікації, віднесемо насамперед фундаментальну працю Н. Капітонової, в якій висвітлено досвід європейської політики урядів М. Тетчер і Дж. Мейджора [3]. У колективних монографіях Інституту Європи РАН за редакцією Ал. Громико серед іншого проаналізовано особливості розвитку зовнішньої і військової політики британських урядів від М. Тетчер до Д. Кемерона та участь країни в євроінтеграції [32; 33]. Публікація Т. Андрєєвої містить детальний аналіз історичного розвитку зовнішньої політики Великої Британії на рубежі ХХ – ХХІ ст. в контексті проблеми “дихотомії” британської стратегічної культури “між європеїзмом та атлантизмом” [34]. Привертають увагу дисертаційні дослідження Ю. Слехіної [35] та Е. Порецької [36], в яких розглядаються теоретичні та практичні аспекти участі країни в європейській інтеграції за час правління урядів М. Тетчер, Дж. Мейджора, Т. Блера, Г. Брауна і Д. Кемерона. Авторами у різній

мірі розглянуто окремі аспекти впливу Великої Британії на розвиток СЗППБ ЄС.

Серед публікацій в періодичних виданнях відзначимо статтю посла Росії в Сполученому Королівстві А. Яковенко, яка містить прогноз наслідків виходу країни з ЄС [37]. Стаття Д. Галіна розкриває основні напрями військової політики Великої Британії на початку XXI ст. з врахуванням стратегічних напрямів реалізації її зовнішньої політики, зокрема, участі в СПБО ЄС [38].

Ряд досліджень російських британістів присвячені аналізу історії участі країни в євроінтеграції у партійно-політичному вимірі. У дисертаціях Д. Брункевіча [39] і Л. Кузьмічової [4] розглядаються підходи британських консерваторів і лейбористів до регіональної інтеграції у період 1990-х – поч. 2000-х років. Аналіз розвитку зовнішньої політики Великої Британії у різні періоди містять регулярні доповіді Інституту Європи РАН [40–42].

З огляду на виключно важливу історичну роль фактора американо-британських відносин на участь Сполученого Королівства в євроінтеграції окрему підгрупу публікацій складають дослідження американського (атлантичного) напрямку зовнішньої політики країни. Як зазначає М. Мінаєв, за “особливими” відносинами Британії з Сполученими Штатами певним чином прослідковується лінія поведінки Америки у відносинах з країнами Європи [43, с. 4]. Історичне дослідження А. Шамгунової містить аналіз впливу політичних відносин Великої Британії і США на динаміку участі Лондона в євроінтеграції. На думку автора, співпраця з США становить для британців природну альтернативу Об’єднаній Європі [44]. Публікація Т. Андрєєвої містить розгляд “особливих відносин” у період коаліційного уряду Д. Кемерона (2010–2015 рр.) в контексті його європейської політики [45].

Серію публікацій, присвячених зовнішній політиці країни у період правління урядів лейбористів (1997 – 2007 рр.), запропонував один з провідних російських британістів Ал. Громико. Вчений під впливом війни в Іраку 2003 року обґрунтував необхідність “дрейфу” Британії в сторону Європи внаслідок непевних позицій країни на міжнародній арені, вичерпування потенціалу

“особливих відносин”, неможливості в умовах розходжень стратегічних інтересів США і Євросоюзу надалі балансувати “на внутрішньоцивілізаційному надломі” [46]. В дисертації А. Валуєва висвітлено проблеми формування і становлення європейського виміру зовнішньої політики “нових лейбористів” у 1997 – 2001 рр., в тому числі у сфері СЗППБ [2]. У ряді наступних публікацій дослідника представлено погляд на європейську політику британських урядів Т. Блера, Г. Брауна і Д. Кемерона. Ключовою тезою праць А. Валуєва можна вважати висновок, за яким британська владна політична еліта, незважаючи на партійну належність і ставлення до інтеграції, “безальтернативно приречена на діалог з Європейським Союзом”, від якого прямо залежить політичне майбутнє Великої Британії у змінюваному глобальному світі [47, с. 290].

До третьої історіографічної групи належать публікації, безпосередньо присвячені історії участі Великої Британії у СЗППБ ЄС. До таких віднесемо дисертацію Т. Андрєєвої як результат дослідження англо-французького співробітництва в політичній інтеграції Західної Європи у 1980 – 1990-х роках [1]. Праця містить комплексний аналіз еволюції політики Великої Британії щодо формування зовнішньополітичного та військового вимірів європейської інтеграції на рівні функціонування ЗЄС і ЄС у зіставленні з позицією її концептуального опонента та водночас необхідного партнера – Франції. В дисертації С. Очканова в окремому розділі роботи показано позицію Великої Британії щодо формування СЗППБ на етапі розробки і підписання Договору про Європейський Союз [6]. Автором враховано комплекс внутрішньо- і зовнішньополітичних факторів, змін в системі міжнародних відносин у період заснування СЗППБ ЄС. Кузьмічова Л. в одному з параграфів дисертаційного дослідження розглянула політика першого уряду Т. Блера щодо розвитку СЗППБ ЄС (1997 – 2001 рр.). Окремо проаналізовано підхід британських лейбористів до розширення Європейського Союзу, що якісно відрізняє її від інших наукових праць російських дослідників проблем європейської політики Великої Британії. При цьому автор розглядає політику розширення ЄС як невід’ємну частину зовнішньополітичного співробітництва його держав-членів.

В дисертації А. Валуєва окреслено роль Сполученого Королівства у формуванні механізмів реалізації СЗППБ упродовж усього періоду перебування при владі лейбористів [2]. Розгляд зовнішньої політики і політики безпеки ЄС зводиться переважно до аналізу створення військово-політичних механізмів функціонування об'єднання. Дослідження А. Морозова містить історико-політичний аналіз позиції Великої Британії щодо ЄПБО ЄС. Особлива увага приділена причинам, сутності і стратегії змін офіційної позиції Лондона щодо формування військово-політичної складової ЄС наприкінці 1990-х – на поч. 2000-х рр. На думку дослідника, активна участь Британії в розвитку ЄПБО у зазначений період відповідає уявленням британського політикуму щодо ролі і завдань їх країни в Європі [5, с. 150]. В дисертації І. Яньшиної окреслено внесок британських урядів в розвиток СЗППБ, насамперед СПБО, в контексті огляду історії становлення даного сегмента функціонування Євросоюзу [48]. Девішев І. представив свій доробок у дослідженні позиції Британії щодо ЄПБО ЄС [49]. З огляду на незначне висвітлення в російській історіографії питання участі Великої Британії у миротворчих місіях ЄС виділяється дослідження Т. Андрєєвої, опубліковане в рамках колективної монографії співробітників ІСЕМВ РАН [50].

Дослідженню історії участі Великої Британії у формуванні системи зовнішньої політики ЄС від середини ХХ ст. до перших років правління коаліційного уряду Д. Кемерона присвячена стаття К. Годованюк [51]. Публікація містить аналіз стратегії британських урядів щодо СЗППБ і пошуків місця країни у цьому процесі. На думку автора, суперечлива реакція британського керівництва різних періодів на посилення наднаціональних елементів в політичній інтеграції і специфічна позиція з різних питань міжнародної політики стали перепорою для розвитку співпраці країн Західної Європи у сфері зовнішньої політики. Натомість А. Третьяков, аналізуючи розвиток оборонної політики Великої Британії у 1990 – 2000-х рр., приділив окрему увагу еволюції позиції Лондон щодо СПБО. Як зазначає дослідник, в оборонній дипломатії Сполученого Королівства наявна стратегічна

суперечність – Лондон продовжував претендувати на “особливі відносини” з США, прагнучи посісти провідні позиції в ЄС [52].

Російські дослідники приділили окрему увагу проблематиці британо-французького військово-політичного співробітництва, яке традиційно чинить вагомий вплив на розвиток політики безпеки Європейського Союзу. Зокрема, стаття А. Іванова і публікація С. Фйодорова в колективній монографії містять детальний аналіз двосторонніх міждержавних Лондонських угод про військову співпрацю 2010 р., які в експертних колах розглядалися як можлива основа майбутньої європейської армії [53; 54].

Отже, проблематика євроінтеграції набула популярності в російській історіографії. Численні історичні дослідження, присвячені різним аспектам розвитку ЄС, стали звичним явищем в російській науці, що зумовлено стратегічними інтересами Російської Федерації у відносинах з Європейським Союзом та його учасниками. Серед них чільне місце посідають наукові праці, присвячені новітній історії зовнішньої політики Великої Британії. Значну увагу фахівців привертає європейська політика британських урядів. Основними чинниками зростання інтересу дослідників до проблем участі країни в євроінтеграції стали активна регіональна політика лейбористських урядів Т. Блера та ускладнення відносин Лондона з Брюсселем під час правління урядів Д. Кемерона (2010-2016 рр.).

Провідними науковими центрами дослідження проблем європейської інтеграції та участі в ній Великої Британії серед академічних установ Російської Федерації стали: Інститут Європи РАН; Інститут світової економіки і міжнародних відносин РАН; Інститут США і Канади РАН. Вищі навчальні заклади: Дипломатична Академія МЗС РФ (Інститут актуальних міжнародних проблем); Московський державний інститут міжнародних відносин (“МГИМО”) МЗС РФ; Санкт-Петербурзький державний університет; Національний дослідницький Томський державний університет; Іркутський державний університет; Московський гуманітарний університет; Державний університет “Вища школа економіки”; Ярославський державний університет ім.

П.Г. Демідова та інші. Публікації фахівців з питань євроінтеграції і зовнішньої політики Великої Британії розміщені насамперед у таких провідних наукових періодичних виданнях РФ, як “Современная Европа”, “Доклады Института Европы РАН”, “Международные процессы”, “Вестник МГИМО Университета”, “Мировая экономика и международные отношения”, “Актуальные проблемы Европы”, “Вестник Томского государственного университета”, аналітичних виданнях “Россия в глобальной политике”, “Зарубежное военное обозрение”.

Проблематика участі Сполученого Королівства у Спільній зовнішній політиці і політиці безпеки як відносно новому та специфічному напрямі розвитку ЄС увійшла до переліку тем дослідження російських британістів, але не стала пріоритетною і залишається недостатньо розробленою. Про це свідчить відсутність спеціальних (монографічних, дисертаційних) публікацій. Історичний досвід участі Великої Британії у формуванні і реалізації СЗППБ ЄС в російській історіографії переважно висвітлюється в загальному контексті позиції британських урядів щодо євроінтеграції. У дисертаціях російських вчених означена проблематика представлена на рівні окремих параграфів дисертацій Т. Андрєєвої (2001 р.), Л. Кузьмічової (2005 р.), А. Валуєва (2007 р.), А. Морозова (2008 р.), С. Очканова (2011 р.), І. Яньшиної (2013 р.), нечисленних статей в наукових та аналітичних виданнях. Російські дослідники надають перевагу вивченню військово-політичної складової СЗППБ – Спільної політики безпеки та оборони. В опублікованих роботах переважає аналіз теоретико-концептуальних засад, стратегічних підходів британських урядів до політичної складової європейської інтеграції на різних етапах її розвитку. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання участі офіційного Лондона в конкретних проектах зовнішньої політики Євросоюзу. Практично не висвітленою залишається історія східноєвропейської політики Великої Британії, участі в Європейській політиці сусідства. Малодосліджені питання участі Королівських Збройних сил у військово-цивільних місіях ЄС і військово-технічній кооперації держав об'єднання. Наявна недооцінка фактора ЄС у відносинах Великої Британії і Росії. Практично не досліджене питання політики

урядів Г. Брауна і Д. Кемерона щодо СЗППБ ЄС. Тому вивчення означеної тематики, актуалізоване проблемами функціонування сучасної системи міжнародних відносин та європейської безпеки, початком процесу виходу Великої Британії з ЄС, зумовлює необхідність проведення комплексного спеціального дослідження. Для цього в російській історичній науці наявний потужний кадровий потенціал, відповідний досвід і наукові традиції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андреева Т. Н. Англо-французское сотрудничество в политических интеграционных процессах Западной Европы (1980-е – 1990-е гг.): дис. канд. ист. наук: 07.00.03 / Андреева Татьяна Николаевна. – М., 2001. – 289 с.
2. Валуев А. В. Европейское направление внешней политики Великобритании при новых лейбористах: дис. канд. ист. наук: 07.00.15 / Валуев Антон Вадимович. – С.-Пб., 2007. – 191 с.
3. Капитонова Н. К. Приоритеты внешней политики Великобритании в период правления консерваторов, 1979-1997 гг.: дис. докт. ист. наук: 07.00.03 / Капитонова Надежда Константиновна. – М., 1999. – 599 с.
4. Кузьмичева Л. О. Великобритания и европейская интеграция: подход британских лейбористов (1988-2001 гг.): дис. канд. ист. наук: 07.00.03 / Кузьмичева Лариса Олеговна. – М., 2005. – 216 с.
5. Морозов А. М. Факторы формирования политики Великобритании в отношении ЕС: дис. канд. полит. наук: 23.00.04 / Морозов Артемий Михайлович. – М., 2008. – 185 с.
6. Очканов С. А. Роль Великобритании в развитии внешнеполитической и военно-политической интеграции в Западной Европе (1979-1990 гг.): дис. канд. ист. наук: 07.00.03 / Очканов Святослав Анатольевич. – Томск, 2011. – 222 с.
7. Романова О. В. Зовнішньополітичні стратегії Франції, Німеччини і Великобританії у контексті розвитку й імплементації СЗБП ЄС: дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / О.В. Романова. – Одеса, 2008. – 181 с.

8. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / [под ред. О.Ю. Потемкиной (отв. ред.), Н.Ю. Кавешникова, Н.Б. Кондратьевой]. – М.: Весь Мир, 2012. – 656 с.
9. Европейский Союз в поиске глобальной роли: политика, экономика, безопасность: [монография] / [Л.О. Бабынина и др.]; под общ. ред. Ал. А. Громько, М.Г. Носова. – М.: Весь Мир, 2015. – 592 с.
10. Европейский Союз на пороге XXI века. Выбор стратегии развития / [под ред. Ю.А. Борко (отв. ред.), О.В. Буторина О.В.] – М.: УРСС, 2001. – 476 с.
11. Лобанов Р. О. Проблемы внешней политики, безопасности и обороны в деятельности Европейского Союза: дис. канд. ист. наук: 07.00.03 / Роман Олегович. – М., 2005. – 268 с.
12. Тихова В. В. Формирование Общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза (1992–2004 гг.): дис. канд. ист. наук: 07.00.15. – М., 2006. – 233 с.
13. Уткин С. В. Процесс формирования общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза: дис. канд. полит. наук: 23.00.04 / Уткин Сергей Валентинович. – М., 2006. – 270 с.
14. Юрьева Т. Внешнеполитическое измерение ЕС: парадоксы и дилеммы / Т. Юрьева // Космополис. – 2004/2005. – № 4 (10). – С. 53-64.
15. Барабанов О. Н. Общая политика Европейского Союза в области обороны и безопасности: этапы становления и перспективы развития / О.Н. Барабанов // Европейские страны СНГ: место в “большой Европе” / М.М. Наринский (отв. ред.). – М.: Международные отношения, 2005. – С. 166–195.
16. Офицеров-Бельский Д. Перспективы общей внешней политики ЕС / Д. Офицеров-Бельский // Международные процессы. – 2013. – Том 11. – № 1 (32). Январь-апрель. – С. 122-131.
17. Журкин В. В. Военная политика Евросоюза. – М.: Международные отношения: Институт Европы РАН, 2014. – 256 с.
18. Безопасность Европы / под ред. В.В. Журкина. – М.: Весь Мир, 2011. – 752 с.

19. Европейский Союз и региональные конфликты / Н.К. Арбатова, А.М. Кокеев (отв. ред.). – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 143 с.
20. Арсланова Е. Б. Западноевропейский союз в системе европейской интеграции: 1984-1999 гг.: автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.15 – История международных отношений и внешней политики / Е.Б. Арсланова. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.
21. Годенов И. С. Формирование институтов и механизма Общей политики безопасности и обороны Европейского Союза (1998 – 2012 гг.): автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.03 – Всеобщая история / И.С. Годенов. – Томск, 2012. – 24 с.
22. Коварский Н. Н. Военно-политическая интеграция ЕС: направления, формы, методы: дис. канд. полит. наук: 23.00.04 / Коварский Николай Николаевич. – М., 2008. – 199 с.
23. Мацепуро Д. М. Основные направления развития Общей политики безопасности и обороны Европейского Союза (1997–2009 гг.): автореф. канд. ист. наук: 07.00.03 – Всеобщая история / Д.М. Мацепуро. – Томск, 2012. – 24 с.
24. Иванов И. Военно-промышленный комплекс Европейского Союза / И. Иванов // Современная Европа. – 2006. – Вып. 1. – С. 31–48.
25. Троицкий М. А. Трансатлантический союз. 1991-2004. Трансформация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности / М.А. Троицкий. – М.: НОФМО, 2004. – 252 с.
26. Тузовская Н. Ю. Отношения ЕС и НАТО в процессе трансформации европейской системы безопасности: автореф. дис. канд. полит. наук: 23.00.04 – Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (политические науки) / Н.Ю. Тузовская. – М., 2009. – 20 с.
27. Казанчев Д. В. Трансформация НАТО в контексте формирования системы безопасности в Европе (1991-2013 гг.): автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.15

- История международных отношений и внешней политики / Д.В. Казанчев. – М., 2013. – 28 с.
28. Браницкий А. Г. Расширение Евросоюза и углубление европейской интеграции в начале XXI в. / А.Г. Браницкий // Большая Европа в глобальном мире: новые вызовы – новые решения / [под ред. Ал.А. Громыко (сост., авт.)] – М.: Нестор-история, 2013. – С. 59–70.
29. Корзун П. А. Восточное направление “политики соседства” европейского союза: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 – Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (политические науки) / П.А. Корзун. – М., 2010. – 25 с.
30. Липкин М. А. Британия в поисках Европы: долгий путь в ЕЭС (1957 – 1974 гг.) / М.А. Липкин. – СПб: Алетейя, 2009. – 240 с.
31. Девишев И. Б. Особенности политики Великобритании в отношении европейской интеграции. 1945-1990-е гг.: автореф. дис. канд. ист. наук: спец. 07.00.03 – Всеобщая история / И.Б. Девишев. – М., 2008. – 29 с.
32. Великобритания: эпоха реформ / под. ред. Ал.А. Громыко. – М.: Весь Мир, 2007. – 536 с.
33. Дилеммы Британии: поиск путей развития / под ред. Ал.А. Громыко (отв. ред.), Е.В. Ананьевой. – М.: Весь Мир, 2014. – 480 с.
34. Андреева Т.Н. Британская стратегическая культура между европеизмом и атлантизмом на рубеже XX – XXI веков / Т.Н. Андреева // Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского Союза / отв. ред. Н.К. Арбатова. – М.: ИММО РАН, 2009. – С. 45-65.
35. Елохина Ю. В. Место Великобритании в европейском интеграционном процессе: вторая половина XX в. – начало XXI в.: дис. уч. степени канд. ист. наук: 07.00.03 / Елохина Юлия Валерьевна. – Иркутск, 2011. – 187 с.
36. Порецкова Е. А. Евроинтеграционная стратегия Великобритании в период консервативных кабинетов М. Тэтчер и Д. Мейджора: автореф. дис. канд.

- ист. наук: спец. 07.00.03 – Всеобщая история / Е.А. Порецкова. – Саратов, 2013. – 23 с.
37. Яковенко А. В. Европейская дилемма Великобритании [Электронный ресурс] / А.В. Яковенко // Россия в глобальной политике. – 2015. – 5 апреля. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/diplomacy/Evropeiskaya-dilemma-Velikobritanii-17400> (дата обращения: 11 апреля 2017 г.)
38. Галин Д. Военная политика Великобритании / Д. Галин // Зарубежное военное обозрение. – 2014. – № 4. – С. 11-17.
39. Брункевич Д. В. Консервативная партия Великобритании и Европейский Союз в 1990-2004 гг.: дис. канд. ист. наук: 07.00.03 / Брункевич Денис Валерьевич. – Ярославль, 2005. – 304 с.
40. Великобритания перед всеобщими выборами 2010 г. Доклады Института Европы. № 250 / [под ред. Ал.А. Громыко (отв. ред.) и др.]. – М.: Ин-т Европы РАН: Рус. сувенир, 2010. – 144 с.
41. Коалиционное правительство Великобритании – год после выборов. Доклады Института Европы. № 270 / [под ред. Ал.А. Громыко (отв. ред.), Е.А. Ананьевой]. – М.: Ин-т Европы РАН: Рус. сувенир, 2011. – 180 с.
42. Ход, итоги и последствия всеобщих парламентских выборов 2015 г. в Великобритании. Доклады Института Европы. № 319 / [под ред. Е.В. Ананьевой]. – М.: Ин-т Европы РАН, 2015. – 148 с.
43. Минаев М. В. Американо-британские отношения в начале XXI века: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений и глобального развития / М.В. Минаев. – М., 2008. – 20 с.
44. Шамгунова А. Н. Политические отношения Великобритании и США на рубеже XX-XXI вв.: автореф. дис. канд. ист. наук: спец. 07.00.15 – История международных отношений и внешней политики / А.Н. Шамгунова. – Санкт-Петербург, 2006. – 20 с.

45. Андреева Т. Н. Европейская политика кабинета Д. Кэмерона–Н. Клегга (май 2010 – июль 2013 гг.) / отв. ред.: Н.К. Арбатова, К.П. Зуева. – М.: ИМЭМО РАН, 2014. – 190 с.
46. Громько Ал. А. Великобритания между Европой и Америкой / Ал.А. Громько // Россия и НАТО в новом контексте международной безопасности / отв. ред. Д.А. Данилов. – М.: Огни ТД, 2005. – 242 с.
47. Валуев А. В. Глобальная роль европейского измерения внешней политики “новой” Великобритании: успех и поражение правительств Тони Блэра (1997-2007 гг.) / А.В. Валуев // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2010. – Выпуск № 120. – С. 283-290.
48. Яньшина И. В. Политика Великобритании в вопросе европейской интеграции в свете Лиссабонских соглашений (2007-2011): автореф. дис. канд. ист. наук: спец. 07.00.15 – История международных отношений и внешней политики / И.В. Яньшина. – М., 2013. – 29 с.
49. Девишев И. Б. Политика Великобритании по вопросу военной интеграции в Западной Европе / И.Б. Девишев // Преподавание истории в школе: Научно-теоретический и методический журнал. – 2006. – № 11. – С. 47–50.
50. Андреева Т. Н. Великобритания / Т.Н. Андреева // Европейский Союз и региональные конфликты / отв. ред. – Н.К. Арбатова, А.М. Кокеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – С. 52–69.
51. Годованюк К. А. Общая внешняя политика ЕС и дилеммы британской дипломатии / К.А. Годованюк // Современная Европа. – 2012. – № 2. – С. 71–81.
52. Третьяков А. Оборонная политика Великобритании (новый этап) / А. Третьяков // Современная Европа. – 2005. – № 1. – С. 96–106.
53. Иванов А. Англо-французское военно-политическое сотрудничество в контексте общей европейской безопасности [Электронный ресурс] / А. Иванов // Информационный центр по вопросам международной безопасности. – 2011. – Режим доступа: <http://isc.mslu.ru/index.php?>

option=com_content&task=view&id=325&Itemid=36 (дата обращения: 10 апреля 2017 г.)

54. Фёдоров С. М. Новая франко-британская Антанта: “перезагрузка” ЕПОБ? / С.М. Фёдоров // Коалиционное правительство Великобритании – год после выборов. Доклады Института Европы № 270 / [под ред. Ал.А. Громько (отв. ред.)]. – М.: Ин-т Европы РАН: Рус. сувенир, 2011. – С. 148–154.

References:

1. ANDEEVA, T.N. (2001) *Anhlo-francuzskoe sotrudnichestvo v politicheskikh integracionnyh protsesah Zapadnoi Evropy (1980 – 1990-e hh.)* (PhD), МНМО(У) MID Rossii, Moskva.
2. VALUEV, A.V. (2007) *Evropeiskoie napravleniie vneshnei politiki Velikobritanii pri novykh leiboristah* (PhD), S.-Pb. hos. universitet, Sankt-Peterburg.
3. KAPITONOVA, N.K. (1999) *Prioritety vneshnei politiki Velikobritanii v period pravleniia konservatorov, 1979-1997 hh.* (Doct. diss.), МНМО(У) MID Rossii, Moskva.
4. KUZMICHEVA, L.O. (2005) *Velikobritaniia i evropeiskaia integratsiia: podhod britanskikh leiboristov (1988-2001 hh.)* (PhD), Yaroslavskii hos. ped. univesitet im. K.D. Ushinskoho, Yaroslavl.
5. MOROZOV, A.M. (2008) *Factory formirovaniia politiki Velikobritanii v otnoshenii ES* (PhD), Hos. universitet Vysshaia shkola ekonomiki, Moskva.
6. OCHKANOV, S.A. (2011) *Rol Velikobritanii v razvitii vneshnepoliticheskoi i voenno-politicheskoi integratsii v Zapadnoi Evrope (1979-1990 hh.)* (PhD), Tomskii hos. universitet, Tomsk.
7. ROMANOVA, O.V. (2008) *Zovnishnopolitychni stratehii Frantsii, Nimechchyny I Velukobrytanii u konteksti rozvytku i implementatsii SZBP ES* (PhD), Odeska natsionalna yurydychna akademiia, Odesa.
8. POTIOMKINA, O.IU., KAVESHNIKOV, N.IU., KONDRATIEVA, N.B. et al. (2012) *Evropeiskii Soiuz v XXI veke: vremia ispytanii.* Moskva: Ves Mir.

9. BABYNINA, L.O. et al. (2015) *Evropeiskii Soiuz v poiske hlobalnoi roli: politika, ekonomika, bezopasnost*. Moskva: Ves Mir.
10. BORKO, I.U.A.; BUTORINA, O.V. et al. (2001) *Evropeiskii Soiuz na porohe XXI veka. Vybor stratehii razvitiia*. Moskva: URSS.
11. LOBANOV, R.O. (2005) *Problemy vneshnei politiki, bezopasnosti i oborony v deiatelnosti Evropeiskoho Soiuz* (PhD), Moskovskii hos. oblasnoi univesitet, Moskva.
12. TIKHOVA, V.V. (2006) *Formirovanie Obshchei vneshnei politiki i politiki bezopasnosti Evropeiskoho Soiuz* (1992–2004 hh.) (PhD), MHIMO(U) MID Rossii, Moskva.
13. UTKIN, S.V. (2006) *Protses formirovaniia Obshchei politiki i politiki bezopasnosti Evropeiskoho Soiuz* (PhD), Institut mirovoi ekonomiki i mezhdunarodnyh otnoshenii RAN, Moskva.
14. YURIEVA, T. (2004/2005) Vneshnepoliticheskoe izmirenii ES: paradoksy i dikemmy. *Kosmopolis*. 4, p. 53-64.
15. BARABANOV, O.H. (2005) Obshchaia politika Evropeiskoho Soiuz v oblasti oborony i bezopasnosti: etapy stanovleniia i perspektivy razvitiia. *Evropeiskie strany SNG: mesto v "bolshoi Evrope"*, p. 166-195.
16. OFITSERSKII-BELSKII, D. (2013) Perspektivy Obshchei vneshnei politiki ES. *Mezhdunarodnyie protsesy*. 11, p. 122-131.
17. ZHURKIN, V.V. (2014) *Voennaia politika Evrosoiuz*. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniia; Institut Evropy RAN.
18. ZHURKIN, V.V. et al. (2011) *Bezopasnost Evropy*. Moskva: Ves Mir.
19. ARBATOVA, N.K., KOKEEV, A.M. *Evropeiskii Soiuz i regionalnyie konflikty*. (2011). Moskva: Instityt mirovoi ekonomiki i mezhdunarodnyh otnoshenii RAN.
20. ARSLANOVA, E.B. (2002) *Zapadnoevropeiskii soiuz v sisteme evropeiskoi integratsii: 1984-1999 hh.* (PhD), Uralskii hos. universitet im. A.M. Horkoho, Ekaterinburh.

21. HORDENOV, I.S. (2012) *Formirovaniie institutov i mehanizna Obshchei politiki bezopasnost i oborony Evropeiskoho Soiuz (1998 – 2012 zz.)* (PhD), Tomskii hos. universitet, Tomsk.
22. KOVARSKII, N.N. (2008) *Voенno-politicheskaia intehratsiia ES: napravleniia, formy, metody* (PhD), Diplomaticheskaia akademiia MID Rossii, Moskva.
23. MATSEPYRO, D.M. (2012) *Osnovnyie napravleniia razvitiia Obshchei politiki bezopasnosti i oborony Evropeiskoho Soiuz (1997-2009 hh.)* (PhD), Tomskii hos. universitet, Tomsk.
24. IVANOV, I. (2006) *Voенno-promyshlennyi kompleks Evropeiskoho Soiuz. Sovremennaia Evropa*. 1, p. 31-48.
25. TROITSKII, M.A. (2004) *Transatlanticheskii soiuz. 1991-2004. Transformatsiia sistemy amerikano-evropeiskoho partnerstva posle raspada bipolarnosti*. Moskva: NOFMO.
26. TUZOVSKAIA, N.Iu. (2009) *Otnosheniia ES i NATO v protsesе transformatsii evropeiskoi sistemy bezopasnosti* (PhD), Institut Evropy RAN, Moskva.
27. KAZANCHEV, D.V. (2013) *Transformatsiia NATO v kontekste formirovaniia sistemy bezopasnosti v Evrope (1991-2013 hh.)*. Abstract of unpublished thesis (PhD of historical science), Ros. universitet druzhby narodov, Moskva.
28. BRANITSKII, A.H. (2013) *Rasshireniie Evrosoiuz (i) uhlubleniie evropeiskoi integratsii v nachale XXI v. Bolshaia Evropa v hlobalnom mire: novyie vyzovy – novyie resheniia*. p. 59-70.
29. KORZUN, P.A. (2010) *Vostochnoie napravleniie “politiki sosedstva” Evropeiskoho Soiuz*. Abstract of unpublished thesis (PhD of political science), MHIMO(U) MID Rosii, Moskva.
30. LIPKIN, M.A. (2009) *Britaniia v poiskah Evropy: dolhii put v EES (1957-1974 hh.)*. Sankt-Peterburg: Aleteia.
31. DEVISHEV, I.B. (2008) *Osobennosti politiki Velikobritanii v otnoshenii evropeiskoi intehratsii. 1945-1990 hh.* Abstract of unpublished thesis (PhD of historical science), Moskovskii humanitarnyi universytet, Moskva.
32. HROMYKO, A.A. et al. (2007) *Velikobritaniia: epoha reform*. Moskva: Ves Mir.

33. HROMYKO, A.A., ANANIEVA, E.V. et al. (2014) *Dillemy Britanii: poisk putei razvitiia*. Moskva: Ves Mir.
34. ANDREEVA, T.N. (2009) Britanskaia stratehicheskaia kultura mezhduevropеizmom i atlantizmom na rubezhe XX – XXI vekov. *Evropеizm i atkantizm v politike stran Evropеiskoho Soiuzа*, p. 45-65.
35. ELOHINA, Iu.V. (2011) *Mesto Velikobritanii v evropеiskom integratsionnom protsesse: vtoraiа polovina XX v. – nachalo XXI v.* (PhD), Irkutskii hos. universitet, Irkutsk.
36. PORETSKOVA, E.A. (2013) *Evrointegratsionnaia stratehiа Velikobritanii v period konservativnyh kabinetov M. Tetcher i Dzh. Meidzhora*. Abstract of unpublished thesis (PhD of historical science), Saratovskii hos. universitet, Saratov.
37. YAKOVENKO, A.V. (2015) Evropеiskaia dilemma Velikobritanii. *Rossia v hlobalnoi politike* [Online]. Available from: <http://www.globalaffairs.ru/diplomacy/Evropеiskaya-dilemma-Velikobritanii-17400> [Accessed: 11th April 2017].
38. HALIN, D. (2014) Voennaia politika Velikobritanii. *Zarubezhnoe voennoie obozreniie*. 4, p. 11-17.
39. BRUNKEVICH, D.V. (2005) *Konservativnaia partiа Velikobritanii i Evropеiskii Soiuz v 1990-2004 hh.* (PhD), Yaroslavskii hos. ped. univesitet im. K.D. Ushinskoho, Yaroslavl.
40. HROMYKO, A.A. et al. (2010) *Velikobritaniia pered vseobshchimi vyborami 2010 h. Doklady Instituta Evropy*. 25. Moskva: Institut Evropy RAN.
41. HROMYKO, A.A., ANANIEVA, E.A. et al. (2011) *Koalitsionnoe pravitelstvo Velikobritanii – god posle vyborov. Doklady Instituta Evropy*. 270. Moskva: Institut Evropy RAN.
42. ANANIEVA, E.A. et al. (2015) *Khod, itohi i posledstviа vseobshchih parlamentskih vyborov 2015 h. v Velikobritanii. Doklady Instituta Evropy*. 319. Moskva: Institut Evropy RAN.

43. MINAEV, M.V. (2008) *Amerikano-britanskiie otnosheniia v nachake XXI veka*. Abstract of unpublished thesis (PhD of political science), Institut Soedinennyh Shtatov Ameriki i Kanady RAN, Moskva.
44. SHAMHUNOVA, A.N. (2006) *Politicheskiie otnosheniia Velikobritanii i SSHA na rubezhe XX-XXI vv.* Abstract of unpublished thesis (PhD of historical science), Sankt-Peterburzkii hos. universitet, Sankt-Peterburg.
45. ANDREEVA, T.N. (2014) *Evropeiskaia politika kabineta D. Kemerona-N. Klegga (mai 2010 – iiul 2013 hh.)*. Moskva: IMEMO RAN.
46. HROMYKO, A.I.A. (2005) *Velikobritaniia mezhdru Evropoi i Amerikoi. Rossiia i NATO v novom kontekste mezhdunarodnoi bezopasnosti* [Online]. Available from: http://www.ieras.ru/gromyko_ar20.htm [Accessed: 09th April 2017].
47. VALUEV, A.V. (2010) *Hlobalnaia rol evropeiskoho izmereniia vneshnei politiki “novoi” Velikobritanii: uspeh i porazhenie pravitelstv Toni Blera (1997-2007 hh.)*. *Izvestiia Rossiiskoho hos. ped. universiteta im. A.I. Hertsenyana*. 120, p. 283-290.
48. YANSHINA, I.V. (2013) *Politika Velikobritanii v voprose evropeiskoi integratsii v svete Lissabonskikh sohlashenii (2007-2011)*. Abstract of unpublished thesis (PhD of historical science), Diplomaticheskaia akademiia MID Rossii, Moskva.
49. DEVISHEV, I.B. (2006) *Politika Velikobritanii po voprosu voennoi integratsii v Zapadnoi Evrope*. *Prepodavanie istorii v shkole*. 11, p. 47-50.
50. ANDREEVA, T.N. (2011) *Velikobritaniia. Evropeiskii Soiuz i rehionalnyie konflikty*, p. 52-69.
51. HODOVANIUK, K.A. (2012) *Obschchaia vneshniaia politika ES i dilemmy britanskoi diplomatii*. *Sovremennaia Evropa*. 2, p. 71-81.
52. TRETIAKOV, A. (2005) *Oboronnaia politika Velikobritanii (novyi etap)*. *Sovremennaia Evropa*. 1, p. 96-106.
53. IVANOV, A. (2011) *Anhko-frantsuzskoe voenno-politicheskoe sotrudnichestvo v kontekste obshchei evropeiskoi bezopasnosti* [Online]. Available from: http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=325&Itemid=36 [Accessed: 10th April 2017].

54. FIODOROV, S.M. (2011) Novaia franko-britanskaia Antanta: “perezahruzka” EPBO? *Koalitsionnoe pravitelstvo Velikobritanii – god posle vyborov. Doklad Instituta Evropy*. 270, p. 148-154.

Andrii Hrubinko,

Ph.D., associate professor,

doctoral student in Institute of History of Ukraine,

National Academy of Science of Ukraine

BRITAIN'S PARTICIPATION IN FOREIGN AND SECURITY POLICY OF THE EUROPEAN UNION: REVIEW OF RUSSIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. The article analyzes the achievements of Russian historical science in examining of scientific problem of the UK's participation in the Common Foreign and Security Policy of the European Union. The author splits the scientific publications of Russian researchers into three groups: 1) general works on the history of the formation CFSP of the EU; 2) those on the history of the country's participation in European integration as a separate direction of foreign policy; 3) works specifically investigating the participation of Great Britain in CFSP of the EU. In conclusions, a list of leading research academic and university centers of Russia for the research of this problem is given. The conclusions as well comprise a list of scientific issues which often publish articles on European politics of Great Britain. The critical analysis of the illumination of the proposed topic delivered in the publications of Russian historians is presented. It is noted that the issue of participation the UK in Common Foreign and Security Policy as a relatively new and specific direction of the EU development is a part of the research topics of the Russian historians, however, it hasn't become a priority and remains insufficiently developed. This is evidenced by the absence of any kind of special publications.

The historical experience of participation of the UK in developing and implementing the CFSP of the EU in the Russian historiography was mainly covered in the general context position of the British government in relation to the European

integration. In the publications available, the analysis of the theoretical-conceptual basics and strategic approaches of the British government to the foreign policy component of the European integration at different stages of its development remains predominant. The issues of participation of the official London in the specific projects of the EU's foreign policy are insufficiently explored. The history of the country's Eastern European policy is barely covered as well. The issues of participation of the Royal Armed Forces in the civil and military missions of the EU and military-technical cooperation states of the Union are unexplored either. The issues touching upon the policy of Gordon Brown's and David Cameron's governments on the EU's Common Foreign and Security Policy are virtually unexplored.

Keywords: Great Britain, Russian historiography, EU, Common Foreign and Security Policy, Common Security and Defence Policy.

УДК 316.42(4)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.48-63>

Тетяна Перга

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СТАЛИЙ РОЗВИТОК У НОВИХ ЧЛЕНАХ ЄС

Анотація. Досліджуються особливості стратегічного планування сталого розвитку в Європейському Союзі. Розглядаються стратегії сталого розвитку, прийняті в ЄС у 2001 р., 2006 р. та 2010 р. і головні труднощі у їх впровадженні. Аналізуються стратегії сталого розвитку держав, що належать до групи нових членів ЄС (Польщі, Угорщини, Болгарії, Чехії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Естонії, Латвії та Литви), які розглядаються ними, як драйвери для постановки нових амбітних цілей та реформування державного управління. Розкривається їх характер, головні складові, імплементаційна основа та системи моніторингу й оцінки. Виділяються загальні риси та національна специфіка. Доводиться, що прийняття національних стратегій сприяє кращій координації політики сталого розвитку шляхом інтеграції його імперативів на горизонтальному та вертикальному рівнях, а також до діяльності різних секторів суспільства. Досліджуються головні форми залучення до розробки і впровадження національних стратегій сталого розвитку широкого кола партнерів, зокрема громадянського суспільства та бізнесу. Робиться висновок про важливу роль цих стратегій у вдосконаленні екологічного управління, досягненні економічного зростання, впровадження високих соціальних стандартів та вирішенні інших пріоритетних завдань національного розвитку.

Ключові слова: ЄС, стратегії, сталий розвиток, участь, громадськість, інтеграція, моніторинг.

Сталий розвиток стоїть на порядку денному Європейського Союзу вже не одне десятиліття. Ще в 1997 р. він був включений до Амстердамського договору в якості всеосяжної мети політики ЄС, що сприяло інтеграції відповідних цілей до стратегій розвитку країн-членів. Здійснений у 2015 р. моніторинг засвідчив, що не дивлячись на певні труднощі, ЄС має значні успіхи у виконанні поставлених завдань, що є одним із важливих чинників економічного зростання регіону [1]. Значний прогрес у цьому відношенні демонструють нові члени ЄС – Польща, Угорщина, Болгарія, Чехія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Естонія, Латвія та Литва. Беручи до уваги той факт, що Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, які досі не прийняли стратегію сталого розвитку, вивчення досвіду вказаних країн у цій царині має для нашої країни значний практичний інтерес.

Існуючі на даний час наукові напрацювання присвячені різним аспектам сталого розвитку в ЄС. Зокрема, Дж. Кар'ю-Рід, Р. Прескотт-Аллен, С. Бас, В. Далаль-Клейтон видали посібник по плануванню і впровадженню національних стратегій сталого розвитку, в якому були розроблені методологічні засади цього процесу [2]. У наступні роки з'явилась низка робіт, у яких аналізувався досвід європейських країн. Зокрема Дж. Меадовкрофт розглянув особливості, проблеми та рефлексію цих стратегій [3], Р. Стеурер, А. Мартінуззі – їх реалізацію в ЄС [4]. У рамках створеної Європейської мережі сталого розвитку постійно друкуються аналітичні звіти щодо ситуації в різних країнах.

Серед досліджень вітчизняних фахівців варто виділити одну з перших комплексних праць у цій царині – монографію О.Г. Білоруса та Ю.М. Мацейко «Глобальна перспектива і сталий розвиток», в якій значна увага була приділена європейським країнам [5]. Н.П. Сніткова сфокусувала увагу на економічних аспектах стратегічного планування сталого розвитку в країнах Європейського Союзу [6]. Автором даної статті був проаналізований процес розробки стандартів сталого розвитку ЄС [7]. Проблеми становлення та реалізації політики сталого розвитку в країнах-кандидатах на вступ до ЄС висвітлені у працях Ю. Федуня [8]. Водночас імплементація цієї політики після їх вступу до

ЄС не стала предметом окремого наукового дослідження. Тому метою даної статті є заповнення існуючої наукової прогалини.

Розпочинаючи дану наукову розвідку, наголосимо, що обрані для дослідження країни вступили до Європейського Союзу в 2004 р. (лише Румунія і Болгарія у 2007 р. та Хорватія у 2013 р.), що призвело до синхронізації їхньої політики з політикою ЄС у цій сфері. Це актуалізує першочерговий аналіз політики сталого розвитку ЄС, яка, за нашими оцінками, пройшла кілька етапів.

Перший етап, який характеризується осмисленням значущості сталого розвитку і прийняттям першої хвилі відповідних стратегій європейськими країнами, розпочався з Конференції з навколишнього середовища і розвитку, яка відбулась у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Йоганнесбурзький саміт 2002 р. підвів підсумки десятирічної імплементації національних стратегій і визначив головні прогалини та напрямки удосконалення майбутніх документів. Він знаменував початок другого етапу стратегічного планування сталого розвитку в ЄС. У 2010 р. розпочався третій етап, який засвідчив розуміння глобальних викликів, що постали перед Європейським Союзом. Це унаочнено у широкій інтеграції сталого розвитку до всіх сфер життя країн-членів та включенні його імператив до регіональних, національних та секторальних стратегій.

Варто підкреслити, що в розробці національних політик нові члени ЄС послуговуються орієнтирами, закладеними у стратегіях Європейського Союзу. На даний час у сфері сталого розвитку прийнято три документи такого рівня. Першу Стратегію сталого розвитку ЄС було розроблено ще у 2001 р. на засіданні Ради Європи в Гетеборзі з метою «розбудови загальноєвропейських політичних рамок для забезпечення сталого розвитку, тобто з метою задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Вона складалася з двох головних частин: перша пропонувала заходи для зміни низки «несталих» тенденцій; друга – новий підхід, за яким економічна, соціальна та екологічна політика ЄС мають підсилювати одна одну та бути взаємно узгодженими.

Вказаний документ сфокусований на найбільш дестабілізуючих на той час проблемах розвитку: глобальному потеплінні, нових стійких до антибіотиків мікроорганізмах та деяких видах хвороб, довгостроковому впливі хімічних відходів, безпеці здоров'я, продовольчій безпеці, бідності, розширенні забруднення, втраті біорізноманіття (враховуючи зниження родючості ґрунтів), збільшенні відходів, негативному ефекті від зростання транспортної мережі. Вказане обумовило вибір головних пріоритетів стратегії: зміна клімату, здоров'я громадян, бідність та соціальну виключність, старіння суспільства, менеджмент природних ресурсів, мобільність та транспорт. Був зроблений і акцент на необхідності розробки у відповідності до Йоганнесбурзького плану дій національних стратегій сталого розвитку. Надзвичайно важливим компонентом даної стратегії є постановка завдання про розробку індикаторів сталого розвитку, що поклало початок вимірюванню та оцінці ефективності цієї політики в ЄС [9].

Перше п'ятиріччя впровадження завдань стратегії продемонструвало низку труднощів, з якими зіштовхнувся ЄС. Серед яких: відсутність чіткого розуміння сутності сталого розвитку, що породжувало острахи за майбутнє та протидію деяких секторів, недостатня гнучкість стратегій в контексті їх адаптації до змінних умов глобального розвитку, висока теоретизація та відсутність механізму інкорпорації цілей сталого розвитку в повсякденне життя, слабкі виконавчі механізми на локальному рівні, недостатня узгодженість дій на світовому, регіональному та національному рівнях. Спостерігалася також розпливчатість пріоритетів та нез'ясованість можливості впливу стратегій сталого розвитку на політичні пріоритети національного розвитку та шляхи таких змін, свідченням чого була відсутність у багатьох стратегіях механізмів фінансової підтримки інтеграції пріоритетів сталого розвитку до національної політики.

У Комунікації 2005 р. Європейська Комісія була змушена визнати, що, попри всі зусилля, в деяких секторах продовжувався розвиток неусталених тенденцій, зокрема, це стосувалось зміни клімату та енергоспоживання,

здоров'я населення, бідності та соціальної виключності, демографічної ситуації, недостатньо ефективного менеджменту природних ресурсів, використання земель, розвитку транспортної мережі, втрати біорізноманіття. Це спонукало до перегляду стратегії сталого розвитку ЄС, що відбулось у 2006 р. [10].

«Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС» вказала загальний вектор змін на рівні планування, як для ЄС у цілому, так і для країн-членів союзу. Пріоритетними напрямками цього документу були обрані зміна клімату та чиста енергетика, транспорт, стале споживання і виробництво, збереження і управління природними ресурсами, охорона здоров'я, соціальне включення, демографія і міграція, глобальна бідність та виклики сталого розвитку [11].

У 2010 р. Європейський Союз схвалив нову стратегію розвитку на наступні 10 років – «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання», яка, на наш погляд, розкриває європейську соціально-економічну концепцію розвитку у першій чверті XXI ст., що спрямована на надання економічному зростанню в ЄС нової якості.

Так, у Стратегії – 2020 визначається п'ять пріоритетних напрямів діяльності: зайнятість; зміна клімату та енергетика; дослідження та інновації; освіта, боротьба з бідністю. Вказується, що виконання поставлених завдань вимагає скоординованих дій країн-членів ЄС, включаючи соціальне партнерство та розбудову громадянського суспільства. Також цей документ передбачає подолання наслідків глобальної фінансової кризи, серед яких: уповільнення темпів економічного зростання, високий рівень безробіття, збільшення рівня зовнішнього боргу, дисбаланс бюджетів окремих країн ЄС. Стратегія вказує і на шляхи розв'язання таких спільних європейських проблем, як: брак природних ресурсів, зміна клімату, старіння націй. У цьому документі підкреслюється важливість адаптації вказаних завдань до національних умов, що вимагає від держав-членів ЄС інтегрувати їх до своїх стратегічних документів.

Особливістю цієї стратегії, на наш погляд, є оголошення семи флагманських ініціатив, що мають створити сприятливі умови для виконання

поставлених завдань: «Інноваційний Союз», «Молодь у русі», «Цифровий порядок денний для Європи», «Ефективні ресурси Європи», «Індустріальна політика ери глобалізації», «Порядок денний нових компетенцій та робочих місць», «Європейська платформа подолання бідності» [12].

Як вже було зазначено вище, стратегії сталого розвитку країн-членів ЄС мають деталізувати обрані спільнотою орієнтири до національних умов. Як зазначають Дж. Кар'ю-Рід, Р.Прескотт-Аллен, С. Бас, В. Далаль-Клейтон, їх метою є спрямування на «мобілізацію і зосередження зусиль суспільства по досягненню сталого розвитку» [2, с. 28]. Цю думку підтримує і Р. Стеурер, який вважає, що вони повинні слугувати форумом для артикуляції суспільством бачення сталого майбутнього, а також рамками для процесів переговорів, посередництва і консенсусу і нарощування потенціалу у досягненні цілей сталого розвитку [4, с. 460]. В багатьох країнах ЄС вони розглядаються, як драйвери для постановки нових амбітних цілей та реформування державного управління.

Аналіз свідчить, що прийняття національних стратегій сталого розвитку в нових членах ЄС розпочалося ще в період їх асоційованого членства і тривало вже після вступу до Європейського Союзу. Зокрема вони були прийняті: в Угорщині – у 1999 р., у Польщі – в 2000 р., у Словаччині – в 2001 р., у Латвії – в 2002 р., в Литві – у 2003 р., у Чехії – в 2004 р., у Словенії, та Естонії – у 2005 р., в Хорватії – в 2009 р., в Болгарії – в 2011 р.

За своїм характером всі вони спрямовуються на інтеграцію трьох складових сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної, однак загалом країни практикують ширший підхід. Пріоритетами національних стратегій нових членів ЄС стають й інші сфери, які мають для них стратегічне значення. Наприклад, у Словенії та Естонії така стратегія охоплює і сферу культури, у Чехії – R&D, освіти, європейські та міжнародні питання та належне управління, у Литві – територіальний розвиток та співробітництво в цілях розвитку.

Окремо варто виділити Стратегію сталого розвитку Хорватії, яка фокусується на довгострокових заходах в наступних восьми ключових областях: обнадійливе зростання населення в Республіці Хорватії, навколишнє середовище та природні ресурси, заохочення сталого виробництва та споживання, забезпечення соціальної і територіальної згуртованості і справедливості, забезпечення енергетичної незалежності та підвищення ефективності використання енергії, зміцнення здоров'я населення, взаємопов'язаність у Республіці Хорватія, захист Адриатичного моря, прибережних районів і островів.

На наш погляд, на даний час в нових членах ЄС вже можна констатувати другий етап стратегічного планування сталого розвитку. На це вказує прийняття більшістю країн оновлених стратегій. Зокрема, в Литві це відбулось у 2009 р., в Чехії – в 2010 р., у Словенії – в 2014 р. При цьому наголосимо, що деякі країни, беручи за взірець стратегію ЄС «Європа-2020», надали цим документам довгостроковий характер. До них належить Угорщина («National Framework Strategy on Sustainable Development 2012-202»), Румунія («Romania 2013-20-30»), Латвія («Latvia2030»).

У цій площині вирізняється досвід Польщі, яка у 2009 р. прийняла пакет стратегічних документів, спрямованих на формування системи комплексного управління розвитком Польщі. В його рамках прийняті: «Довгострокова стратегія розвитку 2030», яку координує Канцелярія прем'єр-міністра, «Середньострокова Стратегія розвитку 2020», за яку відповідає Міністерство регіонального розвитку, та 9 інтегрованих секторальних стратегій, серед яких: «Інновації і ефективність стратегії економіки», «Стратегія розвитку людського капіталу», «Стратегія розвитку транспорту», «Енергетична безпека та навколишнє середовище», «Ефективна держава», «Суспільний капітал», «Стратегія регіонального розвитку», «Стратегія національної безпеки», «Сталий розвиток сільських районів і сільського господарства».

На даний час у нових членах ЄС вже закінчився процес інституалізації сталого розвитку. Відповідальність за його впровадження покладено або на

міністерства, що займаються питаннями довкілля та розвитку, або на спеціально створені уповноважені органи зі сталого розвитку. Найбільш поширеним є формування в країнах ЄС рад, комісій або інших органів. Зокрема це стосується Швейцарії, Німеччини, Латвії та Фінляндії. Наприклад, у Латвії створена Національна рада з розвитку (NDC), яка координує стратегічне планування між національним та субнаціональним рівнями. Членами цієї ради, яку очолює прем'єр-міністр, є урядові органи влади субнаціонального рівня та інституції регіонального планування.

Прийняття національних стратегій сприяє кращій координації політики сталого розвитку шляхом його інтеграції на горизонтальному та вертикальному рівнях, а також до діяльності різних секторів суспільства (державні, приватні та наукові кола, громадянське суспільство), що перетворюється на одну з важливих умов успіху в цій сфері. Вказане є однією з особливостей політики Європейського Союзу у цій царині.

У випадку вертикальної інтеграції мова йде про імплементацію сталого розвитку на різних рівнях управління (регіональному, національному та локальному). У Європейському Союзі поширені наступні механізми:

1. Консультації, що зазвичай набувають різних форм. У «старих» членах ЄС поширені практикуми або семінари (Фінляндія), круглі столи та дискусії (Австрія), зустрічі (Німеччина), діалоги (Данія). В Угорщині активно практикується онлайн діяльність, а в Естонії створена Спільна комісія міністерських структур (JСMB), яка відіграє роль форуму для багаторівневого співробітництва, що збирається щорічно для обговорення необхідних проблем. Цей механізм сприяє виробленню рекомендацій щодо впровадження елементів національних стратегій або запитів щодо діяльності країн-членів ЄС.

2. 10 країн-членів ЄС для підтримки впровадження стратегій почали впроваджувати офіційні та неофіційні механізми зміцнення співробітництва та координації, що сприяють поліпшенню взаємодії між різними рівнями державного управління. Найбільш «сформованими» вони є в Австрії, Фінляндії,

Німеччині та Швейцарії. Водночас в нових членах ЄС цей механізм популярності не отримав.

3. Деякі країни (наприклад, Угорщина та Литва) розпочали процес підвищення обізнаності, обміну досвідом та інформацією, хоча цей механізм, на думку Ю. Пізано, К. Лепашіц та Дж. Бергера, є найменш дієвим [13].

У деяких країнах-членах ЄС політика вертикальної інтеграції формалізована в правових актах. Прикладом є Хорватія, в якій прийнятий Закон про захист навколишнього середовища (ОГ 110/07), що передбачає відповідальність за сталий розвиток на різних політичних рівнях, в тому числі, і для національного уряду, округів, міст та інших відповідних зацікавлених сторін.

На відміну від вертикальної, горизонтальна інтеграція відображає співробітництво між різними міністерствами та адміністративними органами на національному рівні в питаннях реалізації політики сталого розвитку. Як правило, європейські країни розробляють різні форми внутріміністерської та міжвідомчої координації та імплементації цілей національних стратегій сталого розвитку. Формат цих механізмів залежить від роботи створених структур: міжвідомчої групи (Естонія), комісії (Бельгія) комітетів (Комітет зі Сталого розвитку Австрії чи Комітет державних секретарів в Німеччині) або мережі (міжвідомча мережа Секретаріатів у Фінляндії).

З точки зору організаційного оформлення, горизонтальні механізми можна розділити на три групи. До першої відносяться міжвідомчі органи найвищого, політичного рівня. Яскравим прикладом є Німеччина, в якій з 2000 р. існує Державний комітет секретарів зі сталого розвитку. Однак в нових членах ЄС такий механізм поки що не розвинений.

Друга група горизонтальних механізмів унаочнена у міжвідомчих органах адміністративного рівня: її учасниками в основному є представники національних управлінь (міністерств) під керівництвом Міністерства охорони навколишнього середовища. Зокрема, створені: в Естонії – Комісія зі сталого розвитку (1996 р.), в Румунії – Національний центр з питань сталого розвитку

(1997 р.), у Словаччині – Державна рада з питань сталого розвитку (1999 р.), у Чехії – Урядова рада з питань сталого розвитку (2003 р.), у Болгарії – Міжвідомча Консультативна рада з питань сталого розвитку (2006 р.).

Також доречно виділити групу гібридних режимів, головною характеристикою яких є участь та консультації з громадськістю, зокрема з такими зацікавленими сторонами, як НУО, ділові і наукові кола або громадянське суспільство (наприклад, Чехія, Угорщина). Так, у Чехії Урядова рада зі сталого розвитку відповідає за координацію здійснення політики між центральними адміністративними установами на міжвідомчій основі. Представники всіх міністерств та зацікавлених сторін приймають участь у різних структурах Ради – комітетах та робочих групах.

Важливим елементом усіх вказаних стратегій є оцінка здобутків. У багатьох країнах, наприклад у Чехії, огляд ситуації набуває вигляд доповідей щодо прогресу. У Латвії та Литві такі доповіді робляться двічі на рік, в Словенії – щорічно.

Логічним наслідком прийняття національних стратегій сталого розвитку є розвиток системи індикаторів для моніторингу та оцінки здобутків. Загалом вони включають як власні специфічні показники, так і показники Євростату, які широко використовуються союзом в різних системах оцінок. Кількість індикаторів варіюється в залежності від потреб країн. Наприклад, в Чехії їх 47, в Словаччині – 71, в Литві – 84, в Хорватії – 130, в Угорщині – 155.

Одним із наріжних каменів екологічної політики та політики сталого розвитку в ЄС є участь, що передбачає залучення до процесу прийняття рішень широкої кількості недержавних акторів, включаючи НУО, бізнес, профспілки, академічну спільноту та громадянське суспільство. ЄС практикує широке коло інструментів участі – від організації зустрічей, консультацій, конференцій і воркшопів до проведення дискусій різного формату. В Угорщині для цього широко використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Наприклад, експертам, представникам професійних, урядових та неурядових структур періодично розсилаються електронні запрошення на різні панельні

дискусії та зустрічі. Всі вказані форми спрямовані на створення спільного простору для дебатів, консультацій та обміну інформацією.

У деяких країнах були інституалізовані структури, що мають у впровадженні сталого розвитку дорадчий характер. В їх рамках комунікація відбувається на постійній основі. Так, у Чехії існує Урядова рада зі сталого розвитку, в Хорватії – Рада з матеріального планування та Рада із захисту довкілля і сталого розвитку, в Естонії та Литві цю функцію виконують Національні ради зі сталого розвитку [14].

Отже, аналіз імплементації сталого розвитку в нових членах ЄС дозволяє зробити висновок, що в них:

- 1) Інтегровано до стратегій сталого розвитку не лише економічні, соціальні та екологічні цілі, а й важливі національні завдання;
2. Відбулась інституалізація сталого розвитку;
3. Розвивається горизонтальна та вертикальна інтеграція його імператив до діяльності багатьох органів державного управління, що підвищує ефективність заходів; 4. залучаються до співпраці на всіх стадіях (від планування до імплементації) усі зацікавлені недержавні актори, зокрема представники громадянського суспільства та бізнес-спільноти, науковці, органи місцевого самоврядування, для чого використовується широкий арсенал інструментів взаємодії;
5. Сфокусовано увагу на пріоритетних результатах та узгоджених заходах з імплементації;
6. Здійснюється постійна оцінка та моніторинг виконання поставлених завдань.

Сьогодні нові член ЄС перетворюються на активних гравців політики сталого розвитку європейського рівня. Розширення та поглиблення діяльності в цій сфері, до якого вони вже перейшли, створює умови для вдосконалення екологічного управління, досягнення економічного зростання та впровадження більш високих соціальних стандартів, а також розв'язання інших, не менш важливих проблем національного розвитку, що постають перед ними на

початку XXI ст. Україні варто не лише вивчити цей позитивний досвід, а й якнайшвидше впровадити його на національному рівні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Sustainable development in the European Union. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf> – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.
2. Carew-Reid J., Prescott-Allen R., Bass S., Dalal-Clayton, B. Strategies for national sustainable development: a handbook for their planning and implementation / J. Carew-Reid, R.Prescott-Allen, S. Bass, B.Dalal-Clayton. – London: Earthscan, IUCN and IIED, 1994. – 121 p.
3. Meadowcroft J. National Sustainable Development Strategies: Features, Challenges and Reflexivity /J. Meadowcroft // European Environment. – 2007. – №17 (3). – P. 152-163.
4. Steurer R, Martinuzzi A. Toward a New Pattern of Strategy Formation in the Public Sector: First Experiences with National Strategies for Sustainable Development in Europe / R. Steurer, A. Martinuzzi // Environment and Planning: Government and Policy. – 2005. – № 23 (3). – P. 455–472.
5. Білорус О. Г. Мацейко Ю.М. Глобальна перспектива і сталий розвиток: систем. маркетинг. дослідж. / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
6. Сніткова Н.П. Досвід стратегічного планування сталого розвитку в країнах Європейського Союзу / Н. П. Сніткова // Економіка та держава. – 2012. – №11. – С. 11-14.
7. Перга Т. Стандарти сталого розвитку / Т. Перга // Віче. – 2006. – № 9–10. – С. 47–50.
8. Федунь Ю. Становлення та реалізація політики сталого розвитку в країнах-кандидатах на вступ до ЄС / Ю. Федунь // Вісник Львівського університету. – 2014. – Вип. 36, ч. 11. – С. 71–80.

9. Communication from the Commission. Sustainable Europe for a Better World: European Union Strategy for Sustainable Development [Electronic Resource] – Mode of Access: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/library/strategy_sustdev_en.pdf – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

10. Communication from Mr. Almula to the Members of the Commission. Sustainable development Indicators to Monitor the Implementation of the European Sustainable development Strategy [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/276524/276592/Communication+from+M.Almunia+SDI/a0e3e2f7-9ea8-4486-abcb-250d5f8806ce> – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

11. Review of the EU Sustainable Development Strategy [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.etuc.org/sites/www.etuc.org/files/st10117.en06.pdf> – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

12. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic Resource] – Mode of Access:

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

13. Pisano U., Lepuschitz K., Berger G. National Sustainable Development Strategies in Europe 2013 [Electronic Resource]. – Mode of Access:

<http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive> – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

14. European Sustainable Development Network 2013 [Electronic Resource] – Mode of Access:

http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29 – Title from the Screen. – Accessed: April 3, 2017.

References:

1. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy (2015) Sustainable development in the European Union [Online]. Available from: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf> [Accessed: 03 th April 2017].
2. CAREW-REID J., PRESCOTT-ALLEN R., BASS S., DALAL-CLAYTON, B. (1994). *Strategies for national sustainable development: a handbook for their planning and implementation*. London: Earthscan, IUCN and IIED. / J. Carew-Reid, R. Prescott-Allen, S. Bass, B. Dalal-Clayton. – London: Earthscan, IUCN and IIED.
3. MEADOWCROFT J. (2007). National Sustainable Development Strategies: Features, Challenges and Reflexivity. *European Environment*, 17 (3), p. 152–163.
4. STEURER R., MARTINUZZI A. (2005). Toward a New Pattern of Strategy Formation in the Public Sector: First Experiences with National Strategies for Sustainable Development in Europe. *Environment and Planning: Government and Policy*, 23 (3), p. 455–472.
5. BILORUS, O.H., MATSEJKO, Y.M. (2005). *Global perspective and sustainable development*. Kyiv: MAUP.
6. SNITKOVA, N.P. (2012) Experience of strategic planning of sustainable development in EU countries. *Economy and state*, No.11, p.11–14.
7. PERGA T.Y. (2006). Standards of sustainable development. *Viche*, №. 9–10, p. 47–50.
8. FEDUN Y. (2014). The establishment and implementation of sustainable development in the candidate countries for EU membership. *Bulletin of Lviv University*, No. 36, p. 71– 80.
9. Communication from the Comission. Sustainable Europe for a Better World: European Union Strategy for Sustainable Development (2001). Comission of the European Communities [Online]. Available from: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/library/strategy_sustainable_dev_en.pdf [Accessed: 03 th April 2017].
10. Communication from Mr. Almunia to the Members of the Commission. Sustainable development Indicators to Monitor the Implementation of the European Sustainable development Strategy (2005) [Online]. Available from: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/276524/276592/Communication+from+M.Almunia+Sustainable+Development+Indicators+to+Monitor+the+Implementation+of+the+European+Sustainable+development+Strategy+2005.pdf> [Accessed: 03th April 2017].
11. Review of the EU Sustainable Development Strategy [Online]. Available from:

<https://www.etuc.org/sites/www.etuc.org/files/st10117.en06.pdf> [Accessed: 03 th April 2017].

12. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Online]. Available from:

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> [Accessed: 03 th April 2017].

13. PISANO U., LEPUSCHITZ K., BERGER G. National Sustainable Development Strategies in Europe 2013 [Online]. Available from: <http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive> [Accessed: 03 th April 2017].

14. European Sustainable Development Network 2013 [Online]. Available from: http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29 [Accessed: 03 th April 2017].

Tetiana Perga,
PhD (history), Senior Research Fellow,
Institute of World History,
National Academy of Science of Ukraine

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE NEW MEMBERS OF THE EU

Abstract. The specificity of strategic planning of sustainable development in the European Union has been investigated. The EU strategies of sustainable development, adopted in 2001, 2006 and 2010 and the main difficulties on the way of their implementation have been examined. The sustainable development strategies of the new members of the EU have been analyzed. The author shows the peculiarities thereof, as well as their main components, implementation structure and system of monitoring and evaluation. The article shows the convergent features and the national specifics of the national strategies. Special attention has been paid to the institutionalization of the sustainable development in the countries abovementioned. It is proven that the adoption of national strategies promotes better coordination of sustainable development through its integration in the horizontal and vertical levels, as well as the activities of different social strata. The basic forms of involving in the development and implementation of the national strategies for sustainable development of a wide range of partners, including civil society and business, have been investigated. It is argued that special attention has been paid to the activities abovementioned. It is concluded that the importance of these strategies lies within improving of the environmental management, achieving economic growth, introducing the high social standards and in solving another principal tasks of the national development. The author proves that the best experience should be introduced as well in Ukraine.

Key words: EU, sustainable development, strategies, integration, civil society.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94 (430.1) : 329.78

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.64-83>

Олександр Андрієвський,

студент-магістр

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Олександр Іванов,

кандидат історичних наук, доцент

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ПРИЧИНИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО РУХУ В ФРН У 1960-Х РОКАХ І УТВОРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАКЦІЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ (РАФ)

Анотація. На основі аналізу опублікованих документів діяльності ліворадикальної молодіжної організації ФРН кінця 1960-х – 1970-х років «Фракція Червоної Армії» (маніфести, брошури, листівки тощо), статей однієї з лідерів цієї організації Ульріки Майнхоф у журналі «Конкрет», матеріалів німецької періодичної преси того часу та інших джерел, а також спираючись на наукові праці німецьких, американських та вітчизняних дослідників, автори висвітлюють внутрішні фактори та міжнародні умови, які сприяли появі та розгортанню діяльності цієї терористичної організації.

Основними внутрішніми причинами радикалізації німецької молоді, і в першу чергу студентства, наприкінці 60-х років, була антипатія молоді до «конформізму» старшого покоління загалом, і політиків цієї генерації зокрема, адже для багатьох молодих людей уряди К.Аденауера, а потім К.-Г. Кізінгера

асоціювалися із реабілітацією колишніх нацистів, а в їх політиці вбачалась небезпека наступу на демократію, реставрації авторитаризму та милітаризму. По-друге, популярні серед студентської молоді погляди «нових лівих» відображали, хоча дуже часто і перебільшували соціальні проблеми Німеччини того часу: трудову міграцію, конфлікти між об'єднаннями працедавців та профспілками тощо. Насамкінець, важливу роль відіграли безпосередні події, які стали приводом для створення різних радикальних груп та початку їх нелегальної діяльності: це передусім прийняття великою коаліцією «надзвичайних законів» й протести проти них молоді, розгін поліцією демонстрації студентів і вбивство одного з них Бенно Онезорге, замах на лідера ліворадикального студентського руху Руді Дучке та ін.

В умовах біполярного розколу світу та розгортання Холодної війни німецька молодь орієнтувалася на американський молодіжний рух, перейнявши від нього антивоєнне спрямування. Майбутні німецькі «міські партизани» надихалися образами також революціонерів та політиків з країн «третього світу» (Че Гевари, Мао Цзе-дуна, Хо Ши Міна). При цьому вони доволі стримано ставилися до СРСР, не вважаючи його за зразок соціалізму і віддаючи перевагу маоїстському Китаю (оскільки на той момент ще не було нічого відомо про сутність «культурної революції» та про репресивний бік політики Мао) або Кубі. Утім частково керівництву НДР, за яким стояв Радянський Союз, було вигідно і частково вдавалося за допомогою спецслужб впливати на розпалювання ліворадикальних протестів, маючи на меті підтримувати хаос та дестабілізувати ситуацію у ФРН на тлі Холодної війни.

Ключові слова: Фракція Червоної Армії (RAF), ФРН, ліворадикальний студентський рух.

Ті, кого згодом у німецькій пресі називатимуть терористами, дещо відрізнялися за своїми цілями та психологією від загальноприйнятого образу терористів. Їхній радикалізм не був проявом національної боротьби або реакцією на соціальне пригноблення. Для більшості суспільства стало шоком те, що члени так званої «Фракції Червоної армії» (в зарубіжній літературі

поширена аббревіатура RAF від назви цієї групи «Rote Armee Fraktion», що означає в перекладі з німецької мови «Фракція Червоної армії», далі використовується скорочення РАФ), як правило, походили з забезпечених родин і були освіченими молодими людьми. Тож нам здається важливим проаналізувати витоки радикалізму членів РАФ та охарактеризувати міжнародні умови та внутрішньополітичну ситуацію, у якій зародилася ця організація та студентський протестний рух, що їй передував. Проаналізувавши основні ідеї, прихильниками яких були молоді люди, що згодом влилися безпосередньо до лав організації або стали її симпатиками, ми зможемо наблизитись до розуміння причин, які спонукали цих молодих людей присвятити себе політичному радикалізму та тероризму.

Що стосується джерел дослідження, то можна виділити наступні групи документів. По-перше, це різноманітні тексти самих членів РАФ: маніфести, статті, брошури тощо. Передусім слід відзначити статті однієї з лідерів організації Ульріке Майнхоф у ліворадикальному журналі «Конкрет». Ще однією групою джерел є різноманітні статті німецьких ЗМІ 60-70-х років. Третю групу складають документальні фільми із кінохронікою, а також зі взятими порівняно нещодавно інтерв'ю із колишніми членами РАФ. Зокрема, відзначимо документальний фільм каналу BBC «Baader-Meinhof (RAF) – In love with terror», у якому на запитання журналістів відповідають Астрід і Торвальд Пролли, Горст Малер та інші члени організації. Також аби глибше з'ясувати політичну ситуацію у країні та краще зрозуміти ті настрої та ідеї, що панували серед певних кіл радикально налаштованої німецької молоді, ми звернулися до праць німецьких філософів з Франкфуртської школи: Герберта Маркузе, Теодора Адорно та Юргена Габермаса.

Переходячи до історіографії проблеми, слід відзначити, що в радянській історичній науці ця тема мала досить заідеологізоване та тенденційне висвітлення, яке полягало у героїзації членів РАФ, яких позиціонували як молодіжний авангард на вістрі антиімперіалістичної боротьби у світовому революційному процесі [1, 2, 3]. В українській історіографії безпосередне

дослідження проблеми студентського протестного руху в Німеччині отримало висвітлення в кандидатській дисертації та декількох наукових статтях Н. Ю. Гусевої [4, 5]. Найбільше досліджень, присвячених різним аспектам історії РАФ, проведено та опубліковано німецькими та американськими науковцями. На першому місці за ґрунтовністю дослідження стоїть праця Штефана Ауста «Комплекс Баадера – Майнхоф» [6]. Ауст, який був свідком багатьох описуваних ним подій та товаришем Ульріке Майнхоф, а також понад 30 років опрацьовував архівні документи, є одним з найбільш авторитетних спеціалістів з цього питання. Окрім нього варто відзначити дослідження американських авторів Монкурта і Сміта «Фракція Червоної Армії: зброя народу», у якому детально викладена історія цієї організації з посиланнями на аутентичні джерела, зокрема спогади та інтерв'ю учасників подій [7]. Також популярністю користуються дещо тенденційні праці, як зокрема книга Джилліан Беккер під назвою «Діти Гітлера» [8]. Примітно, що автор вживає назву «Банда Баадера – Майнхоф», а її текст зводиться до доказів того, що члени РАФ не мали стосунку до політичної боротьби і були лише злочинцями, які вбивали та грабували банки. Іншу крайність представляє книга Тома Вейга «Телемрійники. Фракція Червоної Армії» [9], автор якої по суті захищає методи та цілі РАФ.

Нижче ми спробуємо схарактеризувати основні внутрішні та зовнішні політичні чинники, які призвели до радикалізації молодіжного руху та до розв'язування «міської герильї».

Говорячи про внутрішньополітичну ситуацію у Німеччині, перш за все відзначимо, що в 1950-60-х роках серед економічної і політичної еліти ФРН все ще залишалася значна кількість тих, хто активно співпрацював з нацистським режимом. Як відзначав Вільям Граф, майже всі представники великого бізнесу, які були засуджені як воєнні злочинці у 1945 р., повернулись на свої колишні місця роботи до 1948 року [7, р. 5]. Також невдовзі після дозволу відкрити у Німеччині МЗС у 1951 р., виявилось, що 2/3 його співпрацівників – колишні нацисти. З ініціативи Конрада Аденауера у травні того ж року було прийнято закон, який відновлював майнові права членів НСДАП, включаючи пенсію.

Адольф Хьойзінгер, який при Гітлері займав відповідальні посади у генштабі вермахту, до 1964 р. очолював Постійну воєнну раду НАТО, а до того з 1957 р. був генеральним інспектором [7, р. 11].

Все це часто ставало приводом для скандалів. У 1960 р. виник скандал через звинувачення федерального міністра у справах біженців Теодора Оберлендера в тому, що під час війни він командував батальйоном СС «Нахтігаль» та був причетний до вбивств цивільного населення у Львові [10, с. 66]. Утім, цей випадок є доволі суперечливим, оскільки новітні дослідження показують, що скандал у ФРН був інспірований спецслужбами НДР, адже західнонімецька преса посилювалася на матеріали східнонімецьких газет, а ті у свою чергу – на матеріали, надані КДБ для Штазі. Також про штучну природу скандалу заявляв сам Оберлендер, який наводив свідчення, що знайдені у львівських тюрмах замордовані місцеві мешканці насправді були жертвами не нацистів, а більшовиків.

Німецький дослідник Кай Струве підкреслює, що цей скандал був інспірований Штазі і, до слова, був пов'язаний із вбивством Степана Бандери у Мюнхені у 1959 р. агентом КГБ. За його версією, Бандера, який тоді мешкав у еміграції в ФРН, цілком міг надати свідчення, які би довели непричетність Оберлендера до воєнних злочинів у Львові. На думку Струве, який посилюється також на українського історика В'ятровича, формування в СРСР «легенди про «Нахтігаль» було потрібне для ведення пропагандистської війни проти все ще активного на той час підпілля ОУН.

Повертаючись до німецького контексту, слід відзначити, що, на думку Струве, скандал з Оберлендером став не лише завершенням його кар'єри, а й кульмінацією інформаційної кампанії НДР проти ФРН, яка зводилася до дискредитації уряду Аденауера та реанімації теми щодо «нацистів при владі» [11, S. 23-33].

Утім, слід відзначити, що далеко не всі випадки були такими складними, тож, як правило, причетність міністрів або високопосадовців до апарату нацистського режиму була неспростовною. Але найбільш резонансною

фігурою у цьому плані була особа третього федерального канцлера ФРН Курта Георга Кізінгера, який очолював Велику коаліцію ХДС/ХСС–СДПН у 1966-1969 роках – саме в період найвищого підйому студентського протестного руху, – а в роки нацистського режиму був керівником відділу радіопропаганди у відомстві Ріббентропа [12].

Тим часом молодь, чиє дитинство прийшлося на роки війни чи перші повоєнні роки і яка не мала досвіду життя у тоталітарній країні, виховувалася із комплексом вини за злочини режиму, до якого вона не мала прямого відношення. Це зумовило антипатію молоді до старшого покоління в цілому, яке, на думку представників лівих молодіжних рухів, демонструвало однаковий конформізм як за часів Третього Рейху, так і в умовах ФРН 1960-х років [7, р.9]. У цьому контексті можна згадати слова Гудрун Енслінн після жорстокого розгону демонстрацій 2 червня 1967 р.: «Це – фашистська держава, яка готова вбити нас усіх. Це – покоління, яке створило Освенцім, із ним немає сенсу дискутувати!» [9, с.12].

Говорячи, що режим епохи Аденауера нічим не відрізняється від режиму Гітлера (за висловом Майнхоф, «Німеччина 60-го: кожен третій порівнює її з Німеччиною 33-го» [10, с. 24]), представники молодого покоління приходили до висновку про необхідність змінювати суспільство будь-яким шляхом. Таким чином, спроби «реставрації нацизму» стали головною мішенню студентського руху, а згодом і РАФ. Майнхоф та її однодумці відзначали, що запропонований у 1960 році проект закону про надзвичайний стан дуже схожий на 48-му статтю Веймарської Конституції, яка значно полегшила утвердження тоталітарної диктатури Гітлера та уможливила придушення будь-якої опозиції. Майнхоф припускає, що такою опозицією уряд ФРН вважає робітників, чії протести нібито загрожують державі і провокують «внутрішні кризи» [10, с. 30].

Уже в наступній статті у журналі «Конкрет» з назвою «Проти кого?» вона пише: «Ми маємо реставрацію авторитаризму, конформістський парламент, де постійно кажуть про «захист демократії», маючи на увазі захист примусової політичної єдності від альтернативних концепцій, незалежних

профспілок, небажаних демонстрантів». Характеризуючи причини такого стану речей, Майнхоф відзначає, що від влади не були усунуті нацистські чиновники (так само, як Веймарську республіку підірвали зсередини кайзерівські чиновники, які залишились на своїх постах), а бундесвером продовжили командувати офіцери, які «судячи з їхнього віку та виправки напевне поголовно марширували перед Гітлером». Ще однією помилкою державного апарату Майнхоф називає те, що було дозволено укрупнення промислових концернів, які раніше підтримували нацизм, а «тепер підтримують, точніше фінансують християнських демократів» [10, с. 37].

Отже, протест лівих викликали підозри у реставрації авторитаризму та ремілітаризації ФРН. Перше Майнхоф вбачала у Законі про надзвичайний стан та створенні так званої великої коаліції, яка унеможлиблювала політичну конкуренцію на парламентському рівні, оскільки майже 90% членів Бундестагу належали до двох провідних правлячих політичних сил, друге – у законі про ядерне озброєння. Останній закон був прийнятий всупереч тому, що більшість населення виступала проти розміщення ядерної зброї у ФРН, а 52% німців підтримали маніфестації проти цього закону, у яких зокрема взяли участь 40 тис. осіб у Ганновері, 80 тис. – у Мюнхені і 120 тис. – у Гамбурзі [7, р. 22]. Трохи пізніше Гудрун Енслін та Бернард Веспер займаються виданням збірки проти атомної зброї, до якої увійшли твори видатних повоєнних письменників Німеччини [7, с. 42].

Примітно, що очолила протест проти ядерного озброєння така організація, як Соціалістичний союз німецьких студентів. Її лідером був Руді Дучке, який захоплювався текстами Маркузе, Адорно і Габермаса. Ця організація, яка вийшла з колишнього молодіжного крила СДПН, стала одним з ключових гравців так званої Позапарламентської опозиції (Außerparlamentarische Opposition – АРО). Згодом Дучке заснував більш радикальну організацію, яка носила назву «Підривна дія» (Subversive Aktion).

Також стурбованість Майнхоф викликали нові закони, які передбачали залучення внутрішніх військ «при внутрішній надзвичайній ситуації» та

контроль преси, яка була деморалізована захопленням редакції щотижневика «Шпігель» (так звана Die Spiegel-Affäre у жовтні 1962 р. [7, р.39]). Тож Майнхоф вбачала у діях німецького уряду загрозу для демократії, особливо на фоні міжнародних подій, зокрема встановлення диктатури «чорних полковників» у Греції: «Окремі демократії у Європі – це карткові будиночки. Коли хазяїн захоче їх використати – він їх руйнує» [10, с. 65].

Таким чином, ми прослідкували внутрішньополітичні обставини, які впливали на формування протестного руху радикальної частини німецької молоді. Не в останню чергу формування цього руху було зумовлене психологічним чинником: антипатією до старшого покоління та спогадами молоді про окупацію Німеччини у перші повоєнні роки державами-переможницями, а також нерідко особистим травматичним досвідом – зокрема, Андреас Баадер виховувався без батька [6, S. 24], а Бернард Веспер переживав те, що його батько був «офіційним поетом НСДАП» [6, S. 41].

Розглядаючи міжнародний контекст, слід в першу чергу вказати на те, що на межі 60-70-х років світ перебував у стані Холодної війни. Майбутні члени РАФ, які надихалися працями західних лівих теоретиків та діяльністю політиків і революціонерів Третього світу (які, втім, нерідко були лише радянськими креатурами), у цій конфронтації обрали своїми головними ворогами «імперіалізм», «капіталізм» та «фашизм», пояснюючи ці кліше у доволі популістському дусі. Говорячи про міську герилью, своїм безпосереднім супротивником вони бачили німецькі силові структури і передусім поліцію («фашистська поліцейська держава»), американські та німецькі воєнні бази (у контексті В'єтнаму та неоколоніальних або «імперіалістичних війн») та насамкінець німецький уряд і крупний бізнес.

Характеризуючи саме антиамериканську риторичку РАФ, слід відзначити, що європейські нові ліві запозичили свої революційні ідеї від визвольних рухів країн Третього світу: вони надихалися такими революціонерами і політиками як Че Гевара та Хо Ши Мін не менше, ніж такими теоретиками як Адорно чи Маркузе. Дослідники часто відзначають, що

саме це стало причиною поразки РАФ і того, що організація «дегенерувала до стану приватної війни з поліцією та державою», адже у ФРН на відміну від країн Латинської Америки не було «пригнобленої більшості» корінного населення або цілого класу, які потребували би захисту, а відтак не було такої значної частини населення, яка підтримала би революцію [13, р. 12].

Що стосується конкретних приводів для формування антиамериканських поглядів майбутніх учасників РАФ, слід відзначити визначальну роль війни у В'єтнамі. Як і американська молодь, німецькі студенти виступали проти участі США у війні у В'єтнамі, а також проти підтримки дій американської армії з боку ФРН [10, с. 139-140]. Зокрема, 5 лютого 1965 року відбулася двохтисячна студентська демонстрація у Західному Берліні, в ході якої п'ятсот студентів відокремились від решти колони і атакували американське посольство. Акція протесту супроводжувалась плакатами із написом: «Довго ще ми будемо терпіти масові вбивства, які скоюють від нашого імені?» [6, S. 47].

Стосовно участі ФРН у воєнній кампанії Сполучених Штатів Майнхоф відзначає: «...з'ясовується, що пілоти західнонімецьких винищувачів-бомбардувальників проходять навчання у Південному В'єтнамі, що до кінця року ще 40 гвинтокрилів ФРН з повними екіпажами прибудуть до В'єтнаму, де (...) підтримуватимуть американські війська з повітря у бойових діях. Понад 100 млн. марок, вже витрачених ФРН на цю війну, надіслані туди пілоти винищувачів і гвинтокрили бундесверу ставлять ФРН в один ряд з державами, які ведуть разом зі США війну проти в'єтнамського народу» [10, с. 143-144].

Примітно, що ці дані суперечать точці зору, яку висловлює американський історик Джеремі Верон, який вважає, що ФРН фактично не брала участі у в'єтнамській війні [13, р. 12]. Утім, за іншими даними, Західна Німеччина, на території якої було розташовано більше сотні американських воєнних баз, значною мірою допомагала військам США з транспортуванням солдат [7, р. 11-13].

Таким чином, у німецького студентства другої половини 60-х років був приклад для наслідування. Це, зокрема – американський студентський рух, який виріс з субкультур хіппі та бітників. Штефан Ауст відзначає, що видана у ФРН на початку 60-х років книжка бітника Джека Керуака «На дорозі» стала культовою у Західній Німеччині [6, S. 44].

Що стосується ФРН, варто відзначити популярність такої організації, побудованої в дусі ідей хіппі, як Комуна 1. Зв'язки із нею підтримували майбутні лідери першого покоління РАФ (зокрема Гудрун Енслін, Андреас Баадер та Ірмгард Мьолер) [14]. Комуна 1, або К1 була першою комуною нового типу у ФРН. Вона була створена 12 січня 1967 у Західному Берліні і проіснувала до листопаду 1969 р. У Берліні її члени влаштовували провокативні перформанси на кшталт розкидування з даху церкви примірників цитатника Мао [15].

Ідею заснувати комуну подав мюнхенський активіст Дітер Кунцельманн, який мав зв'язки зі студентськими організаціями та обговорював із ними шляхи можливого реформування, на його погляд, надто консервативного і буржуазного суспільства ФРН, де у школах і університетах правила поведінки не відрізнялись від прийнятих у ХІХ столітті [7, р. 25]. Кунцельманн входив до групи «Subversive Aktion» («Підривна дія»), яка час від часу друкувала бюлетені з назвами статей на кшталт «Ти теж вбивав Кеннеді!» [16] (серед авторів цього маніфесту відзначився також Дучке) [6, S. 38].

Кунцельманн згодом переїхав до Берліну, де проголосив на засіданні Соціалістичного союзу німецьких студентів такі тези: владний фашизм, який тримається на ядерному озброєнні, впливає на всі суспільні інститути; чоловік і жінка живуть у залежності одне від одного і не можуть стати вільними людьми; така форма родини має бути зруйнована. Зрештою лише дев'ять чоловіків і жінок на практиці реалізували ідеї комуни і поселилися разом за вказаною вище адресою, назвавши себе Комуна 1. Дехто із засновників комуни, як наприклад Уве Джонсон, до цього мешкав у США і міг на власні очі бачити, який вигляд

має американський молодіжний рух, від якого К1 успадкувала навіть першу мішень для своїх атак – війну у В'єтнамі [17, S. 105, 108].

Саме із протестом проти бомбардувань в'єтнамських населених пунктів була пов'язана найвідоміша акція комуни: так званий «пудинговий замах». Ця акція була приурочена до візиту віце-президента США Гумберта Гемфрі до Західного Берліну. Увечері 2 квітня 1967 р. учасники комуни організували зустріч із знайомими активістами, яких було близько 20 чоловік. На цих зборах Кунцельманн представив свій план: кинути бомби у кортеж віце-президента. Майже ніхто з учасників, за винятком Р. Ланганса, не погодився на це. Поліція дізналася про план атаки від секретного агента, після чого 11 студентів були заарештовані представниками Дивізії 1 (політична поліція ФРН) 5 квітня. Вони підозрювались у замаху на життя або здоров'я Гемфрі. Серед заарештованих учасників комуни були Енцельсбергер, Тойфель і Ланганс. З приводу цієї акції Ульріка Майнхоф написала у «Конкрет»: «Грубим вважається кидати кремові торти, а не гостинно вітати політиків, на совісті яких знищені селища і розбомблені міста... напалму – так, крему – ні» [9, с. 10].

Згодом К1 стала витоком для іншої організації – Руху 2 червня. В той самий час більшість учасників та прихильників Комуни 1 після спалаху протестних настроїв кінця 60-х років перестали цікавитись політикою та брати участь у політичній боротьбі. Утім, найбільш радикальна частина К1 та Руху 2 червня стала постачальником кадрів для заснованої у 1969 році нової організації «Фракція Червоної Армії» (РАФ).

Наостанок слід зазначити, що формування РАФ, відправною точкою для якого стало збройне звільнення Андреаса Баадера (а безпосередньо перед тим – початок підривної діяльності Баадера, Енслін та їхніх товаришів), фактично стало наслідком конкретних історичних подій 1967-69 років у Німеччині. Такий висновок можна зробити на підставі текстів Ульріке Майнхоф, які завжди віддзеркалювали її реакцію на політичні виклики часу, а також на підставі свідчень з судового процесу над Баадером і Енслін, які пояснювали

свої дії – закладення бомби у супермаркет – не лише як протест прот війни у В'єтнамі, а і в контексті останніх подій у ФРН.

Раніше ми вже відзначили, яке значення мало для Майнхоф та її однодумців прийняття «надзвичайних законів» коаліцією СДПН – ХДС. На думку майбутніх «міських партизанів», ці закони фактично означали реставрацію авторитаризму та ремілітаризацію Західної Німеччини. Однак можна запропонувати також інше тлумачення цих законів, якщо розглядати їх у міжнародному контексті: німецький уряд приймав їх у розпал Холодної війни, коли подібні заходи в першу чергу були викликані турботою про безпеку на випадок початку можливого глобального протистояння.

Ще одним безпосереднім приводом для радикалізації молоді та переходу до акцій прямої дії стало вбивство поліцією у Західному Берліні студента Бенно Онезорге 2 червня 1967 року. Це вбивство стало кульмінацією жорстокого розгону молодіжної демонстрації проти візиту до ФРН іранського шаха. Для багатьох воно стало поворотним моментом і викликало радикальні виступи багатьох студентських організацій. Тим не менш слід відзначити, що це вбивство, як виявилось, можна вважати провокацією спецслужб НДР: той самий смертельний постріл зробив сержант поліції Карл-Хайнц Куррас, лише після смерті якого та після відкриття доступу до таємних архівів колишньої НДР в уже возз'єднаній Німеччині стало відомо про його роботу на Штазі [18].

Втім, з архівних документів не випливає, що вбивство Онезорге було виконане за наказом Штазі, адже після цього випадку із Куррасом припинили контактувати його боси, вочевидь, вважаючи цей його вчинок недоцільним і невчасним проявом особистої ініціативи. На користь цієї версії свідчить також той факт, що, судячи з документів, Куррас на той момент вже багато років працював на НДР як подвійний агент, тож вбивство студента навряд чи вартувало тієї корисної інформації, яку він міг передавати (і передавав) Штазі стосовно західноберлінської поліції. Тож навряд чи у керівництва Курраса були мотиви віддавати саме такий наказ; до того ж, на користь версії про особисту ініціативу говорять свідчення про його психічну нерівноваженість та агресію.

Одним з лідерів студентського руху ФРН був на той момент голова Соціалістичного союзу німецьких студентів Руді Дучке. 11 квітня 1968 року на нього було скоєно замах, у результаті якого Дучке на тривалий час вийшов з політики. Реакцією молоді стала атака на видавництво Шпрінгера, яке вело активну кампанію проти Дучке та лівого руху загалом. Примітно, що у цій акції взяла участь Ульріке Майнхоф. Що стосується Баадера та Енслін, то вони невдовзі вирішили перейти до нелегальної діяльності. Останньою краплею для обох стали безуспішні студентські маніфестації (так звані «зіркові марші»), які масово проходили у німецьких містах у травні 1968 року, але не дали конкретного результату і зовсім не вплинули на прийняття «надзвичайних законів».

Наостанок слід відзначити, що із великою долею імовірності учасники захоплень німецьких університетів влітку 1968 року та прихильники більш радикальних акцій РАФ надихалися подіями травня 1968 року в Парижі, які також називають «студентською революцією».

Підсумовуючи, слід назвати наступні причини радикалізації німецької молоді наприкінці 60-х років, яка призвела до утворення терористичної організації РАФ. По-перше, це внутрішньополітичні проблеми. У широкому контексті можна говорити про загальну популярність серед молоді крайніх лівих поглядів, які відображали, хоча дуже часто і перебільшували соціальні проблеми Німеччини: трудова міграція, конфлікти між об'єднаннями працедавців та профспілками тощо. Популярності цих поглядів, які знаходимо у статтях Ульріке Майнхоф, а також у виступах та маніфестах інших членів РАФ, сприяв не в останню чергу вплив теоретиків Франкфуртської школи, зокрема Герберта Маркузе, Теодора Адорно, Юргена Габермаса та ін. Також формуванню лівих поглядів у молоді сприяла антипатія до «конформізму» старшого покоління загалом, і політиків цієї генерації зокрема, адже для багатьох уряди К.Аденауера, а потім К.-Г. Кізінгера асоціювалися із реабілітацією колишніх нацистів. Насамкінець слід відзначити важливу роль безпосередніх подій, які стали приводом для створення різних радикальних

груп та початку їх нелегальної діяльності. Найважливішими такими подіями у 1960-х роках були скандали навколо прийняття Великою коаліцією «надзвичайних законів», протести молоді проти цих законів та проти ядерного озброєння, протести Комуни-1 проти війни у В'єтнамі, візит іранського шаха у Берлін та розгін демонстрації студентів і вбивство Бенно Онезорге, «зіркові марші», замах на Руді Дучке, атака на видавництво Шпрінгера, захоплення університетів у 1968 році та безуспішність масових демонстрацій.

По-друге, слід відзначити міжнародний контекст радикальних студентських рухів та організацій. Німецька молодь орієнтувалася на американський молодіжний рух, успадкувавши від нього антивоєнне спрямування та протест проти війни у В'єтнамі. Остання мішень згодом призвела до того, що члени РАФ атакуватимуть у т.ч. воєнні бази американців на території Німеччини і постійно будуть використовувати антиамериканську риторику. Відповідно, майбутні німецькі «міські партизани» надихалися образами також революціонерів та політиків з країн Третього Світу (Че Гевари, Мао Цзе-дуна, Хо Ши Міна). При цьому слід відзначити, що вони доволі стримано ставилися до СРСР, не вважаючи Радянський Союз за зразок соціалізму і віддаючи перевагу маоїстському Китаю (оскільки на той момент ще не було нічого відомо про сутність «культурної революції» та про репресивний бік політики Мао) або Кубі. Причиною цього, як і причиною недовіри до НДР – попри версію, що РАФ отримувала підтримку та фінансування від Штазі – були ідеологічні переконання, які сформувалися під впливом згаданих вище німецьких лівих інтелектуалів, котрі у свою чергу мало симпатизували СРСР і наполягали на необхідності створення нової альтернативи капіталістичній системі (наприклад, ідеї Маркузе). Утім, слід все ж відзначити, що частково керівництву НДР, за яким стояв Радянський Союз, було вигідно підтримувати хаос та дестабілізувати ситуацію у ФРН на тлі Холодної війни, яка тоді визначала всі міжнародні відносини. Можна вказати на те, що саме агент спецслужб НДР вчинив головну провокацію (вбивство студента Онезорге) під час розгону студентської демонстрації 2 червня 1967

року; або на те, як преса НДР роздмухувала скандал про нацистський слід в уряді Аденауера. Тим не менш, можна стверджувати, що ці провокації не зіграли головної ролі, оскільки до радикалізації німецької молоді та створення терористичної організації РАФ призвела ціла низка подій, жодна з яких не була вирішальною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Левое студенческое движение в странах капитала / [ред. С.С. Салычев]. – М.: Наука, 1976. – 311 с.
2. Грачев А.С. Поражение или урок? Об опыте и последствиях молодёжных и студенческих выступлений 60-х-70-х гг. на Западе /А.Грачев. – М.: Молодая гвардия, 1977. – 224 с.
3. Мяло К. Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950-1970-х гг. /К.Мяло. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 290 с.
4. Гусева Н. Ю, Иванов О. Ф. Боротьба навколо прийняття надзвичайних законів та її вплив на розвиток молодіжного руху у ФРН в 1966-1968 роках / Н. Гусева, О. Иванов // Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2007. – № 5 (83). – С. 74-79.
5. Гусева Н. Ю. Руді Дучке та його місце в історії молодіжного руху ФРН у 1960-х роках / Н.Гусева // Історичний журнал. – Київ, 2008. – № 1 (37). – С. 37–46.
6. Aust S. Der Baader Meinhof Komplex / S.Aust. – München: Goldmann Verlag, 1998. – 457 p.
7. Smith J., Moncourt A. The Red Army Fraction, a Documentary History: Volume 1: Projectiles for the People / J.Smith, A.Moncourt. – Brooklyn, NY: Kersplebedeb and PM Press, 2009. – 693 p.
8. Becker J. Hitler's Children: The Story of the Baader-Meinhof Terrorist Gang / J.Becker. – Bloomington: AuthorHouse, 2014. – 405 p.

9. Вейг Т. Телемечтатели. Фракция Красной Армии /Т. Вейг. – Гродно: «Гродненская типография», 2004. – 128 с.
10. Майнхоф У. От протеста – к сопротивлению. Из литературного наследия городской партизанки / У. Майнхоф. – М.: Гилея, 2004. – 192 с.
11. Struve K. Deutscher Herrschaft, ukrainischer Nationalismus, antijüdische Gewalt. Sommer 1941 in der Westukraine / K. Struve. – Berlin/Boston: de Gruyter, 2015. – 739 p.
12. Die Ohrfeige war eine Befreiung. SPIEGEL-Gespräch // Der Spiegel, – November 2015. –Nr. 46, 7. – S. 148–152.
13. Varon J. Bringing the War Home / J. Varon. – Berkeley: University of California Press, 2004. – 407 p.
14. Wehner M. RAF: Bomben aus der Spaßgerilja, Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 2. September 2012. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.faz.net/aktuell/politik/raf-bomben-aus-der-spassgerilja-11875943.html> – Title from the Screen. – Accessed: February 11, 2017.
15. Teufel Fritz. The Daily Telegraph, August 5, 2010. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/politics-obituaries/7929169/Fritz-Teufel.html> – Title from the Screen. – Accessed: February 11, 2017.
16. Subversive Aktion und Anschlaggruppe. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.mao-projekt.de/BRD/ORG/SDS/Anschlaggruppe.shtml> – Title from the Screen. – Accessed: February 11, 2017.
17. Enzensberger U. Die Jahre der Kommune I. Berlin 1967–1969 /U. Enzensberger. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2004. – 415 p.
18. 1968 REVISITED: The Truth about the Gunshot that Changed Germany. – [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.spiegel.de/international/germany/1968-revisited-the-truth-about-the-gunshot-that-changed-germany-a-627342.htm>– Title from the Screen. – Accessed: February 11, 2017.

References:

1. SALYCHEV, S. (ed.) (1976) *Levoie studencheskoie dvizhenije v stranah kapitala*. M.: Nauka.
2. GRACHEV, A.S. (1977). *Porazheniie ili urok? Ob opyte i posledstvijah molodezhnyh I studencheskih vystuplenij 60-h-70-h gg. na Sapade*. M.: Molodaja gvardia.
3. MJALO, K.G. (1985). *Pod snamenem bunta: Ocherki po istorii i psyhologii molodezhnogo protesta 1950-1970-h gg.* M.: Molodaja gvardia.
4. GUSEVA, N. JU., IVANOV, O.F. (2007). Borot'ba navkolo pryniattia nadsvyhajnyh sakoniv ta jiji vplyv na rosvytok molodizhnoho ruhu u FRN v 1966-1968 rokah. // *Shid: analitychno-informatsijnyj zhurnal*. Donetsk. N5 (83), S.74-79.
5. GUSEVA, N. JU. (2008). Rudi Duchke ta joho mistse v istorii molodizhnoho ruhu FRN 1960-h rokah. // *Istorychnyj zhurnal*. Kyiv, N 1 (37), S.37-46.
6. AUST, S. (1998) *Der Baader Meinhof Komplex*. – München: Goldmann Verlag.
7. SMITH J., MONCOURT, A. (2009) *The Red Army Fraction, a Documentary History: Volume 1: Projectiles for the People*. Brooklyn, NY: Kersplebedeb and PM Press.
8. BECKER, J. (2014) *Hitler's Children: The Story of the Baader-Meinhof Terrorist Gang*. Bloomington: AuthorHouse.
9. WEIG, T. (2004). *Telemechtateli. Fraktsia Krasnoj Armii*. Grodno: Grodnenskaja tipografia.
10. MAINHOF, U. (2004). *Ot protesta – k soprotivleniju. Is literaturnoho nasledia gorodskoj partisanki*. M.: Gileja.
11. STRUVE, K. (2015) *Deutscher Herrschaft, ukrainischer Nationalismus, antijüdische Gewalt. Sommer 1941 in der Westukraine*. Berlin/Boston: de Gruyter.
12. Die Ohrfeige war eine Befreiung. SPIEGEL-Gespräch // *Der Spiegel*, Nr. 46, 7. November 2015. S. 148–152.

13. VARON, J. (2004) *Bringing the War Home*. Berkeley: University of California Press.

14. WEHNER, M. RAF: Bomben aus der Spaßgerilja, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 2. September 2012. [Online]. Available from: <http://www.faz.net/aktuell/politik/raf-bomben-aus-der-spassgerilja-11875943.html> [Accessed: 11th February 2017].

15. Teufel Fritz. *The Daily Telegraph*, August 5, 2010. [Online]. Available from: <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/politics-obituaries/7929169/Fritz-Teufel.html> [Accessed: 11th February 2017].

16. Subversive Aktion und Anschlaggruppe. [Online]. Available from: <http://www.mao-projekt.de/BRD/ORG/SDS/Anschlaggruppe.shtml> [Accessed: 11th February 2017].

17. ENZENSBERGER, U. (2004) *Die Jahre der Kommune I*. Berlin 1967–1969. Köln: Kiepenheuer & Witsch.

18. 1968 REVISITED: The Truth about the Gunshot that Changed Germany. – [Online]. Available from: <http://www.spiegel.de/international/germany/1968-revisited-the-truth-about-the-gunshot-that-changed-germany-a-627342.htm> [Accessed: 11th February 2017].

Oleksandr Andriievskiy,
master student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
Oleksandr Ivanov
Ph.D., assistant professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**CAUSES OF THE WEST GERMAN STUDENT MOVEMENT'S
RADICALIZATION IN THE LATE 60S AND A FOUNDATION OF
TERRORISTIC ORGANIZATION RAF**

Abstract. On the basis of published documents on the activities of the terrorist organization “Red Army Fraction” (RAF) in West Germany during the 70s-80s, the authors highlight the causes that led to the radicalization of the student movement and the transition of activists to the armed confrontation with the police in the name of "City guerrilla" concept. Among the documents mentioned, texts of the RAF members, their manifestos, etc. are available, as well as the articles by one of the leaders of the organization, Ulrike Meinhof, which she wrote for the left-radical magazine "Concrete". Also there authors used the materials of the German media. In addition, the authors have analyzed foreign and domestic historiography focusing on German-language studies.

The conclusions, to which the authors of the article have come, can be summarized as follows. There were three main reasons for the radicalization of the German student movement in the late 1960s. Firstly, the protest spirit and antipathy towards the "conformist" older generation, caused not least by the fact that the governments of the Chancellors Adenauer and Kiesinger were associated with the rehabilitation of former Nazis, so left-radicals saw in their politics the returning of authoritarianism and the militarization of FRG. Secondly, the views of the leftist scholars (such as Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Jurgen Habermas, and others) that were popular among young people and reflected, albeit exaggeratedly, the social problems of Germany at that time related to labor migration, property inequality etc.

Thirdly, speaking of the internal political context, the authors have underlined the important role of the events that led to a creation of radical groups. Among these events the most important were the protest actions against so called "Extraordinary laws," the beating of a peaceful demonstration by the police on the 2th of June and the killing of Benno Onozorge, the assassination of the leader of the student movement Rudi Dutschke, the occupations of universities in 1968 etc.

Characterizing the foreign policy context, the authors figure out that in the conditions of the bipolar world and the unfolding of the Cold War, the German youth was inspired by the revolutionary movements of the Third World and also by the

American youth movement against the war in Vietnam. At the same time, the future German "city guerrillas" were inspired by the images of Che Guevara, Mao Tse-tung, Ho Chi Minh, etc. There is no doubt that they were rather skeptic about the USSR, not considering it as a socialist state, while they were preferring Cuba or Maoist China, because at that time almost nobody was aware of an essence of the "cultural revolution" and Mao's repressive policy. However, activity of left-radicals in West Germany was still profitable for the GDR government, controlled by Soviet Union, as far as they were trying to use every possibility to destabilize the situation in FRG.

Keywords: Red Army Faction (RAF), FRG, leftist student movement.

УДК 94:329.7 (477) “1919”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.84-106>

Наталія Городня,

доктор історичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕГОВОРИ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДИРЕКТОРІЇ УНР І ДЕРЖАВ АНТАНТИ У СІЧНІ-БЕРЕЗНІ 1919 Р.

Анотація. Висвітлюється перебіг і зміст переговорів представників Директорії УНР з французьким військовим командуванням в Одесі і дипломатами держав Антанти в Парижі у січні-березні 1919 р. Показано, що у цей період існувало «вікно можливостей» для отримання українцями підтримки держав Антанти, яким вони не скористалися. Хоча в цілому перемога цього блоку держав у світовій війні не була сприятливою для створення незалежної української держави, проте на початку 1919 рр. основне завдання країн-переможниць полягало у боротьбі з більшовизмом, не допущенні його експансії на захід, а не у відновленні територіальної цілісності Росії. Незважаючи на негативне ставлення лідерів держав Антанти до Директорії УНР, характер якої вони не могли зрозуміти, контроль нею території України та чисельність і боєздатність її армії створювали підґрунтя для налагодження співробітництва між ними для спільної боротьби з більшовизмом. Під час переговорів в Одесі йшлося про допомогу Директорії у війні з більшовиками за умови встановлення протекторату Франції над Україною на період цієї війни. Коли ж унаслідок важких переговорів умови угоди було нарешті узгоджено, стратегічна ситуація в Україні суттєво змінилася, у зв'язку з чим держави Антанти втратили інтерес до такого співробітництва. Натомість вони зробили ставку на стримування більшовизму силами Польщі й Румунії, зміцнення цих держав, у тому числі за рахунок етнічних українських земель.

Ключові слова: УНР, Директорія, держави Антанти, Франція, переговори, французьке військове командування в Одесі, Паризька мирна конференція.

Цього року виповнилося 100 років від початку української революції, основним змістом якої були кардинальні зміни на українських землях у політичній, соціальній і національній сферах. Частина українців вважала її пріоритетним завданням створення національної української держави, інша – радикальні соціальні зміни. Директорія та її прибічники, творці другої Української Народної Республіки (грудень 1918 – 1919 рр.) намагалися поєднати вирішення цих двох завдань. Проте ця спроба не була успішною, про що свідчить скороминучість влади Директорії.

Суттєвими чинниками поразки УНР і української національної державності в цілому було несприятливе міжнародне середовище – агресія більшовицької Росії і відсутність міжнародної підтримки. З початку 1990-х рр. українські вчені багато зробили для дослідження міжнародного контексту формування української національної державності. Першим дослідженням політики держав Антанти щодо України у 1917-1919 рр. була дисертація автора цієї статті [1]. Вивчення широкого кола джерел – офіційних документів і мемуарної літератури, вітчизняних і зарубіжних, опублікованих і неопублікованих (з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України) дозволило нам переглянути основні концепції радянської історіографії цього історичного явища.

Важливим внеском у дослідження міжнародного контексту формування української національної державності останнього десятиліття є видання Інститутом історії України документів періоду української революції [2; 3], а також праці І. Дацківа [4; 5; 6], який успішно узагальнив надбання вітчизняної історіографії у вивченні української дипломатії революційних часів. Водночас аналіз доробку українських вчених з висвітлення міжнародних аспектів боротьби за українську національну державність у 1917-1923 рр., включаючи наші праці 1990-х рр., свідчить про розгляд цих питань переважно з точки зору

інтересів України і недостатнє урахування інтересів інших сторін, що робить їхні висновки дещо упередженими. Сторіччя української революції є приводом для нового переосмислення подій 1919 р., що дозволить, між іншим, краще зрозуміти наше сьогодення, коли Україна знову перебуває в стані революції і агресії з боку Росії.

Метою цієї статті є висвітлення ставлення та інтересів держав Антанти до України часів Директорії у перші місяці 1919 р., що виявилось під час переговорів між їхніми представниками в Одесі і Парижі.

Закінчення Першої світової війни, одним із наслідків якої став розпад імперій, сприяло утворенню нових національних держав. На той час майбутнє Європи і світу значною мірою залежало від рішень «великих держав», переможниць у війні. У зв'язку з цим перед українським урядом постало важливе завдання відновити контакти з ними і зацікавити їх у підтримці української національної справи.

Хоча через Брест-Литовську угоду і німецьку окупацію України гетьманський уряд розглядався державами Антанти як пронимецький, після перемоги над Німеччиною вони були зацікавлені у співпраці з ним для спільної протидії більшовизму. Консервативний характер гетьманського режиму приваблював союзників, робив Україну їхнім потенційним партнером у боротьбі з більшовиками. У зв'язку з категоричним неприйняттям союзниками незалежності Української держави, яку вони вважали витвором Німеччини з метою послаблення Антанти і створення власної сфери впливу на території Російської імперії, гетьман був змушений видати Декларацію про федерацію з Росією (після ліквідації влади більшовиків). Це було необхідною передумовою співробітництва Української держави з країнами Антанти та підтримуваними ними російськими антибільшовицькими силами. Цілі гетьмана, російських офіцерів і держав Антанти щодо боротьби з більшовизмом співпадали, що створювало підґрунтя для співробітництва між ними.

Військова місія Антанти на півдні України планувалася у розрахунку на таке співробітництво. Вона розпочалася 18 грудня 1918 р., коли перші військові

кораблі з французькими і грецькими військами прибули в Одесу, Миколаїв і Херсон, і тривала до початку квітня 1919 р. Оскільки, згідно з французько-британською домовленістю від 23 грудня 1917 р. про поділ сфер впливу на території колишньої Російської імперії, Україну було віднесено до французької зони, керівництво цією операцією і відповідальність за неї покладалися на французьке військово командування.

Першочергові завдання союзників полягали у тому, щоб не допустити захоплення більшовиками багатих ресурсів України, життєво необхідних для виживання радянської влади в Росії, та унеможливити подальший наступ більшовиків на захід. Після виведення німецьких військ з території України, вона ставала найбільш вразливим регіоном з точки зору більшовицької експансії. Крім того, тут були сконцентровані антибільшовицькі сили, які, за умов навчання, організації і озброєння могли стати складовою частиною армії, здатної скинути більшовицький режим. У зв'язку з цим основна місія союзних експедиційних сил на півдні України полягала у військовій підготовці місцевих збройних сил і організації їхніх спільних дій для боротьби з більшовиками.

Держави-переможниці, особливо Франція, багаторічна союзниця Росії, були також зацікавлені у відновленні її територіальної цілісності. Проте після закінчення світової війни відновлення єдності Росії не було їхнім першочерговим завданням, так само як і захист економічних інтересів в Україні чи ліквідація тут німецьких впливів. Їхнім пріоритетом була боротьба з більшовиками на території колишньої Російської імперії і не допущення подальшої експансії більшовизму, який вважали найбільш небезпечною загрозою повоєнному світу, на захід.

Війська на «півдні Росії» розглядалися союзниками як захисний щит для надання можливості «здоровим елементам» на цих територіях організуватися для боротьби з більшовизмом. Згідно з телеграмою прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо від 13 грудня 1918 р., «міжсоюзницький план дій не має наступального характеру, натомість має утримати більшовиків від виходу до таких територій як Україна, Кавказ, Західний Сибір, які є економічно

необхідними для їх виживання, і де організуються російські елементи порядку. Тому першочерговим питанням є створення і утримання захисного кордону перед цими регіонами... Російські сили мають зрозуміти, що наша короткочасна підтримка має єдину мету – дозволити їм організуватися і отримати матеріальну перевагу над своїми противниками» [7, с. 273].

Допомога призначалася частинам Добровольчої армії генерала А. Денікіна та українській армії, що мала бути створена гетьманом П. Скоропадським. У Меморандумі міністра закордонних справ С. Пішона до прем'єр-міністра Дж. Клемансо від 26 листопада 1918 р. зазначалося, що «невелика кількість кадрів може реконструювати українську армію для боротьби з більшовиками, а прибуття наших дивізій буде зустрінуте з ентузіазмом і заохочуватиме Україну мати справу з Росією (так само як і з Польщею)» [8, с. 299].

Скинення гетьмана унаслідок народного повстання, очолюваного Директорією, стало прикрою несподіванкою для керівників держав Антанти. Зміна влади в Україні суттєво ускладнювала реалізацію їхніх планів. Тепер вони були змушені мати справу з Директорією, з огляду на контроль нею території України та чисельну і боєздатну армію, незважаючи на негативне ставлення до неї. Так, С. Пішон характеризував її як «пробільшовицьку» і «сепаратистську» [9, с. 335]. Негативним було також ставлення союзників до УНР, незалежність якої вони не визнавали. Водночас вони прихильно ставилися до реформування Росії на федеративних засадах після перемоги над більшовиками.

Коли 19 грудня, наступного дня після прибуття до Одеси першого союзного десанту, командувач військами Директорії на Херсонщині генерал О. Греков спробував вступити в переговори з французьким ген. Боріусом, той відмовився. Директорія також не надала йому офіційних повноважень вести переговори з французьким командуванням. Він отримав їх лише 5 січня 1919 р., після того як більшовики захопили владу в Харкові.

Основною причиною такої затримки була непопулярність переговорів з державами Антанти серед українського політикуму і відсутність консенсусу в Директорії з цього питання. Якщо С. Петлюра обстоював необхідність переговорів з державами Антанти, то В. Винниченко був прихильником досягнення угоди з російським більшовицьким урядом, і направив для цього до Москви місію на чолі з С. Мазуренком.

У подальшому переговори представників УНР з французьким військовим командуванням в Одесі і урядом Леніна у Москві відбувалися паралельно. Унаслідок переговорів у Москві було узгоджено проект договору, основними пунктами якого були: визнання Директорією принципу влади рад в Україні, нейтралітет УНР у громадянській війні в Росії, спільна боротьба проти контрреволюції, перемир'я на період мирних переговорів із харківським урядом за посередництвом радянської Росії [6, с. 111-112]. За незалежну українську соціалістичну республіку на основі влади рад виступали член Директорії В. Винниченко, голова уряду В. Чехівський і більшість проводу Української соціал-демократичної партії. Директорія припинила переговори з більшовиками лише на початку лютого, перед тим як їхні війська захопили Київ.

Переговори з представниками держав Антанти в Одесі розпочалися 14 січня 1919 р. після прибуття туди командувача «союзними військами на півдні Росії» генерала Г. д'Ансельма і начальника штабу полковника Г. Фрейденберга. Як одразу з'ясувалося, ген. д'Ансельм нічого не знав про ситуацію в Україні, а полк. Фрейденберг вважав уряд УНР близьким до більшовизму, «ворогом оздоровлення і відновлення Росії» [10, с. 57-58]. Проте обидва вони вважали за необхідне скористатися прагненням Директорії до співробітництва, щоб сформуванню союз між російськими добровольцями і військами УНР для боротьби з більшовиками. Через це вони вели переговори паралельно з двома сторонами – керівництвом Добровольчої армії і Директорією.

Французьке командування вступило в переговори з Директорією через низку причин. Передусім, її війська здавалися значною і боєздатною силою. По-друге, у зв'язку з блокадою українськими військами Одеси, виникла проблема

постачання цього міста продовольством, що також вимагало співпраці з Директорією. По-третє, чисельність російських добровольців на півдні України виявилася незначною, їхні бойові якості низькими, а відносини між французьким командуванням і керівництвом Добровольчої армії склалися непросто. Військовий губернатор Одеси генерал Грішин-Алмазов перебував у підпорядкуванні Денікіну, основна база якого знаходилася в британській зоні, що ускладнювало управління містом і навколишньою територією і ставило питання, яка держава матиме тут переважаючий вплив – Франція чи Британія.

За інформацією близького до французького командування в Одесі М. Маргулісса, завданням французів була боротьба з більшовиками, не жертвуючи жодним французьким солдатом. Проте перемогти більшовиків без жертв було неможливо. Оскільки Добровольчої армії в Одесі фактично не існувало, «якщо не рахувати кількох сотень недисциплінованих офіцерів», треба було використовувати «дещо більш реальне – сили Петлюри, якщо вони існують» [11, с. 190-191].

За словами Г. Фрейденберга, хоч Франція залишалася вірною принципу єдиної Росії, на той час йшлося не про вирішення тих чи інших політичних питань, а лише про те, «щоб використати у боротьбі з більшовиками усі антибільшовицькі сили, у тому числі й сили українців» [12, с. 181]. Як заявив генерал д'Ансельм ідеологу добровольчого руху В. Шульгіну, «Ми повинні підтримувати ... усі елементи порядку, а до партійних відмінностей – до того, хто стоїть за монархію, хто за єдність Росії, хто проти Росії – це не наша справа» [13, с. 45].

Директорія також була зацікавлена у співробітництві з державами Антанти. По-перше, вона мала рахуватися з фактом присутності на українській території військ союзників. По-друге, вона потребувала допомоги держав Антанти у війні з більшовиками, які невдовзі після закінчення світової війни і виведення німецьких військ відновили свій наступ на Україну. По-третє, у січні 1919 р. в Парижі розпочала роботу мирна конференція, від якої очікували не лише підписання договорів з переможеними державами, але й визначення

основних принципів повоєнного світового устрою. Оскільки конференція керувалася «14 пунктами» президента США В. Вільсона, включаючи пункт про право націй на самовизначення, українці очікували від неї визнання їхніх прав на незалежну національну державу, утворену на територіях колишньої Російської імперії й Австрійсько-Угорської монархії. Тому після проголошення Української Народної Республіки (УНР) Директорія направила своїх представників як до Одеси, так і до Парижа для ведення переговорів з представниками Антанти. До Парижа поїхали також представники Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Після Злуки УНР і ЗУНР у січні 1919 р. їхні місії в Парижі об'єдналися.

Вже 23 січня більшовики поширили серед депутатів Трудового конгресу текст угоди, неначебто досягнутої О. Грековим і А. Галіпом з французьким командуванням 15 січня. Її пункти вміщує праця В. Винниченка «Відродження нації» [14, с. 252-253]. Можна припустити, що такі умови угоди обговорювалися на зустрічі представників Директорії і французького військового командування. Проте 14 січня переговори лише розпочалися, тож підписання угоди вже наступного дня було малоімовірним. Крім того, якби вона була підписана, подальші переговори були б не потрібні, а вони тривали ще близько півтора місяці.

Насправді переговори між представниками УНР і французьким командуванням в Одесі просувалися складно. Після першої місії О. Грекова і А. Галіпа, 21-25 січня 1919 р. їх продовжили міністри О. Назарук і Остапенко. Оскільки у цей час більшовицький наступ вже загрожував Києву, вони отримали інструкції погоджуватися на будь-які компроміси для отримання допомоги союзників, крім двох пунктів: незалежності української держави і аграрної реформи [15, с. 120].

Французька сторона висунула на переговорах такі вимоги: виведення В. Винниченка зі складу Директорії і В. Чехівського зі складу уряду через їхнє «збільшовичення»; тимчасовий вихід з Директорії Петлюри як «командира бандитів»; формування 300-тисячної армії УНР під верховним французькими

командуванням для боротьби з більшовиками; залучення до української армії російських офіцерів з Добровольчої армії; контроль Франції над фінансами і залізницями України на час боротьби з більшовиками; звернення Директорії до Франції з проханням прийняти Україну під її протекторат; припинення війни з Польщею. Питання стосовно незалежності України і її західних кордонів мало вирішуватися на Паризькій мирній конференції [15, с. 126-131; 16, с. 262]. Через такі жорсткі вимоги переговори зайшли у глухий кут.

На Паризькій мирній конференції лідери і дипломати великих держав стежили за ситуацією в Україні, їх ставлення до Директорії було негативним. На засіданні Ради десяти 16 січня 1919 р. прем'єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд Джордж охарактеризував повстання на Україні, очолюване Директорією, як таке, що мало більшовицький характер, Петлюру як авантюриста, а Україну як державу, на яку марно покладали надії, бо вона зовсім не була оплотом проти більшовизму, яким її уявляли [7, с. 285].

На засіданні 21 січня колишній посол Данії в Росії Скавеніус повідомив, що «Петлюру підтримують більшовики, бо його війська значною мірою збільшовичені. Результат правління Петлюри тотожний більшовицькому правлінню у Великоросії. Власників виганяють з маєтків, здійснюють акти насильства. Більшовицькі доктрини торжествують ...» [17, с. 660-661].

На тому ж засіданні 21 січня міністр закордонних справ Італії С. Сонніно повідомив про звернення представників УНР з проханням надати зброю для боротьби з більшовиками [7, с. 283]. Отже, держави-переможниці не могли зрозуміти характеру режиму Директорії, що ускладнювало прийняття ними рішень стосовно її підтримки.

20 січня до Парижа прибув голова української місії на мирну конференцію Г. Сидоренко. Йому вдалося зустрітися з міністром закордонних справ Франції С. Пішоном, пізніше – з прем'єр-міністром Ж. Клемансо, іншими лідерами і дипломатами. Під час цих зустрічей він просив Францію підтримати визнання конференцією самостійності України і взяти ініціативу в свої руки. С. Пішон відповів, що Франція майже зруйнована і не може здійснювати політику

на сході, але це питання обговорюватиметься на конференції і буде зроблено усе можливе. Г. Сидоренко зробив висновок, що Франція підтримувала план «санітарного кордону», а саме польсько-румунського бар'єру, з метою захистити Західну Європу від російського більшовизму та роз'єднати Росію і Німеччину, щоб не дати можливості Німеччині безпосередньо впливати на Росію. У цьому бар'єрі Польща і Румунія повинні були мати спільний кордон: Східна Галичина мала входити до складу Польщі, а Буковина – до Румунії. Тобто, на його думку, Франція виступала за створення сильної Польщі й Румунії, у тому числі за рахунок етнічних українських земель [18, арк. 144-145].

Вже на засіданні 22 січня 1919 р. французи підтримали Польщу у справі приналежності Східної Галичини. Маршал Фош запропонував переправити до Польщі з Франції сформовану з поляків армію генерала Галлера для захисту її від більшовиків. Проте тоді це рішення не було схвалено [19, с. 672]. Не зважаючи на підтримку Францією Польщі, рішення на Паризькій мирній конференції приймалися колегіально, і позиція Франції не була провідною і вирішальною, як це стверджує І. Дацків [5, с. 48]. Крім того, Франція та інші провідні держави-переможці не могли списувати з рахунків українську армію, поки існувала можливість її залучення до протидії більшовицькій експансії.

Загалом переговори представників УНР з керівниками і дипломатами окремих «великих держав» на мирній конференції у Парижі мали епізодичний, не системний двосторонній характер. Українська місія не була визнана конференцією, а її основна вимога – про визнання незалежності УНР – не мала жодної підтримки.

В Одесі переговори вийшли з глухого кута з приїздом у це місто 28 січня заступника міністра закордонних справ, члена місії УНР на Паризьку мирну конференцію А. Марголіна. Він запропонував новий підхід – створення «федерації знизу» на основі добровільної рівноправної угоди держав, що утворилися на території колишньої Російської імперії, після наведення порядку і реалізації основ державності у кожній з них. Об'єднання Росії могло відбутися лише після ліквідації більшовизму. До того часу країни Антанти мали

тимчасово визнати держави, утворенні на території колишньої Російської імперії, надати їм необхідну допомогу [21, с. 116].

Ця компромісна пропозиція була схвалена на спільному засіданні представників України, Білорусії, Дона і Кубані 5 лютого. Вона була прийнятною для Франції й уможливила продовження переговорів. Зі слів С. Пішона, «ніхто не пропонуватиме Україні відновити союз із Росією, доки не закінчиться більшовицька криза» [20, с. 11].

На початку лютого головний інтерес Директорії і французького командування полягав у захисті Києва від наступу більшовицьких військ. Полковник Фрейденберг обіцяв допомогу С. Петлюрі, але лише за умови повного підпорядкування українського війська французькому командуванню: «Якщо війська Петлюри можуть це зробити, я їм допоможу. Якби я мав дві дивізії, я обійшовся б без петлюрівців, але у мене їх немає... Я не боюся претензій Петлюри. Я поставлю йому ультиматум: я допоможу українцям, але за це вони зобов'язуються підкоритися мені безумовно» [11, с. 190].

Проте більшовики швидко захопили Київ. Директорія була змушена переїхати до Вінниці, де 4-5 лютого Державна нарада представників політичних партій і комісій Трудового конгресу обговорила пропозиції французького командування, зроблені О. Назаруку і С. Остапенку в кінці січня. Не зважаючи на загальне обурення, катастрофічне становище УНР примусило Директорію продовжити переговори. Запропоновані нею умови включали: визнання Антантою самостійності України і допуск української делегації на Паризьку мирну конференцію; суверенність Директорії; забезпечення народного ладу і соціальних реформ в Україні; визнання автономності української армії з правом мати свого представника у вищому командуванні; недопущення до складу української армії російських офіцерів; боротьба з більшовиками лише до українських етнічних кордонів [22, с. 97].

6 лютого переговори продовжилися в Бірзулі (суч. Котовськ). Г. Фрейденберг погоджувався на утворення національних зон з національними арміями і національними урядами для боротьби з більшовиками, проте

відкинув більшість пропозицій української сторони і додав нові вимоги, включаючи виведення зі складу Директорії С. Петлюри і П. Андрієвського, створення більш поміркованого уряду, негайне звільнення гетьманських міністрів і єпископа Антонія [22, с. 100]. Українська місія у складі С. Остапенка, О. Грекова, І. Мазепи і Ю. Бачинського мала від Директорії письмові повноваження на підписання угоди, але не зробила цього, оскільки розцінила висунуті вимоги як втручання у внутрішні справи УНР.

9-12 лютого, після ультиматуму негайно відповісти на французькі пропозиції, Директорія продовжила обговорення пунктів угоди, а тим часом більшовицькі війська наближалися до Вінниці. Угоду потрібно було підписувати негайно, інакше вона втрачала сенс. Найбільш складним для прийняття Директорією був пункт про зміну її персонального складу та звільнення в'язнів, список яких надала французька сторона. Через неможливість дійти компромісу, 12 лютого переговори знову було перервано.

Проте 13 лютого, з метою їх відновлення, був сформований новий уряд на чолі з С. Остапенком, до якого представники українських соціалістичних партій не увійшли. Наступного дня французьке командування надіслало до Вінниці лист, в якому йшлося про необхідність прийняття Директорією маніфесту з проханням встановити протекторат Франції над Україною на період війни з більшовиками. Директорія ухвалила такий маніфест 17 лютого. У ньому вона просила військове командування Франції «безпосередньо взяти на себе керування управлінням України у галузях військовій, дипломатичній, політичній і фінансово-економічній» продовж усього часу війни з більшовиками [23, с. 102-103].

За два ні до того, 15 лютого, ген. Албі виступив на Паризькій мирній конференції з повідомленням, що більшовики в Україні без труднощів оволоділи Києвом і невдовзі мали зустрітися з французько-грецькими військами на півдні України; Директорія відступала до Галичини, її війська були значною мірою розпорошені або перейшли до більшовиків [20, с. 11].

24 лютого одеські газети повідомили про досягнуту угоду між французьким командуванням і Директорією на основі «спільних дій для відновлення порядку і боротьби з більшовиками» [24]. За свідченням учасника цих переговорів А. Марголіна, основні пункти угоди були такі: передача Франції контролю над залізницями і фінансами України; вихід зі складу Директорії В. Винниченка і з уряду В. Чехівського як найбільш лівих елементів; запровадження принципу винагороди власників землі, що перерозподілялася при проведенні аграрної реформи. Зі свого боку, Франція мала визнати Директорію урядом України де-факто до розв'язання міжнародною мирною конференцією питання про її суверенність, зобов'язувалася надавати українській армії допомогу у війні з більшовиками як технічну (тобто озброєнням), так й інструкторами [21, с. 123].

Поки французьке командування очікувало з Парижа відповідь на маніфест Директорії від 17 лютого, воно заявило про готовність надати допомогу Директорії негайно, як тільки з неї вийдуть С. Петлюра і П. Андрієвський. Після змін в особистому складі Директорії вступ нових членів мав відбуватися після згоди «Головного командування союзними силами на півдні Росії» [23, с. 104]. Усього французи включили до угоди 12 додаткових пунктів. 2 березня Директорія відкинула їх, унаслідок чого переговори знову було перервано. Проте 4 березня вона прийняла нові вимоги, крім однієї – про зміни в її персональному складі [25, арк. 26]. 6 березня до Одеси знову поїхав О. Греков, щоб продовжити переговори.

Тим часом військова ситуація на півдні України значно ускладнилася. Союзні війська були змушені залишити Херсон і Миколаїв. Червоні війська наближалися до Одеси. У цих умовах французи усунули вимогу про зміни в складі Директорії. У кінці березня текст угоди нарешті був узгоджений. Французькому командуванню залишалось лише отримати з Парижа дозвіл на її підписання.

У цей час відносини між французьким командуванням і керівництвом Добровольчої армії суттєво погіршилися, що призвело до повного розриву між

ними. А. Денікін був безкомпромісним щодо Директорії і відкидав будь-яку можливість мати справу з «сепаратистами». Він також обстоював свою незалежність від французів і зверхність над ними, у той час як вони наполягали на власному командуванні усіма силами Південного Заходу і на організації цивільної влади на цій території. 13 березня французьке командування оголосило в Одесі військовий стан. Уся влада перейшла до ген. д'Ансельма, при якому було створено виконавчу раду на чолі з капітаном А. де Ланжероном. Представники російських кіл характеризували ці дії як «політичний переворот» і свідчення відмови Франції від політики підтримки єдності Росії [26, с. 147]. Проте такі рішення були обумовлені складним становищем союзних військ у зв'язку з наступом більшовиків, і ненадійністю обох потенційних партнерів – військ Директорії і Добровольчої армії.

20 березня міністр закордонних справ Великої Британії лорд Керзон передав французькому послу в Лондоні меморандум з протестом проти краху британсько-французької взаємодії у наданні підтримки генералу Денікіну. У ньому зазначалося, що угода з Директорією УНР, яку французи збираються заключити, серйозно підірве авторитет Денікіна [27, с. 158].

Під час дебатів у Палаті депутатів французького парламенту 24 березня прихильники Денікіна характеризували політику Франції як надто «українофільську» і звинувачували ген. д'Ансельма і полк. Фрейденберга в діяльності на користь українців [28, с. 68]. Натомість депутати Франклен-Буйон і Лафон, які виступили за надання військової допомоги УНР, вважали, що Франція надто довго обмірковувала це питання, аж доки війська Петлюри не було розбито [28, с. 67-68]. На цьому засіданні про українські війська говорили вже як про втрачену можливість. Тож інтерес до підписання угоди з Директорією зник. Депутати висловилися за виведення французьких військ з півдня України.

У той час як план організації збройних сил для боротьби з більшовиками, представлений маршалом Фошем 25 лютого 1919 р., передбачав організацію військових сил Греції, Румунії, Сербії, Чехії, Польщі та південної

Росії під французьким командуванням та його план від 17 березня повністю виключав «південну Росію» і ставив за мету зміцнення Польщі [10, с. 199].

Крім того, що війська Директорії перестали бути привабливим партнером для боротьби з більшовиками, українцям не довіряли через підозри у більшовизмі та можливі зв'язки з німцями. Так, 12 лютого Р. Дмовський повідомив лідерів великих держав про секретну конвенцію Директорії з німецьким командуванням, підписану не пізніше 30 січня 1919 р., у якій підтверджувалися умови Брест-Литовського миру [17, с. 981-982].

На засіданні Паризької мирної конференції 19 березня, що розглядало питання про українсько-польське перемир'я в Галичині, британський прем'єр Д. Ллойд Джордж зауважив: «Якщо ми підтримуємо українців на півдні, як ми це робимо, то чому ми повинні воювати з ними на півночі?» [20, с. 411]. У полеміці з ним маршал Фош заявив, що він не впевнений у відносинах з українцями, не з'ясував, є вони друзями, чи ворогами. До того ж він допускав, що українці перебували у згоді з більшовиками [20, с. 410].

25 березня на засіданні Ради Чотирьох Паризької мирної конференції було вперше обговорено пропозицію про виведення союзних військ з Одеси. Коли постав вибір, кому надати допомогу – союзним військам в Одесі чи Румунії, яка готувалася до захисту від наступу Червоної армії – було вирішено рятувати Румунію. За словами маршала Фоша, сама по собі Одеса не мала ніякого значення, крім психологічного. Її значення було лише у тому, щоб утримати більшовицькі війська перед наступом на Румунію. Як заявив маршал Фош, хоч евакуація Одеси означала втрату південної Росії, вона вже була втрачена, і її не можна було втратити двічі. Натомість він закликав союзників підтримати Румунію, у якої існувала не лише армія, але також уряд і народ» [29, с. 9-10].

На засіданні Ради чотирьох 27 березня було прийнято рішення про виведення союзних військ з Одеси. Для протидії більшовицькій експансії вирішили створити захисний бар'єр в Польщі і Румунії [29, с. 32, 35]. Усі інші дії союзників мали підкорятися цьому плану.

Отже, текст угоди між французьким військовим командуванням і Директорією хоч і був підготовлений, підписаний не був. В останніх числах березня французькі представники отримала телеграму з Парижа з наказом припинити переговори з Директорією [21, с. 124].

Після евакуації союзних військ з Одеси 4 квітня був підписаний французько-британський протокол, за яким французька сторона зобов'язувалася відновити нормальні відносини з керівництвом Добровольчої армії і одночасно відмовлялася від угоди з УНР [30, с. 67-68].

Однією з причин того, що угода так і не відбулася, була зміна стратегічної ситуації в Україні. Переговори з українцями затягнулися. Поки вони тривали, велика українська повстанська армія перестала існувати. Вона вже не була тією силою, в якій союзники були зацікавлені. Французьке командування не змогло також налагодити співробітництво з російськими добровольцями. Переговори показали неможливість спільних дій військ УНР і Добровольчої армії проти більшовиків. Отже, союзницький план, який орієнтувався на внутрішні сили півдня Росії, їхню організацію і об'єднання для боротьби з більшовиками зазнав краху.

Іншою важливою причиною безрезультатності переговорів в Одесі й Парижі була слабкість внутрішньої політики Директорії і урядів УНР, через що вони швидко втратили можливість контролювати ситуацію і здійснювати управління країною, не змогли забезпечити народну підтримку і закріпитися на своїй території. Як писав А. Марголін у листі до С. Петлюри 20 лютого 1920 р., якщо поставити питання, чому з самого початку держави Антанти краще поставилися до країн Балтії і Кавказу, ніж до українського народу, то це пояснюється, по-перше, утопізмом і надто лівим напрямком Директорії під час її перебування в Києві, по-друге, єврейськими погромами [21, с. 392], тобто відсутністю дисципліни в українському війську, нездатністю Директорії підтримувати порядок.

Директорія покладала багато надій на міжнародне визнання незалежності України, що було її основною вимогою на переговорах, замість

наведення порядку і зміцнення держави зсередини. Крім того, саме по собі визнання незалежності української держави не могло гарантувати її існування і забезпечити допомогу держав-переможниць. З огляду на свої інтереси і цінності, вони не могли підтримати незалежність УНР і об'єднання усіх українців у складі однієї держави (за рахунок Росії і Польщі). Натомість під час переговорів у Одесі йшлося про визнання українського уряду де-факто і встановлення Францією протекторату над Україною на період війни з більшовиками для використання її ресурсів, включаючи армію, яка переходила під французьке командування. Після перемоги над більшовиками передбачалося відновлення єдності Росії у формі федерації з автономією для національностей, включаючи українців. Крім цього, в умовах значного послаблення Росії, Франція підтримувала створення сильних польської і румунської держав як потенційних союзників проти можливої німецької загрози у майбутньому.

Отже, після закінчення світової війни українці не реалізували свій шанс на створення національної держави. У цілому, перемога Антанти у війні створювала міжнародне середовище, не сприятливе для існування незалежної української держави. Більш ймовірним було здобуття Україною широкої автономії у складі Росії, реформованої на федеративних началах, після перемоги над більшовиками у результаті об'єднаних зусиль усіх антибільшовицьких сил за підтримки держав Антанти.

У перші місяці 1919 р. існувало «вікно можливостей», коли українська влада могла закріпити зацікавленість держав-переможниць у співпраці і здобути їхню підтримку у боротьбі з більшовиками. Якби Україна зарекомендувала себе сильним і надійним партнером західних держав, це могло відкрити для неї нові можливості у майбутньому, включаючи й здобуття незалежності, за умови збереження влади більшовиків у Росії. У будь-якому разі Україна змогла б уникнути встановлення більшовицького режиму. Неefективність влади Директорії, слабкість УНР, порівняно з її противниками, не дозволили реалізувати цей історичний шанс.

Список використаних джерел і літератури:

1. Городня Н. Д. Політика держав Антанти і США щодо державності України у 1917–1919 рр.: Дис. канд. іст. наук: Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Н. Д. Городня. – К., 1996. – 222 с.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с; Т. 2. – 744 с.
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна: у 2-х кн. – К.: Кліо, 2014. – Кн.1. – 778 с.; Кн.2. – 798 с.
4. Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів, 1917 – 1923 рр.: монографія / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2009. – 519 с.
5. Дацків І. Б. Становлення українсько-французьких дипломатичних відносин у добу Директорії УНР / І. Б. Дацків // Гілея. – 2010. – Вип. 34. – С. 46–57.
6. Дацків І. Б. Дипломатичні стосунки Директорії УНР з радянськими урядами України та Росії / І. Б. Дацків // Український історичний журнал. – 2009. – №3. – С. 108-122.
7. Russian-American Relations. March 1917 – March 1920. Documents and Papers. – New York, 1920. – 375 p.
8. Mayer A. Policy and Diplomacy of Peacemaking / A. Mayer. – New York: Vintage, 1967. – 918 p.
9. Brinkley G. Allied Policy and French Intervention in the Ukraine, 1917-1920 / G. Brinkley // The Ukraine, 1917-1921. A Study in Revolution / Ed. by T. Hunchak. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. – P. 323–351.
10. Стахів М. Україна в добі Директорії: В 7 т. – Т.5. Директорія і Антанта / М. Стахів. – Скрантон: Укр. наук.-іст. б-ка, 1964. – 248 с.
11. Маргулиес М. Год интервенции / М. Маргулиес. – Т.1. – Берлин: Изд-во Гжебина, 1923. – 364 с.

12. Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Л.: Госуд. издательство, 1930. – 435 с.
13. Шульгин В. Годы. Дни: 1920: Записки / В. Шульгин. – М.: Новости, 1989. – 828 с.
14. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч. / В. Винниченко. – Київ-Відень: Дзвін, 1920. – Ч.3. – 542 с.
15. Назарук О. Рік на великій Україні / О. Назарук. – Нью-Йорк: Українське видавництво «Говерля», 1978. – 344 с.
16. Остапенко С. Директория и оккупация Украины / С. Остапенко // Черная книга. – Харьков, 1925. – С. 255–265.
17. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 3. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, ф. 3696, оп. 2, спр. 280.
19. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 2. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
20. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 4. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
21. Марголин А. Украина и политика Антанты / А.Марголин. – Берлин: Издательство С.Ефронъ, 1934. – 397 с.
22. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції, 1917-1921 / І. Мазепа. – В 3-х т. – Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. – Т. 1.
23. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр. / П. Христюк. – Кн. 4. – Відень, Прага: Український соціологічний інститут, 1922.
24. Одесские новости. – 1918. – 24 февраля.
25. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 3.

26. Bradley G. *Allied Intervention in Russia* / G. Bradley. – London: Weidenfeld & Nicolson, 1968.
27. Elcock H. *Portrait of Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles* / H. Elcock. – Birkenhead, Cheshire: Eyre Methuen, 1972.
28. Borschak E. *L'Ukraine a la Conference de la Paix* / E. Borschak. – Paris: Hartmann, 1938. – 188 p.
29. *Paris Peace Conference. 1919. Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)* / Ed. by P. Maltoux. – Geneve: Droz, 1964. – 227 p.
30. Деникин А. *Очерки русской смуты* / А. Деникин. – Т.5. – Берлин: Медный всадник, 1926.

References:

1. GORODNIA, N. D. (1996) *Polityka derzav Antanty i SSHA shchodo derzavnosti Ukrainy u 1917-1919 rr. (Ph.D.)*, Kuivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.
2. *Dyrectoriya, Rada Narodnyh Ministriv Ukrainskoyi Narodnoyi Respubliky. Lustopad 1918 – lustopad 1920: dokumenty i materialy: U 2 t., 3 ch. (2006)*/ Uporiadnyk V. Verstiuk (kerivnyk) ta in. Kyiv: Vydavnytstvo Oleny Teligy.
3. *Veluka viina 1914-1918 i Ukraina: u 2 kn. (2014)*. Kyiv: Klio.
4. DATSKIV, I. B. (2009). *Dyplomatiya ukrainskyh derzavnyh utvoren u zahysti natsionalnyh interesiv, 1917-1923*. Ternopil: Aston.
5. DATSKIV, I. B. (2010). Stanovlennia ukrayinsko-frantsuzkyh vidnosyn v doby Dyrectoriyi UNR. *Gileya*. 34, p. 46-57.
6. DATSKIV, I. B. (2009). Dyplomatychni stosunky Durectorii z radianskymy uriadamy Ukrainy i Rosii. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*. 3, p. 108-122.
7. *Russian-American Relations. March 1917 – March 1920. Documents and Papers (1920)*. New York: Harcourt, Brace and Howe.
8. MAYER, A. (1967). *Policy and Diplomacy of Peacemaking*. New York: Vintage.

9. BRINKLEY, G. Allied Policy and French Intervention in the Ukraine, 1917-1920 // *The Ukraine, 1917-1921. A Study in Revolution* (1977) / Ed. by T. Hunchak. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 323-351.
10. STAKHIV, M. (1964). *Ukraina v dobi Durectorii*: V 7 t. T.5. Screnton: Ukr. nayk.-istor. b-ka.
11. MARGULIES, M. (1923). *God interventsii*. Berlin, Isd-vo Gzebina.
12. *Revoliutsia na Ukraine po memuarom belyh* (1930). Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoye isdatelstvo.
13. SHULGIN, V. (1989). *Gody. Dni: 1920: Zapiski*. Moskva: Novosti.
14. VYNNYCHENKO, V. (1930). *Vidrodzennia natsii*: U 3 ch. Ch.3. Kyiv-Viden: Dzvin.
15. NAZARUK, O. (1978). *Rik na velykiy Ukraini*. New York: Goverlia.
16. OSTAPENKO, S. (1925). *Dyrektorija i okupatsia Ukrainy. Chernaya kniga*. Harkov: Gosisdats.
17. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V.3. Washington: United States Government Printing Office.
18. Tsentralnyi derzavnyi arhiv organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy, fond 3696, opys 2, sprava 280.
19. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V. 2. Washington: United States Government Printing Office.
20. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V. 4. Washington: United States Government Printing Office.
21. MARGOLIN, A. (1934). *Ukraina i politika Antanty*. Berlin: Izdatelstvo S.Efron.
22. MAZEPA, I. (1942). *Ukraina v ogni i buri revoliutsii, 1917-1921*. T.1. Pragma: Proboyem.

23. HRUSTIUK, P. (1922). *Zamitky i materialy do istorii ukrainskoyi revoliutsii, 1917-1920*. Viden-Praha: Ukrainskyi sotsiologichnyi instytut.
24. *Odesskiye novosti*. 1918, 24 fevralia.
25. Tsentralnyi derzavnyi arhiv organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy, fond 1429, opys 1, sprava 3.
26. BRADLEY, G. (1968). *Allied Intervention in Russia*. London: Weidenfeld & Nicolson.
27. ELCOCK, H. (1972). *Portrait of Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles*. Birkenhead, Cheshire: Eyre Methuen.
28. BORSCHAK, E. (1938). *L'Ukraine a la Conference de la Paix*. Paris: Hartmann.
29. *Paris Peace Conference. 1919. Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)* (1964) / Ed. by P. Maltoux. Geneve: Droz.
30. DENIKIN, A. (1926). *Ocherki russkoi smuty. T. 5*. Berlin: Mednyi vsadnik.

Nataliya Gorodnia,
Ph.D (History), Assotiate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, History Department

THE UKRAINIAN DIRECTORATE AND THE ENTENTE NATIONS REPRESENTATIVES' NEGOTIATIONS IN JANUARY-MARCH OF 1919

Abstract. The paper studies the content and the matter of negotiations between the Directorate of the Ukrainian People's Republic's (the UNR) representatives and the allied (French) military command in Odessa, as well as the Entente nations' leaders and diplomats in Paris in January-March of 1919. The author argues that a victory of the Entente nations in the Great War did not create a favorable environment for the foundation of an independent Ukrainian national state, for the victorious nations did not tolerate Russia's disintegration. They did not recognize independence of Ukraine and had a negative attitude towards the

Directorate. However, the latter's control over the Ukrainian territory and its large and battle worthy army shaped a background for its engagement into the united front against bolshevism. During the negotiations in Odessa, the French military command offered a military support to the Directorate in exchange for protectorate of France over Ukraine for the period of war against Bolsheviks. The UNR representatives could hardly accept the terms, and the talks lasted for about two months. Meanwhile, the strategic situation in Ukraine had fundamentally changed. As soon as the Directorate has lost the territories it controlled and its army has been mostly dismissed, the Entente nations lost their interest in dealing with it. Instead, they focused on strengthening Poland and Romania to contain the Bolshevik expansion to the West. It is concluded that in January-March of 1919, the window of opportunities for Ukrainians existed to avoid Bolsheviks' rule and to become a partner of victorious nations in containment of bolshevism. The cooperation could create other opportunities, especially if Soviet Russia survived. All along of the ineffectiveness and weakness of the regime of the Directorate, the historic chance has been lost.

Key words: Directorate, Ukrainian People's Republic, the Entente nations, France.

УДК 930(477): 336.74:33.021.8 “1922/1924”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.107-119>

Анатолій Демещук,

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ У 1991 РОЦІ

Анотація. У даній статті розглядається історія створення регулярних Збройних сил Республіки Хорватія у 1991 р. Головна увага зосереджена саме на сухопутній армії – Хорватському війську – яке постала у вересні 1991 р. на базі Збору народної гвардії (хорватський аналог Національної гвардії), частин Територіальної оборони та добровольчих загонів. Даний акцент пояснюється абсолютно вирішальним значенням саме сухопутних військ у війні в Хорватії 1991-1995 рр. Проте зроблено й короткий огляд створення хорватських військово-морських сил та військово-повітряних сил. Також у статті зачіпається питання хорватських сил спеціальної поліції, які відіграли доволі вагому роль у бойових діях проти югославсько-сербських військ в 1991 р. Аналізуються питання матеріального забезпечення та шляхів озброєння хорватських військ, організаційна структура, а також рівень їх боєздатності. Перебіг формування регулярної хорватської армії розглядається в хронологічній та логічній послідовності. Окреслюються значення й наслідки створення Хорватією власних збройних сил у ході війни за незалежність. Стаття ґрунтується значною мірою на хорватській та англомовній науковій і публіцистичній літературі та джерелах.

Ключові слова: Хорватське військо, Югославська народна армія.

Хорватія, як і Україна, проголосила свою незалежність у 1991 р. Проте, Україна цілком мирно вийшла зі складу агонізуючого Радянського Союзу, а відділення Хорватії від Югославії позначилось кровопролитною війною за

незалежність та територіальну цілісність, що тривала з 1991 по 1995 р. Саме в умовах збройної боротьби за власний державний суверенітет і постали збройні сили Республіки Хорватія. Очевидна річ, що армія – це невід’ємний атрибут будь-якої незалежної держави. Виходячи із сьогоденних українських реалій, хорватський досвід військового будівництва є для нас вкрай цікавим та корисним. Отож зробимо короткий огляд становлення Збройних сил Республіки Хорватія.

Ми ставимо перед собою в рамках цієї статті наступні завдання: 1) прослідкувати шлях від зародження перших хорватських збройних формувань до становлення регулярних збройних сил Хорватії; 2) проаналізувати шляхи озброєння та матеріального забезпечення хорватських збройних формувань у 1991 р.; 3) охарактеризувати характер та боєздатність хорватських військових сил протягом 1991 р. і їх роль у війні за незалежність.

В українській історіографії тема Югославської кризи 90-х рр. минулого століття, а зокрема й питання боротьби Хорватії за незалежність, є дещо обділеними увагою. Не в останню чергу це обумовлено відносною недавністю тих подій. Зрозуміло, що власне військовий аспект даного питання теж мало розкритий. Проте останнім часом інтерес до теми зростає, переважно у ЗМІ. Із загальних робіт варто згадати російські публікації – О. Валецького «Югославская война» [1], що має військово-публіцистичний характер та О. Гуськової «История югославского кризиса» [2]. Значно більше інформацій щодо нашої теми дають західні та хорватські роботи, зокрема американська військово-аналітична праця, видана аналітиками ЦРУ, «Balkan battlegrounds : a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995» [3], «Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat» [4], написана колективом авторитетних хорватських дослідників, «Moderna hrvatska povijest» Душана Біланджіча [5] та ряд інших [6; 7; 8; 9]. Важливу роль у висвітленні нашої теми відіграють мемуари та аналітика учасників тих подій. [10; 11] Також корисним виявилась інформація, розміщена на офіційному веб-сайті Збройних сил Республіки Хорватія [12].

Таким чином, важко посперечатись щодо актуальності даної теми для сучасних вітчизняних дослідників - істориків, політологів та військових істориків.

Ключовим і життєво важливим питанням для новообраної демократичної хорватської влади, котра свідомо обрала курс на відділення республіки від Югославії, вже на початку 1991 р. стало створення власних збройних сил. Адміністрація президента Хорватії Франьо Туджмана та влада, котра опинилась практично в руках Хорватської демократичної співдружності (ХДС), доклала вагомих зусиль у цій сфері.

Усі югославські республіки володіли достатньою кількістю легкого озброєння для так званої Територіальної оборони – народного ополчення на випадок війни, яке існувало в часи соціалістичної Югославії. Оволодіння цими запасами було передумовою створення власних республіканських силових структур. Так, влада Словенії на початку 1991 р. таємно і швидко забезпечила свої збройні запаси. Стурбована цим федеральна Югославська Народна Армія (ЮНА), відповідно, конфіскувала значну частину зброї Хорватії [3, с. 83].

Цей момент дуже вплинув на подальший розвиток подій у республіці. Враховуючи вищезгадану обставину, хорватська влада була змушена активно купувати зброю за кордоном, послуговуючись як правило нелегальними каналами (Хорватія формально ще була югославською республікою). Вагому роль в цих процесах відіграла хорватська діаспора та стара усташська еміграція [1, с. 44; 2, с. 155]. Найбільшою угодою міністра оборони Хорватії Мартіна Шпегеля було придбання 30 тис. автоматів АК-47 в Угорщини, проте більша частина цієї поставки так і не потрапила до Хорватії. А саме, 12 і 20 жовтня 1990 р. підприємством «Астра» на територію Хорватії, тоді ще складової частини Югославії, було ввезено 10 вантажівок із 18 тис. одиницями вогнепальної зброї. Обіцянки хорватської сторони про здачу 20 тис. стволів стрілецької зброї обернулась здачею однієї тисячі [2, с. 156]. Більше того, генерал Шпегель був ввійманий «на гарячому» службою військової безпеки ЮНА під час переговорів про закупівлю зброї (це було записано на

відеоплівку). Всього, до серпня 1991 р. Загреб зумів накопичити до 30 тис. одиниць легкої зброї зарубіжного походження [2, с. 157; 3, с. 86].

У другій половині 1990 р. з'являються зародки хорватських військових одиниць: Добровольчі молодіжні одиниці (ДМО), а потім і Народних захист (влітку 1991 р. – 90 000 людей, переважно неозброєних). Окрім структур і частин, створених державною, існували й партійні збройні формування, точніше – їх зародки.

Хорватська партія права на чолі з Доброславом Прагою організувала свої озброєні загони – Хорватські оборонні сили (ХОС) – які були озброєні за приватний рахунок, відносно добре навчені й треновані на тактичному рівні, а в подальшому були розподілені по критичних місцях на фронті. ХОС-івці вважались ультраправими прихильниками старого руху усташів.

Партія демократичних змін (реформовані комуністи) у Історії, Примор'ї та Далмації озброїла своїх активістів, так само, які правляча Хорватська демократична спільнота (ХДС) на інших теренах Хорватії. Існували й добровольчі частини під контролем місцевих лідерів. [12] А подекуди було реактивовано стару систему Територіальної Оборони (наприклад, у Загребі), що принесло помітні результати. Слід сказати, втім, що до початку 1992 р. всі добровольчі формування були ліквідовані чи включені до складу регулярних армійських частин [12].

Уже на початку 1991 р. хорватські спеціальні сили поліції вдало провели перші операції проти сербських бунтівників на Плітвіцьких озерах і в Пакраці (саме тоді з'явилися перші людські жертви в цьому конфлікті) [3, с. 84; 9, с. 91].

Зрештою, у квітні 1991 р. хорватська влада сформувала в рамках Міністерства внутрішніх справ Збір народної гвардії (хорв. Zbor Narodne Garde, своєрідний аналог сучасної української Національної гвардії). Це було, фактично, воєнізоване поліцейське формування, оскільки Хорватія ще формально була складовою частиною Югославії і не могла мати власної армії. Водночас у Хорватії створювались підрозділи спеціальної поліції, що склалися виключно із професіоналів [5, с. 795; 7, с. 25].

Новостворений Збір народної гвардії був представлений суспільству вже 28 травня 1991 р. під час параду на стадіоні «Загреб» під керівництвом уже згаданого генерала Мартіна Шпегеля. Система управління і командування на початку була дуже неупорядкованою, а підпорядкування невизначені й неясні. ЗНГ, зокрема, був під подвійною юрисдикцією - Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони, через згадану вже вище юридичну неможливість для Хорватії на той час мати свою армію [3, с. 86].

Велика частина роботи командування на місцевості була перенесена на локальні кризові штаби, складені й керовані місцевими політичними діячами, які не мали достатніх військових знань, більших від тих, які були колись здобуті в період строкової служби в ЮНА. На місцях часто розміщувалось по кілька різних формувань, які, якщо номінально й належали до однієї організації, не мали спільного вищого керівництва.

Основні завдання ЗНГ (а потім – Хорватського війська) були: стримування просування сил ЮНА та сербських повстанців на головних напрямках, оборона міст та важливих областей і захоплення казарм федеральної югославської армії в глибині власної території.

Також формувалась система «загальнонародної оборони» громадян Хорватії. Цю ідею активно пропагував генерал Янко Бобетко. Для солдатів та офіцерів, котрі залишали лави ЮНА (військовослужбовці хорватської і словенської національностей масово покидали лави федеральної армії влітку 1991 р.), а також для добровольців в Дубровніку, Осієку, Рієкі, Спліті, Загребі та Задарі створювались спеціальні збірні центри [8, с. 116].

У серпні 1991 р. Ф. Туджман зізнався послу США в Югославії У. Циммерману, що починає «загальний наступ проти ЮНА та четницьких сепаратистів». Коли посол запропонував йому обдумати інший варіант – дати сербам автономію і тим самим уникнути військових дій, Ф. Туджман, який до того довгий час намагався уникнути кровопролиття, відмовився навіть говорити на цю тему [11, с. 184-185]. Спроба ЮНА відіграти роль миротворців провалилась, ця армія фактично перетворилась на сербсько-чорногорську, а

хорватське населення і влада однозначно стали її сприймати як окупаційну й ворожу.

Відповідно, коли стало очевидним, що війна – вже доконаний факт, у вересні 1991 р. Франьо Туджман наказав розпочати реалізацію «плана Шпегеля» (його сформулював перший міністр оборони Хорватії, уже кілька разів згаданий нами), тобто провести блокаду та зайняття югославських армійських казарм на хорватській території. Ця «війна за казарми» мала вагомий успіх. Хорватськими силами було захоплено велику кількість важкої та легкої бронетехніки, яку було одразу передано збройним формуванням, котрі вели важкі бої проти сербських повстанців та ЮНА. Югославські військові частини восени 1991 р. покинули практичну всю підконтрольну хорватській владі територію, котрій, таким чином, було забезпечено надійне запілля [4, с. 147; 12].

За сербськими оцінками, внаслідок захоплення казарм ЮНА та евакуації югославських гарнізонів із території республіки влітку-восени 1991 р. хорватам дісталось 40 гаубиць калібру 152-мм, 37 гаубиць калібру 122-мм, 42 гаубиці калібру 105-мм, 40 гаубиць калібру 155-мм, 12 реактивних систем залпового вогню різних типів, близько 300 мінометів калібру 82-мм и 120-мм, 180 гармат ЗІС-3 и Б-1, 110 протитанкових гармат калібру 100-мм, 36 САУ різних типів, 174 ПТРК, більше 2000 гранатометів, 190 танків, 179 БТРів и БМП, 180 зенітних гармат калібру 20-мм, 24 ЗСУ «Прага», 10 ЗСУ-57-2, 20 кулеметів ПВО, біля 200 000 одиниць стрілецької зброї, 18 600 тонн боєприпасів, 1630 тон пального [10, с. 182; 6, с. 141-142; 9, с. 54].

Казарми з боєприпасами, котрі перейшли до рук хорватських збройних формувань, допомогли їм створити свій перший батальйон танків Т-55 уже в жовтні 1991 р. та поповнити парк рухомого складу армії необхідною технікою [8, с. 39].

У наступні місяці, не зважаючи на всі труднощі, значно гірше озброєні хорватські частини змогли зупинити наступ сербсько-югославських військ. Хорватські сили програли знамениту оборону Вуковара, але, водночас,

серйозно затримали й скували великі сили противника, знищивши у цій битві значну кількість югославської бронетехніки. Особливо ефективною виявилась хорватська тактика засад на танкові колони ЮНА. Хорватські частини відстояли перед сербами і ЮНА міста Осіек, Сісак, Карловац, Госпіч, Задар, Шибенік та старовинний Дубровнік [3, с. 97].

На момент припинення вогню в січні 1992 р. хорватські військові сили вже доволі успішно діяли навіть у локальних наступальних операціях. Головна причина, яка привела до краху сербських планів, - це вкрай висока мотивація хорватських бійців, що боронили свою батьківщину, серед яких навіть були й етнічні серби. А з іншого боку – Югославська Народна Армія була деморалізованою, а її мобілізаційні заходи в Сербії були невдалими [3, с. 96].

Фактично, до вересня 1991 р. весь тягар бойових дій лежав на хорватських ЗНГ, спеціальній поліції, Територіальній обороні та добровольчих загонах. Зрештою, коли бойові дії на теренах Хорватії набули характеру повномасштабної війни, у вересні 1991 р. на основі нового Закону про оборону, основні військові формації хорватів – Збір народної гвардії та Територіальна оборона – об'єдналися у єдине Хорватське військо (ХВ). У той самий день, коли постала регулярна армія – 21 вересня 1991 р. – утворюється і Головний штаб на чолі з генералом Антоном Тусом [3, с. 97]. Тоді ж починається й більш системна мобілізація вояків-резервістів та організація частин, командування і установ, а також більш планове використання наявних військових сил.

Так, 1 жовтня 1991 р. було сформовано великі військово-територіальні командування (Оперативні зони) з центрами у Осієку, Беловарі, Загребі, Карловці, Рієці та Спліті. Їм підпорядковані були оперативні групи, які керували окремими напрямками й районами. Основними й однозначно найвищими тактичними формуваннями були піхотні бригади (професійні й резервні), проте формувалися бригади й батальйони інших родів військ [3, с. 98; 7, с. 28; 12].

Кожну оперативну зону контролювало до 2 бригад Національної гвардії, 5-16 резервних бригад, до 11 окремих батальйонів та частини вищого

командування зони, що включали 1-2 артилерійські батальйони, 1 інженерних батальйон та батальйон військової поліції. Три оперативні зони, що захищали Загреб мали вдвічі більший склад; в той же час 1 і 6 зони, що знаходились по фронту наступу основних сил ЮНА у Східній Славонії та Далмації, відповідно, були також краще забезпечені й озброєні [7, с. 28-29].

Кожна бригада за штатом мала налічувати 1 800 людей, але в бойових умовах ця цифра коливалась від 500 до 2 500 осіб. Бригада включала штабні частини (інженерну роту, роту військової поліції, розвідувальний, зв'язковий, десантно-диверсійний та антитерористичний взводи), 4 батальйони піхоти, змішано-артилерійський, бронетанково-механізований батальйон та батальйон протиповітряної оборони [7, с. 29].

Піхотний батальйон (хорв. *bojna*) складався зі штабних частин (відділення зв'язку, відділення безпеки, інженерний, артилерійський взводи, взвод підтримки та взвод забезпечення) та 4 рот; кожна рота (хорв. *satnija*) налічувала 80 бійців у 4 піхотних взводах та взводі забезпечення; кожен взвод (хорв. *vod*) мав 3-4 відділення, а відділення (хорв. *desetina*) налічувало близько 12 бійців. Батальйон змішаної артилерії (хорв. *divizijun*) мав 1 батарею 105-мм гаубиць і 2 батареї 120-мм польових гармат; батальйон протиповітряної оборони включав 2 батареї (хорв. *bitnica*) по 2 взводи кожна. Бронетанково-механізований батальйон зазвичай складався із 1 механізованої та 2 танкових рот (кожна, відповідно, включала два взводи). Всього до кінця 1991 р. були сформовані й розгорнуті 63 бригади [3, с. 96; 7, с. 30].

Не можна оминати увагою те, що близько 100 іноземних добровольців – американців, британців, канадців, хорватських емігрантів, французів, німців, угорців, італійців та жителів скандинавських держав – воювали в рядах ЗНГ, Хорватського війська та ХОС. Брали участь у цій війні іноземці заради пригод, грошей або з ідейних міркувань. Зокрема, іноземці були серед оборонців міста Осіек у листопаді 1991 р. А іспанський журналіст Едуардо Флорес сформував навіть «1-й Інтернаціональний взвод» в Ернестіново (Східна Славонія) у листопаді 1991 р., який, щоправда, був розпущений навесні 1992 р. [7, с. 30].

У кінці 1991 р., за словами президента Хорватії Ф. Туджмана, збройні сили Хорватії нараховували біля 200 тис. людей, 350 танків, 400 одиниць артилерії, 30 переобладнаних для військових потреб цивільних літаків. За іншими даними, загальна чисельність хорватських збройних формувань досягла 110 тис. людей чи 2,3% населення республіки, з них біля 30 тис. відносились до Міністерства внутрішніх справ [4, с. 124]. А у січні 1992 р. керівник хорватського Головного штабу генерал Антон Тус заявляв, що ЗНГ і ХВ нараховують 200 тис. бійців, а Міністерство внутрішніх справ - більше 40 тис. осіб (включаючи звичайну поліцію) [3, с. 95; 12].

Таке розширення, що стало можливим виключно завдяки успішному захопленню казарм ЮНА та створенню справжніх військових штабів восени 1991 р., дало Хорватії сили, потрібні для оборони. Проте, будучи на підйомі внаслідок високої мотивації та ведення успішної оборонної війни, армія, створена в розпалі боїв, була нічим іншим, як непевно зорганізованою, поспішно навченою легкою піхотою за підтримки обмеженої кількості танків та артилерії. І такою вона залишалась увесь період бойових дій в 1991 р. [3, с. 96].

У подальшому, в ході війни 1991-1995 рр. хорватські збройні сили поступово зростали до цифри в 300 000 військовослужбовців. Більшість частин поповнювалась із резервного складу, тобто з кадрів, чиї базові військові знання були здобуті на строковій службі в ЮНА. Завдяки зростаючому військовому досвіду, якісь цих частин поступово покращувалась, а організація всієї армійської системи з часом вдосконалювалась.

У 1992-1994 рр. хорватська влада провела ефективну, як показала практика, реорганізацію своїх збройних сил [1, с. 132-134]. Продовжувався вишкіл нового покоління 18-річних юнаків, котрі проходили обов'язкову службу в ХВ, при чому військові частини, в яких проходили службу строковики, принципово не використовувалися в бойових цілях (молодь, головним чином, мобілізувалась до фронтових частин невдовзі після завершення проходження строкової служби) [1, с. 136; 12]. На 1995 р. ударну силу Хорватського війська складали гвардійські бригади, що опирались на

професійні кадри; важливим у можливості збройних сил був вклад і спеціальної поліції Республіки Хорватія.

Тепер бодай кілька слів про хорватську авіацію та флот, які відіграли, на нашу думку, другорядну роль у бойових діях 1991 р. Хорватські військово-повітряні сили включали 20 літаків МіГ-21 та кілька бойових гелікоптерів Мі-24, а також дещо більше транспортних гелікоптерів [12].

Хорватський військово-морський флот народився значною мірою завдяки успішній акції захоплення близько чверті плавзасобів Югославського військово-морського флоту в Шибенику у 1991 р. Ці трофеї успішно було захищено у важкій боротьбі. Здобуто було й сучасні протикорабельні ракети RBS-15. Цей комплект був виготовлено у Швеції – його Югославський військово-морський флот ще не встиг увести в дію, в Хорватський ВМФ в цьому досяг успіху лише по тому, як хорватські спеціалісти самостійно розробили систему керування вогнем «Фобос», при цьому шведський виробник не зміг втілити постачання того ключового елемента ракетної системи. Уведенням в оперативне використання сучасних ракет із дальністю дії понад 70 км, Хорватський ВМФ великою мірою унеможливив діяльність ворожого флоту [12].

Збройні сили Республіки Хорватія перебували у воєнному стані до 12 березня 1996 р., коли рішенням президента Хорватії Франьо Туджмана їх було переведено в режим мирного часу [4, с. 509].

Таким чином, створення Збройних сил Республіки Хорватія до кінця 1991 р. заклало основу військової потуги та воєнних успіхів цієї держави у війні за власну незалежність та територіальну цілісність, яка тривала до 1995 р., хоча, при цьому, неможливо переоцінити значення зовнішньополітичного, міжнародного фактору для хорватських перемог.

Список використаних джерел та літератури:

1. Валецкий О. Югославская война / О. Валецкий. – М.: Крафт+, 2004. – 216с.

2. Гуськова Е. История югославского кризиса / Е. Гуськова. – М.: Издательство А. Соловьева, 2001. – 717 с.
3. Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Volume I. – Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002. – 485 p.
4. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [Z. Radelic, D. Marijan, N. Baric, A. Bing]. – Zagreb: Skolska knjiga I Institut za povijest, 2006. – 575 s.
5. Bilandzic D. Moderna hrvatska povijest / D. Bilandzic. – Zagreb, 1999. – 814 s.
6. Јованович А. Рат Срба и Хрвата 1991 / А.Јованович. – Београд: Политика, 1994. – 183 с.
7. The Yugoslav Wars: Slovenia&Croatia. 1991-1995 / [T.Nigel, K.Mikulan, D.Pavlović]. – Oxford: Osprey publishing, 2006. – 64 p.
8. Ogorec M. Hrvatski domovinski rat 1991-1993 / M. Ogorec. – Zagreb: Opalija, 1994. – 192 s.
9. Tarbuk S. Rat na Baniji 1991 – 1995/ S.Tarbuk. – Beograd: Srpsko Kulturno Društvo «Zora», 2009. – 441 s.
- 10.Кадиевич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии) / В. Кадиевич. – М.: МИД, 2007. – 377 с.
11. Zimmeiman W. Izvori jedne katastrofe / Prevod sa engleskog / W. Zimmerman. – Zagreb: Znanje, 1996. – 312 s.
- 12.Domovinski rat i stvaranje OSRH. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osrh.hr/#rub43> – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.12.2016.

References:

1. VALEYSKIY, O. (2004) *Yugoslavsaya vojna*. Moscow: Kraft+.
2. GUSKOVA, E. (2001) *Istoriya yugoslavskogo krizisa*. Moscow: Izdatelstvo A. Solovyova.

3. *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995.* Volume I (2002-2003), Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis.
4. RADELIĆ, Z., MARIJAN, D., BARIĆ, N., BING, A. (2006) *Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat.* Zagreb: Skolska knjiga i Institut za povijest.
5. BILANDŽIĆ, D. (1999) *Moderna hrvatska povijest.* Zagreb: Znanje.
6. JOVANOVIĆ, A. (1994) *Rat Srba i Hrvata 1991.* Beograd: Politika.
7. NIGEL, T., MIKULAN, K., PAVLOVIĆ, D. (2006) *The Yugoslav Wars: Slovenia&Croatia. 1991-1995.* Oxford: Osprey publishing.
8. OGOREC, M. (1994) *Hrvatski domovinski rat 1991- 1993.* Zagreb: Opalija.
9. TARBUK, S. (2009) *Rat na Baniji 1991 – 1995.* Beograd: Srpsko Kulturno Društvo «Zora».
10. KADIYEVICH, V. (2007) *Kontrudar (Moy vzglyad na raspad Yugoslaviyi).* Moscow: MID.
11. ZIMMERMAN, W. (1996) *Izvori jedne katastrofe / Prevod sa engleskog.* Zagreb: Znanje.
12. Domovinski rat i stvaranje Oružanih Snaga Republike Hrvatske. [Online]. Available from: <http://www.osrh.hr/#rub43> [Accessed: 16 th December 2016].

**Anatolii Demeshchuk, graduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv**

THE FOUNDATION OF THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF CROATIA IN 1991

Abstract. In this article the author regards a history of creating and organizing the regular Armed Forces of Croatian Republic in 1991. The main attention is focused on a land army – the Croatian Army, which was formed in September 1991 on the basis of the National Guard, Territorial defense and different volunteer formations united. The focus has been made on a decisive role of the land forces during the war in Croatia in 1991-1995. The warfare spectrum has been almost

entirely overland. However, creating the Croatian navy and air forces has also been shortly described in the article, although the role thereof has been rather insignificant, especially in 1991. Also the article deals with the issue of the Croatian special police forces which played an important role in all the periods of war in Croatia (1991-1995). The issues of Croatian forces' material provision, ways of armament, their organizational structure and military quality have been analyzed. The course of the Croatian regular army's forming has been overviewed in chronological and logical sequence. It is concluded that the matter and outcomes of own armed forces' building by Croatia during its war for independence has been crucial. It is argued that the effective Croatian government's decisions in a domain of the armed forces in 1991 significantly assisted Croatia to win the war in 1995. The article is based mostly on the Croatian and English academic and op-ed literature and sources.

Key words: Croatian army, National guard, Yugoslav People's Army.

УДК 94(4): 327 “1920/1922”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.120-138>

Олег Купчик,

кандидат історичних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У НАЛАГОДЖЕННІ ОФІЦІЙНИХ ВІДНОСИН З УСРР (ПОЧАТОК 1920-Х РОКІВ)

Анотація. Розкрито передумови політичних переговорів урядів країн Центральної Європи з раднаркомом УСРР на початку 1920-х років. Висвітлено переговорний процес між ними. Проаналізовано зміст їх міжнародних договорів.

Попри те, що «Попередній торговельний договір» (7 грудня 1921 р.) з Австрією УСРР уклала спільно з РСФРР, підписав його український представник М. Левицький. Відповідно до «Тимчасового договору» (6 червня 1922 р.) з Чехословаччиною, питання офіційного визнання УСРР ним не вирішувалось. Поширенню на УСРР «Раппальського договору» ледь не завадила вимога українського раднаркому про повернення німцями заборгованих ще Гетьманату Скоропадського 410 млн. марок золотом. Відповідно до ст. 2 «Угоди про поширення дії Раппальського договору» (5 листопада 1922 р.), взаємні фінансові претензії мали бути вирішені після їх додаткового вивчення. Відносини з Угорщиною обмежились репатріаційними угодами.

Подано оцінки офіційного визнання Австрією, Чехословаччиною, Німеччиною радянської України. Держави Центральної Європи акцентували увагу на економічних положеннях договорів й доцільності розвитку торгово-економічних відносин. УСРР наголошувала на її міжнародно-правовому визнанні. Окрім Будапешту, посольства УНР у Відні, Празі й Берліні були закриті.

Ключові слова: дипломатичні відносини, договір, конференція, переговори, торгпред.

У зовнішній політиці держав Центральної Європи щодо радянських республік на початку 1920-х років окреме місце обійняла УСРР. Особливий інтерес до неї обумовили вигоди від торгово-економічної співпраці. Запорукою її ефективності мала стати наявність в українців чималих покладів корисних копалин, промислової сировини, сільськогосподарської продукції, людських ресурсів. Це зумовило поступки центральноєвропейських держав у політичних переговорах з українським раднаркомом.

Саме післявоєнне міжнародне становище Австрії визначило її політику щодо УСРР. Будучи ослабленою Сен-Жерменським мирним договором (1919 р.), вона опинилася під зовнішньополітичним впливом Франції і Великої Британії. Через їх позицію не визнавала УСРР. Обмежилась підписанням 5 липня 1920 р. у Копенгагені угоди «Про репатріацію військовополонених і цивільних інтернованих обох сторін». Відповідно до неї «Уповноваженим Австрії із справ репатріації в УСРР» призначено Ф. Вагера, а «Уповноваженим УСРР із справ репатріації в Австрійській республіці» – Ю. Коцюбинського.

Умови для політичних переговорів склались на серпень 1921 р., коли до Відня виїхав представник українського НКЗС М. Левицький [1, арк. 28зв.]. Разом з «Уповноваженим РСФРР із справ репатріації в Австрійській республіці» М. Бронським протягом серпня-грудня ц.р. підготували проект договору. Попри те, що український раднарком наполягав, щоб його договір з австрійцями було укладено окремо, узгодили, що для УСРР і РСФРР договір буде спільним. Але домовились, що, окрім російського, його неодмінно підпише також український представник [2, арк. 13; арк. 12].

Для українського раднаркому цей договір був важливим, бо той планував домогтись ліквідації в Австрії посольства УНР й заснувати власне політичне представництво. Окрім цього передбачав протидіяти там «контрреволюційним силам». У Відні, як в одному із центрів української політичної еміграції, в цей час перебувало близько 6 тис. осіб, серед них члени Директорії, Ради Міністрів УНР, делегати Трудового конгресу. Тому до проекту договору внесено пункти, що 1) угода укладається від імені УСРР; 2) у Відні створюється повноважне

представництво УСРР; 3) повпредство УСРР в Австрії вважається єдиним українським представництвом у цій країні [3, арк. 53-54, 68-69зв., 76-77, 79-80].

Але під час переговорів австрійці відмовились визнати УСРР. Це рішення вони пояснили французьким і британським тиском, їх негативним ставленням до самої можливості функціонування у Відні аж двох радянських посольств [4, арк. 83-83 зв.].

Тоді М. Бронський завив австрійському уряду, що для УСРР і РСФРР договір є спільним і його укладення російським раднаркомом самостійно, без українського, не можливе. Тому австрійці вимушено погодилися визнати УСРР. В обмін пропонували, щоб українське представництво на рівні посольства замінили консульством. Російський раднарком відмовив. Опісля австрійці запропонували, щоб обов'язки українського повпреда виконував російський повноважний представник [5, арк. 22-23; арк. 105-105зв.]. Російський раднарком відмовив знову.

Австрійські торговельно-промислові кола вбачали в УСРР одного з головних постачальників сільськогосподарської сировини (в першу чергу їх цікавив цукровий буряк) [6]. У наслідку австрійський уряд був вимушений піти на поступки. 7 грудня 1921 р. його представник Й. Шобер уклав у Відні разом з представниками УСРР (М. Левицький) і РСФРР (М. Бронський) «Попередній торговельний договір». Він складався зі вступу і 16 статей [7]. Договір передбачав створення у Відні повноважних представництв УСРР і РСФРР, які визнавалися «єдиними закордонними представництвами» у цій країні. У Харкові й Москві мали бути створені австрійські дипломатичні місії (ст. 1). Передбачалось заснування торговельних місій (ст. 11). Договірні сторони зобов'язувались утримуватись від ворожої протилежній стороні агітації і пропаганди (ст. 14) [8, арк. 40-45].

Цього ж дня австрійський уряд уклав з українським і російським раднаркомом «додаткову» до «копенгагенської» угоду «Про репатріацію військовополонених і цивільних інтернованих» [9]. ВУЦВК затвердив

«Попередній торговельний договір» 14 січня 1922 р. Австрійський парламент ратифікував його 14 лютого ц.р. [10, арк.17; арк.10].

Повпредом УСРР в Австрійській республіці призначено М. Левицького [11, арк. 127; арк. 12]. Він прибув до Відня 14 лютого 1922 р. [12, арк. 4]. Обов'язки повпреда Австрійської республіки в УСРР виконував повпред в РСФРР (Поль). Той «повіреним у справах Австрійської республіки в УСРР» призначив Ф. Вагера. Консулами в Києві й Одесі стали відповідно Ф. Соскол і К. Ган [13, арк. 4, 6, 32].

Попри те, що договір мав торговельний характер, радянське керівництво оцінювало його перш за все політично. Сприймало цей договір як «чергову цеглину у фундаменті міжнародно-правового визнання» [14]. Австрійці ж наголошували на економічному змісті. Вважали, що цей договір має пожвавити торговельну співпрацю [15].

Відносини з Угорщиною обмежилися репатріаційними домовленостями. 21 травня 1920 р. раднаркоми РСФРР й УСРР, з одного боку, та уряд Угорщини – з іншого, підписали у Копенгагені угоду про повернення на батьківщину військовополонених. 28 липня 1921 р. у Ризі вони уклали між собою нову угоду про обмін військовополоненими та інтернованих цивільних осіб [16, арк. 3]. Через відсутність політичного договору посольство УНР продовжувало в Будапешті функціонувати [17, арк. 3].

Чехословацькі фінансово-промислові й торговельні кола також цікавились можливістю поновити економічні зв'язки з Україною, у якій до війни мали міцні позиції. Вже в 1921 р. раднарком організував для чехословацьких фірм кілька поїздок до УСРР і спробував скористатись з економічного інтересу чехословаків, щоб укласти політичний договір. У свою чергу, радянське керівництво оцінювало як загрозу участь Чехословаччини у «Малій Антанті». Вважала небезпечною й інтерновану в Чехословаччині армію УНР.

Український раднарком прагнув розпочати політичні переговори вже в 1921 р. Але чехословаки відмовились офіційно визнати УСРР. Тому 10 травня ц. р. до Праги в якості представника Червоного Хреста прибув М. Левицький.

Він відав поверненням військовополонених. Згодом визнаний як «Уповноважений УСРР зі справ репатріації в Чехословаччині». Тоді чехословацький уряд погодився обміняти торговельними представниками. Згодом торгпредом УСРР у Празі призначено Ю. Новаковського. Торгпредство ЧСР у Харкові очолив І. Гірса [18, арк. 7; арк. 205-206].

За вказівкою раднаркому М. Левицький підготував проект політичного договору. Відповідно до нього: «1) повпредство УСРР у Чехословаччині є єдиним українським представництвом у цій країні, 2) договірні сторони встановлюють дипломатичні відносини, 3) уряд ЧСР не визнаватиме й буде забороняти перебування у межах своєї держави осіб, організацій і збройних формувань, які претендують на владу в Україні, 4) взаємне встановлення нейтралітету країн на випадок війни однієї з них з третьою державою, у т. ч. й заборона постачати і пропускати через свої державні кордони зброю та військово спорядження країні, яка буде у стані війни з УСРР чи Чехословаччиною» [19, арк. 13-14, 46-47].

Але уряд ЧСР в чергове заявив, що не визнає УСРР. Він пропонував, щоб відносини стосувались обміну військовополоненими, торгівлі. Обґрунтовували, що «ніколи не воювали проти УСРР і ніколи не визнавали УНР». Щодо нейтралітету, то чехословацький міністр закордонних справ Е. Бенеш повідомив, що «відповідно до Версальського мирного договору (1919 р.), Чехословаччина погодилася на перевезення через її територію західними союзниками свою територію озброєння і військового спорядження у випадку війни з третьою стороною» [20, арк. 2зв., 45]. У свою чергу, чехословаки наголошували, що угода буде тимчасовою і стосуватиметься проблем репатріації, торгівлі, а політичний договір укладуть згодом.

Для досягнення політичних домовленостей, радянські дипломати спробували зацікавити чехословацьких торговців, промисловців в українському ринку збуту продукції. Їм було відомо про неконкурентність чеських товарів, порівняно з німецькими, на російському ринку. Знали, що чехословаки мали

плани будівництва через Польщу чи Румунію залізниці до України [21, арк. 4-5, 64-67].

Радянські дипломати пропонували використати на свою користь питання репатріації чеських військовополонених і цивільних інтернованих. М. Левицький, у телеграмі до раднаркому від 20 вересня 1921 р., пропонував: «не випустити з України жодного чеха» [22, арк. 9, 39].

Переговори паралельно проходили в Харкові [23, арк. 5]. Однак чехословацький торгпред І. Гірса 26 серпня 1921 р. також заявив про неможливість політичного договору. У свою чергу запевнив, що угода буде містити репатріаційні і торгівельні положення. Прохав розпочати обмін військовополоненими, цивільними інтернованими [24, арк. 16, 35-36, 38-39].

Український раднарком продовжував наполягати на тому, що пункт «повпредство УСРР у Празі є єдиним українським представництвом» є частиною торгівельного договору. Без нього раднарком не матиме, зокрема гарантій недоторканості за кордоном українського майна [25, арк. 56].

Тривалий час не могли визначитись щодо місця проведення конференції. Сторони обговорювали варіанти Москви, Харкова, Праги [26, арк. 73; арк.53]. На листопад 1921 р. погодили, що конференція пройде у Празі. 27 листопада ц.р. М. Левицькому надіслали мандат провести переговори й укласти договір [27, арк. 1; арк. 13].

Вже під час конференції чехословацький прем'єр-міністр і міністр закордонних справ Е. Бенеш, повідомив, що більшість статей українського проекту договору вони прийняли. Але й надалі відмовились визнати УСРР. Пропонували підписати репатріаційну й торгівельну угоди. Політичний договір відклали на невизначений термін [28, арк. 73, 83зв.-84].

Щоб узгодити проект й укласти чехословацько-російський договір, 14 грудня ц.р. до Праги прибув представник НКЗС РСФРР П Мостовенко. Українському раднаркому тепер варто було поспішати, бо після укладення російсько-чехословацького договору, УСРР довелось б проводити переговори самостійно, без росіян [29, арк. 105].

Переговори зрушили з місця, коли у лютому 1922 р. до Праги для переговорів з Е. Бенешем прибув голова українського раднаркому і нарком закордонних справ Х. Раковський. На жаль, детальної інформації про його візит немає. Лише відомо, що 13 лютого ц.р. він звернувся до голови російського раднаркому В. Леніна з проханням відстрочити повернення, бо зрушилась справа укладення українсько-чехословацького договору. Прагу Х. Раковський залишив в березні 1922 р.

6 червня 1922 р. від імені УСРР М. Левицький і Чехословацької республіки В. Гірса, Я. Дворжачек уклали «Тимчасовий договір». Він складався з преамбули і 21 статті. Зокрема визначав статус повпредства УСРР в Чехословаччині як «єдиного українського представництва у цій країні» (вступ), передбачав обмін дипломатичними представництвами (ст. 1), взаємне зобов'язання утримуватись від пропаганди, спрямованої проти уряду та державного устрою протилежної договірної сторони (ст. 8), охорону майна УСРР в Чехословаччині відповідно до міжнародного права (ст. 16, 18). Проте питання офіційного визнання УСРР, відповідно до вступної частини договору, не вирішувалось [30].

Чехословацький парламент ратифікував договір 14 липня 1922 р. ВУЦВК затвердив його 19 липня ц.р. [31, арк. 4]. Повноважним представником УСРР у Празі призначено М. Левицького. Послом ЧСР у Харкові став В. Бенеш. З приводу договору чехословацька писала, що він є «не угодою між двома народами, а лише між двома урядами», і піддала сумніву його тривале виконання [32, арк. 17].

На думку радянських дипломатів налагодженню офіційних відносин між УСРР і Німеччиною мав сприяти інтерес німецьких фінансово-промислових кіл в українському цукровому виробництві, залізничному транспорті, металургійній промисловості, ринку збуту промислових товарів [33]. У свою чергу, вони зауважували, що мова має йти не про визнання України, яка уже була визнана німецьким урядом відповідно до Брест-Литовського договору від 8 лютого 1918 р., а про визнання українського раднаркому [34].

Як відомо з листа Х. Раковського наркомун закордонних справ РСФРР Г. Чичеріну (23 листопада 1920 р.), німці погодились провести неофіційні консультації [35, арк. 114]. За згодою українського раднаркомун їх у Берліні проводив представник російського НКЗС В. Копп.

Під час консультацій у листопаді 1920 – лютому 1921 рр. німці висунули вимогу, щоб угода розпочиналась словами «представники німецького та українського радянського урядів підписали договір», а не словами «український радянський і німецький уряди уклали цей договір», як пропонували радянські дипломати. Німці також пропонували провести переговори про укладення угоди про обмін військовополоненими і біженцями. На їх думку, підписання цієї угоди мало стати основою для політичних переговорів.

Вже 16 лютого 1921 р. В. Копп передав німецькому уряду наступні пропозиції українського раднаркомун, а саме: 1) створити при управлінні «Уповноваженого РСФРР з репатріації військовополонених у Німеччині» український відділ, з правом останнього безпосередніх відносин з німецьким урядом; 2) ліквідувати посольство УНР у Берліні; 3) включити до угоди «таємну статтю» про німецьке зобов'язання визнати раднарком відразу після затвердження останнім Ризького мирного договору [36, арк. 25]. Але й ці пропозиції німецька сторона відхилила, лише погодилась надати українському відділу при російському бюро із репатріації право екстериторіальності [37, арк. 120-126].

7 березня 1921 р. В. Копп інформував український раднарком, що німці зупинились на проєкті договору, за яким: 1) угода «укладається від імені уповноважених урядів», а не самих урядів, 2) установами для виконання російсько-німецької угоди «Про повернення на батьківщину військовополонених і цивільних інтернованих» (19 квітня 1920 р.) мали бути російське представництво в Берліні й німецьке представництво в Москві. Німецькому уряду дозволялось мати відділення в Україні. Зважаючи, що військовополонені-громадяни УСРР уже повернулися додому за російсько-німецьким договором і за допомогою російського бюро, німці заснувати

управління «Уповноваженого УСРР із справ репатріації в Німеччині», не погодились.

Цього ж дня Х. Раковський відповів В. Коппу, що українські військовополонені уже повернулись додому, а німецькі ще перебувають в УСРР, тому остання укладе з Німеччиною не вигідний договір, бо німецький уряд матиме свого представника у Харкові, а УСРР в Берліні – не матиме. Голова українського раднаркому писав російському дипломату: «Він (представник – авт.) може називатися як завгодно – представником Червоного хреста України, важливо одне, щоб він там був» [38, арк. 133, 204].

Подальшу поступливість німців обумовило укладення 18 березня 1921 р. урядом Польщі Ризького договору з УСРР. Тоді ж консультації у Москві з німцями від УСРР паралельно проводив паралельно М. Левицький [39, арк. 2]. У наслідок, 23 квітня 1921 р. між Німеччиною і УСРР укладено угоду «Про обмін військовополоненими і цивільними інтернованими». Від УСРР її підписав В. Копп, від Німеччини М. Шлезінгер [40, арк. 46; арк. 14; арк. 112]. Угода регулювали відносини в сфері обміну населенням. Відповідно до неї «Уповноважений Німеччини із справ репатріації в РСФРР» отримав право заснувати свої відділи в Україні, а саме Харкові, Одесі й Києві. У свою чергу, при «Бюро РСФРР із справ репатріації в Німеччині» засновувався український відділ [41].

8 червня 1921 р. завідувачем німецького відділу із справ репатріації в УСРР (Харкові) призначено Е. Зассе [42, спр. 549; спр. 640]. 28 серпня ц.р. завідувачем українського відділу при російському бюро став В. Ауссем [43, арк. 32; арк. 67]. Цей відділ проводив експертизу українських справ, приймав від українських емігрантів заяви на повернення додому, перевіряв документи й надавав НКЗС УСРР необхідну інформацію для прийняття по кожній особі рішення [44, арк. 8].

Прибуття В. Ауссема до Німеччини радянське керівництво оцінило як черговий крок на шляху до підписання політичного договору [45, арк. 20]. Вже 13 вересня ц.р. він поставив перед німецьким урядом питання про заснування

торгівельного представництва УСРР. Проте, німці заперечили, зазначивши, що не підписано німецько-українську торговельну угоду, а «Тимчасовий договір» Німеччини з РСФРР (6 травня 1921 р.) на Україну не поширено [46, арк. 16].

У листі до Х. Раковського (14 жовтня 1921 р.) В. Ауссем відмову німецького уряду визнати УСРР пояснив його небажанням ускладнювати відносини з Францією. Повідомляв про плани того повернути в Україну гетьмана П. Скоропадського. Аби натиснути, він пропонував, щоб до підписання торговельної угоди німецьким промисловцям не надавати в Україні концесій.

9 грудня 1921 р. В. Ауссем телеграфував до голови українського раднаркому, що справа підписання українсько-німецького торговельного чи політичного договору затягується до безкінечності. Дипломат радив не приймати німецьких дипломатичних паспортів, позбавити німецькі репатріаційні установи в Україні права екстериторіальності.

Проте, економічний аспект змусив німецький уряд піти на поступки. У грудні 1921 р. в Москві відбувались переговори про надання німецьким промисловцям концесій криворізької руди. В. Ауссем з цього приводу писав, щоб переговори проходили від імені УСРР, бо інакше робота радянських дипломатів в Берліні не матиме ефекту [47, арк. 15-16, 18, 28 зв.].

На початку лютого 1922 р. до Берліна прибув Х. Раковський. Під час переговорів з німецьким міністром закордонних справ В. Ратенау він не ставив питання політичного договору, а наголосив про важливість розвитку економічної співпраці [48]. Вже 2 лютого Х. Раковський повідомив про можливість укладення економічної угоди. У наслідок, 8 квітня 1922 р. В. Ауссем і З. Гай підписали у Берліні «Протокол про обмін торговельними місіями». Торгівельним представником УСРР у Німеччині призначено Ю. Новаковського. Торгпредом Німеччини в УСРР став Гаушильд [49, арк. 32, 52]. Сторони домовились, що саму торговельну угоду підпишуть згодом [50, арк. 19].

Під час російсько-німецьких переговорів у м. Раппало член радянської делегації Х. Раковський запропонував, щоб УСРР також взяла участь в договорі [51, арк. 120-126], проте російський раднарком тоді заперечив. Лише після того, коли 26 квітня 1922 р. було укладено російсько-німецький «Раппальський договір», росіяни запропонували німцям поширити його на УСРР і закавказькі країни. В травні 1922 р. німецький МЗС повідомив український НКЗС про встановлення між ними дипломатичного кур'єрського зв'язку [52].

Каменем спотикання ледь не стала заява В. Ауссема, щоб Німеччина повернула УСРР заборговані ще «Гетьманату» П. Скоропадського за поставлені продовольчі товари 410 млн. марок золотом. Гроші переводились німцями на рахунок у німецькому державному банку. Продовольство було поставлене, але, коли настав час отримати гроші влада П. Скоропадського, а потім Директорії УНР пали, і влада перейшла до раднаркому.

Уряд УНР в екзилі вимагав у німецького уряду повернути ці гроші. Ще 10 жовтня 1920 р. той повідомив посла УНР М. Порша, що готовий сплатити гроші. Впродовж 1918–1919 рр. Х. Раковський опротестовував ці наміри німців [53, арк. 15]. В червні 1922 р. український раднарком знову порушив питання грошей [54, арк. 19]. У відповідь німецький уряд заявив, що ця вимога не відповідає Раппальському договору, який скасовував взаємні фінансові претензії сторін і перервав переговори з раднаркомом. Без сумніву, вимогу В. Ауссем висунув за вказівкою Х. Раковського. До Берліну терміново виїхав російський нарком закордонних справ Г. Чичерін, який припинив цю українську ініціативу.

Переговори відновились в липні 1922 р. і проходили паралельно в Берліні [55, арк. 8, 43] й Харкові [56]. Тривали вони до жовтня 1922 р. Через хворобу В. Ауссема, в Берліні їх проводив секретар місії Н. Калюжний і в.о. повпреда УСРР у Німеччині і водночас повпред в Чехословаччині М. Левицький [57, арк. 85]. У Харкові від німців переговори проводив З. Гай [58, арк. 3]. Прагнучи їх пришвидшити радянські дипломати поширили за

кордоном чутку про візит до України прем'єр-міністра Франції Е. Ерріо [59, арк. 89].

Укладення політичного договору було важливим також з точки зору подальшого закордонного представництва СРСР, оскільки відповідно до Брестського мирного договору від 9 лютого 1918 р. Німеччина визнала УНР, а згідно з Брестським мирним договором РСФРР від 3 березня ц.р. визнала РСФРР без території України. Опісля ж укладення договору з УСРР всі німецькі договори з національними урядами України анулювались, посольство УНР підлягало ліквідації. У свою чергу, український раднарком набував право заснувати у Берліні власне повпредство, а згодом передати представництво посольству СРСР [60, арк. 152].

Переговори тривали до 5 листопада 1922 р., коли в Берліні було укладено «Угоду про поширення дії Раппальського договору на радянські Україну, Білорусію, Грузію, Азербайджан, Вірменію і Далекий Схід». Від УСРР її підписав В. Ауссем, від інших республік – російський повпред М. Крестинський, від Німеччини – завідувач східного відділу МЗС А. Мальцан [61, арк. 21]. Договір складався зі вступу і 9 статей. За ним УСРР визнавалась незалежною державою (ст. 1), взаємні фінансові претензії мали вирішуватися після їх додаткового вивчення (ст. 2), сторони обмінювались дипломатичними представництвами (ст. 4), дипломати мали утримуватися від агітації і пропаганди, спрямованої проти уряду країни акредитації (ст. 7).

Відповідно до договору український раднарком 9 грудня 1922 р. повпредом призначив В. Ауссема [62, арк. 48]. ВУЦВК затвердив договір 14 грудня. Німецький уряд передав право представництва послу в РСФРР, який на початку 1923 р. призначив генеральним консулом в УСРР З. Гая [63, арк. 3]. Посольство УНР ліквідували.

Таким чином, 7 грудня 1921 р. Австрійська республіка уклала з УСРР і РСФРР «Попередній торгівельний договір». Відповідно до нього офіційно визнала український раднарком, встановила з ним дипломатичні відносини.

Посольство УНР мало бути ліквідоване. Це дозволило активізувати роботу щодо дезорганізації української еміграції.

Визнати УСРР офіційно Австрію зумовили економічні інтереси. Укладаючи договір, австрійці врахували, що їхні торговельні конкуренти, а саме італійці й французи, уже домовлялись.

Відповідно до «Тимчасового договору» (6 червня 1922 р.) Чехословаччина офіційно не визнала УСРР, проте встановила з нею дипломатичні відносини. Чехословацький уряд припинив відносини з урядом УНР, його посольство у Празі припинило роботу.

Протягом 1920–1921 рр. німецький уряд заперечував можливість офіційного визнання УСРР. Тому спочатку сторони підписали репатріаційну угоду й угоду про обмін торговельними представниками.

Пропозицію Х. Раковського про участь УСРР в «Раппальському мирному договорі» в квітні 1922 р. відхилили росіяни. Укладенню 5 листопада ц.р. «Угоди про поширення дії Раппальського договору» ледь не завадила вимога українського раднаркому про повернення німцями заборгованих національним урядам України 410 млн. марок золотом. Відповідно до ст. 2 «Угоди», взаємні фінансові претензії мали вирішуватися після їх додаткового вивчення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ України), ф. 4, оп. 1, спр. 622.
2. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 559; спр. 648.
3. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
4. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
5. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 648; спр. 560.
6. Українсько-австрійська угода // Вісти ВУЦВК, 1921, 23 груд.
7. Справи дипломатичні // Вісти ВУЦВК, 1921, 28 січ.
8. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 648.
9. Блакитний В. Дві умови // Вісти ВУЦВК, 1922, 18 січ.

10. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 45; спр. 622.
11. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 572; спр. 622.
12. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 75.
13. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 622.
14. Блакитний В. Дві умови // Вісти ВУЦВК, 1922, 18 січ.
15. До ратифікації договору з Італією і Австрією // Вісти ВУЦВК, 1922, 21 січ.
16. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 700.
17. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 700.
18. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560; спр. 591.
19. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
20. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
21. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
22. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 559.
23. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 23.
24. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 559.
25. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 559.
26. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 640; спр. 560.
27. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 23; спр. 559.
28. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
29. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 560.
30. УСРР і Чехословаччина // Вісти ВУЦВК, 1922, 10 черв.
31. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 700.
32. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 563.
33. Перспективи українсько-німецького економічного співробітництва // Вісти ВУЦВК, 1922, 11 черв.
34. Справи дипломатичні // Вісти ВУЦВК, 1921, 28 січ.
35. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 628.
36. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 550.
37. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 628.
38. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 628.

39. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 655.
40. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 20; спр. 627; спр. 674.
41. Угода між Україною та Німеччиною // Вісти ВУЦВК, 1921, 5 трав.
42. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549; спр. 640.
43. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 543; спр. 667.
44. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
45. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 655.
46. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
47. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
48. Україна і Німеччина // Вісти ВУЦВК, 1922, 18 лют.
49. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 591.
50. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1035.
51. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
52. Радянсько-німецька угода // Вісти ВУЦВК, 1922, 21 квіт.
53. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
54. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1035.
55. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 616.
56. Прибуття представника Німеччини // Вісти ВУЦВК, 1922, 1 черв.
57. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1029.
58. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 575.
59. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 591.
60. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1029.
61. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 549.
62. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 616.
63. ЦДАВОВУ України, ф. 4, оп. 1, спр. 700.

References:

1. Centralnyj derzhavnyj arxiv vyshhyx orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (CDAVOVU Ukrayiny), f. 4, op. 1, spr. 622.

2. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 559; spr. 648.
3. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
4. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
5. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 648; spr. 560.
6. Ukrayinsko-avstrijska uhoda // Visty VUCVK, 1921, 23 hrud.
7. Spravy dyplomatychni // Visty VUCVK, 1921, 28 sich.
8. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 648.
9. Blakytynj V. Dvi umovy // Visty VUCVK, 1922, 18 sich.
10. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 45; spr. 622.
11. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 572; spr. 622.
12. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 75.
13. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 622.
14. Blakytynj V. Dvi umovy // Visty VUCVK, 1922, 18 sich.
15. Do ratyfikaciyi dohovoru z Italiyeyu i Avstriyeyu // Visty VUCVK, 1922, 21 sich.
16. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 700.
17. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 700.
18. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560; spr. 591.
19. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
20. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
21. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
22. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 559.
23. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 23.
24. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 559.
25. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 559.
26. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 640; spr. 560.
27. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 23; spr. 559.
28. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
29. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 560.
30. USRR i Chexoslovachchyna // Visty VUCVK, 1922, 10 cherv.

31. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 700.
32. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 563.
33. Perspektyvy ukrayinsko-nimeckoho ekonomichnoho spivrobotnytva // *Visty VUCVK*, 1922, 11 cherv.
34. Spravy dyplomatychni // *Visty VUCVK*, 1921, 28 sich.
35. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 628.
36. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 550.
37. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 628.
38. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 628.
39. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 655.
40. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 20; spr. 627; spr. 674.
41. Uhoda mizh Ukrayinoyu ta Nimechchynoyu // *Visty VUCVK*, 1921, 5 trav.
42. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549; spr. 640.
43. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 543; spr. 667.
44. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
45. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 655.
46. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
47. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
48. Ukrayina i Nimechchyna // *Visty VUCVK*, 1922, 18 lyut.
49. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 591.
50. Centralnyj derzhavnyj arxiv hromadskyx ob'yednan Ukrayiny (CDAHO Ukrayiny), f. 1, op. 20, spr. 1035.
51. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
52. Radyansko-nimecka uhoda // *Visty VUCVK*, 1922, 21 kvit.
53. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
54. CDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 1035.
55. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 616.
56. Prybuttya predstavnyka Nimechchyny // *Visty VUCVK*, 1922, 1 cherv.
57. CDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 1029.
58. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 575.

59. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 591.
60. CDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 20, spr. 1029.
61. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 549.
62. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 616.
63. CDAVOVU Ukrayiny, f. 4, op. 1, spr. 700.

Oleg Kupchyk,

Ph.D, associate professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

STATES OF CENTRAL EUROPE IN ESTABLISHMENT OF OFFICIAL RELATIONS WITH SOVIET UKRAINE IN THE EARLY 1920s

Abstract. The Pre-Conditions of political negotiations of governments of the countries of Central Europe with government of Soviet Ukraine at the beginning of 1920th years have been investigated. The process of talks between the parties to negotiations have been examined. The maintenance of their international agreements has been analysed.

The article reveals the prerequisites of the political negotiations between governments of Central Europe and Sovnarcom of the USSR in the early 1920s. The content of the international agreements reached have been analyzed.

Although the «Previous trade agreement» (December 7, 1921) was signed between Austria and the SSR RSFSR, the deal has been inked by the Ukrainian representative M. Levitskyi. According to the «Temporary agreement» (June 6, 1922) with Czechoslovakia, the issue of the official recognition of the USSR hasn't been placed on the agenda. The operation of a "Rappalo agreement" in the USSR barely had been prevented by the Ukrainian People's Commissars' claims to return 410 million Hetman Skoropadskyi gold marks owed by Germany. According to Article 2 «Agreement on the extension of the agreement's Rappalo» (November 5, 1922), the

mutual financial claims had to be resolved after further examination. The relations with Hungary have been confined to the repatriate agreements.

The article analyzes the official recognition of the Soviet Ukraine by Austria, Czechoslovakia and Germany. The Central European states have focused on the economic provisions of the Treaty and feasibility of development of trade and economic relations. The SSR has emphasized its international legal recognition. Besides Budapest, the UPR Embassies in Vienna, Prague and Berlin have been closed.

The estimations of the official recognition of the Soviet Ukraine by Austria, Czechoslovakia and Germany have been given.

Keywords: agreement, conference, diplomatic relations, ambassador, trade representative.

НАУКОВА ХРОНІКА

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.139-147>

Олег Машевський,

доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР «ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАПРЯМІВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ ТА АМЕРИКАНІСТИКА»

17 травня 2017 року в стінах історичного факультету було проведено міжнародний науково-методичний семінар «Проблеми дослідження та викладання міждисциплінарних напрямів: європейські студії та американістика». Організатори семінару: кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн, науково-дослідна частина історичного факультету, громадська організація «Українська асоціація американістики».

Завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн професор Олег Машевський у вступному слові наголосив на тому, що на історичному факультеті вже два роки як відкрито освітню програму «Американістика та європейські студії». Конкурс абітурієнтів неї є одним з найвищих в українських університетах. Поряд з освітньою складовою вищезгаданого напрямку на факультеті, передусім кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн, активно розвиваються дослідження історії країн Америки та Західної Європи ХХ – ХХІ ст. У 2015–2016 роках на базі кафедри було засновано фахові наукові журнали «Європейські історичні студії» (електронне видання) та «Американська історія та політика» (друковане видання). У цей період успішно відбулася низка міжнародних наукових заходів. Значний резонанс у наукових колах мало проведення у березні 2016 р. на базі кафедри нової та новітньої

історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка міжнародної наукової конференції «Україна і США: досвід та перспективи співпраці (присвяченої пам'яті професора Б. М. Гончара)», а також проведення у грудні 2016 року науково-методичного семінару «Президентські вибори в США: наслідки для України та світу».

Викладачами кафедри було створено громадську організацію «Українська асоціація американістики» на чолі з доцентом Макаром Тараном за допомогою якої вдалося залучити спонсорські кошти на видавничу діяльність та проведення відповідних наукових заходів на факультеті.

Декан історичного факультету професор Іван Патриляк у своєму вітальному слові зазначив, що зараз, зважаючи на значні напрацювання у дослідженні та викладанні американістики та європейських студій на історичному факультеті, є потреба обговорення, осмислення, узагальнення цього доробку та визначення завдань, перспектив розвитку цих напрямків. Саме задля цього з ініціативи та зусиллями кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, науково-дослідної частини історичного факультету, громадської організації «Українська асоціація американістики» проводиться нинішній науково-методичний семінар.

До слова був запрошений професор Франческо Альберті (Університет Тренто, Італія), який в цей період проводив лекторій на факультеті. Професор Ф. Альберті у своєму виступі «Hybrid Warfare: New Strategy of Hegemony» проаналізував нові загрози, які постали перед країнами Заходу внаслідок гібридної війни Російської Федерації проти України та відповідної пропагандистської компанії Росії у країнах Європи та Америки. Доповідач звернув увагу на причини, передумови та витоки гібридних війн, а також основні підходи для їхнього дослідження й протидії цьому новому виду агресії.

Виступи викладачів кафедри, чільних науковців НАН України, співробітників провідних українських університетів містили практичні поради

як можна удосконалити систему викладання та організації наукової роботи, щоб наблизитись до світових стандартів. Доповідачі послуговувалися своїм міжнародним досвідом та побажаннями студентів, за результатами анкетування проведеного напередодні. Модератор заходу доцент Наталія Городня акцентувала увагу на необхідності поглибленої мовної підготовки студентів історичного факультету та читання лекційних курсів англійською мовою, передусім для студентів освітньої програми «американістика та європейські студії». Доцент Олександр Іванов проаналізував систему історичної освіти ФРН та розповів про власний досвід міжнародного стажування та співпраці з німецькими колегами.

Важливим моментом є також те, що до участі в обговоренні запросили студентів та аспірантів, які мали можливість висловити свою думку з приводу запропонованих тем. Аспірант Єгор Брайлян та студент Михайло Бойко (кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн) розповіли про своє стажування в університеті м. Констанц (Німеччина) та загалом можливості академічних обмінів для студентів та аспірантів історичного факультету.

Виступаючі відповіли на запитання учасників семінару. Відбулося жваве обговорення актуальних проблем американістики та європейських студій. Загальні тенденції та проблеми, які було виокремлено шляхом дискусії це: необхідність покращення рівня викладання іноземних мов, викладання низки курсів англійською мовою, впровадження міждисциплінарних курсів.

У межах семінару відбулася презентація наукового збірника «АЗЕРБАЙДЖАН Й УКРАЇНА: НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ» (Ніжин, 2017, 235 с.), під час якої виступили упорядники доцент Олег Купчик, доцент Любов Шпаковська, науковці НАН України, представники азербайджанської діаспори в Україні.

Під час виступу доцент О. Р. Купчик розповів, що публікація постала як результат міжнародної наукової конференції, яка пройшла на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка 5

червня 2015 року. Її ініціював Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки в Україні в 2010–2015 рр. п. Ейнулла Мадатлі. Конференція пройшла за міжнародної участі Інституту історії імені А. Бакіханова НАН Азербайджану. Захід відбувся за фінансової підтримки Посольства Азербайджанської Республіки в Україні. Водночас доцент Олег Купчик повідомив, що збірник містить статті, присвячені дослідженню азербайджанськими й українськими ученими історії Азербайджану, політичних, соціально-економічних, культурних і духовних аспектів азербайджансько-українських відносин від найдавніших часів до сьогодення.

У своєму виступі к.і.н. Любов Шпаковська зазначила, що презентація збірника не випадково відбувається в рамках «європейських студій». Зауважила, що Азербайджан завжди позиціонував себе європейською країною. Тому закономірно, що саме у цій країні, й на високому рівні, пройшли пісенний конкурс «Євробачення» (2012 р.), пан'європейське міжнародне спортивне змагання «Європейські ігри» (2015 р.).

Під час презентації виступили також представники азербайджанської діаспори. Серед них кандидат історичних наук, доцент Національного університету «Києво-Могилянська академія» Фергад Туранли. Він є автором однієї із публікацій в науковому збірнику. Учений переконаний, що розвиток між двома державами наукових й освітніх відносин стане запорукою їх успішної політико-економічної співпраці.

У свою чергу, інший представник азербайджанської діаспори, член Національної спілки журналістів України, Алі Даміров розповів, що це вже не перша книга про Азербайджан, яка з'явилась за участі доц. О. Р. Купчика. До цього вийшли у світ книги про студентів-азербайджанців в Україні на початку ХХ ст., дипломатичні відносини між Україною та Азербайджаном. Він також наголосив, що Азербайджан і Україна мають схожі проблеми, зокрема, порушення територіальної цілісності й суверенітету, окупація частини території. Тому спільне вироблення «алгоритму» розв'язання актуальних для

Азербайджану й України проблем, на думку журналіста, допоможе поновити мир на українській й азербайджанській землі, а також територіальну цілісність обох держав.

На завершення презентації доцент Олег Купчик зауважив про сторінки спільної азербайджансько-української історії, які ще потребують подальших наукових досліджень. Вони можуть бути викладені у запланованій на 2018 р. конференції, присвяченій 100-річчю проголошення АДР.

Oleg Mashevskiy,

Ph.D (history), Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**THE SCIENTIFIC AND METHODIC SEMINAR «MULTIDISCIPLINARY
ENDEAVOUR STUDY AND RESEARCH ISSUES:
EUROPEAN AND AMERICAN STUDIES»**

On the 17th of May, 2017, an international scientific and methodic seminar “Multidisciplinary Endeavour Study and Research Issues: European and American Studies” took place at the History Faculty. The event has been organized by the Modern and Contemporary History Department, the Scientific and Research Department of the History faculty and by the public organization “The Ukrainian Association for American Studies”.

In his welcoming speech, Oleh Mashevskiy, the head of the Modern and Contemporary History Department, emphasized the existence of the European and American studies within the framework of the History Faculty program for the last two years. The competition for entering this program now is one of the highest among the Ukrainian universities. Together with the studying element, the research of West European and American History of the XXth – XXIst centuries takes place on the History Faculty, in particular – on the Modern and Contemporary History

Department. The specialized almanacs were founded on the basis of the Department in 2015 – 2016: “The European Historic Studies” (electronic) and “The American History and Politics” (printed). In this time, a number of international scientific events took place. Thus, a scientific conference “Ukraine and the USA: The Experience and Cooperation Prospects (in memory of Professor Borys Honchar)” organized by the Modern and Contemporary History Department in March 2016 drew a wide response. So was the scientific and research seminar “The American Presidential Elections: The Consequences for Ukraine and the World” held in December 2016.

The public organization “The Ukrainian Association for American Studies” founded by the professors of the Department and lead by A.C. Makar Taran contributed to raising funds for publishing activities and holding respective events on the faculty.

In his welcoming speech, Ivan Patrylyak, dean of the History Faculty underlined that given the massive insights in studying and researching of the European and American studies on the History Faculty it is highly desirable to discuss, comprehend and generalize the former and to shape the tasks and prospects of these studies. To this end, an international scientific and methodic seminar “Multidisciplinary Endeavour Study and Research Issues: European and American Studies” organized by the Modern and Contemporary History Department, the Scientific and Research Department of the History faculty and by the public organization “The Ukrainian Association for American Studies” has been held.

Professor Francesco Alberti from the University of Trento, Italy, who was holding a series of lectures in the University in the same time, took the floor. In his speech, “Hybrid Warfare: New Strategy of Hegemony”, he analyzed the new menaces arose before the European countries as a result of the hybrid warfare of Russia against Ukraine and of the massive Russian propaganda within the European states and the USA. The professor urged upon the reasons, background and origins of

the hybrid warfare, as well as the basic approaches to their resolving and investigating.

The speeches delivered by the professors of the faculty, the distinguished scholars of the National Academy of Ukraine and the research fellows representing prominent Ukrainian universities included some operational pieces of advice to improve the system of education and research work to be up to the latest world standards. Nataliya Gorodnya, the moderator of the event, underlined the importance of deepening the language studying by the students of the History Faculty and that of lecturing in English, *prima facie* for the students educated within the framework of the program “The European and American Studies”. Oleksandr Ivanov analyzed the system of the historic studies in Germany and delivered his own experience of the international probation and cooperation with the German professors.

Engaging students and graduate students and their expressing the viewpoints on the issue has as well been important for the event to succeed. Graduate student Ehor Brailian and Master Student Mykhaylo Boyko from the Modern and Contemporary History Department reported their experience of internship in the University of Konstanz and told about the opportunities of the international academic exchanges for the students and graduate students of the History Faculty.

The speakers replied to the questions asked by the members of the discussion. A fruitful discussion of the current issues in the European and American studies has been provided. Thus, the general issues and topics evolved can be summarize as follows: the necessity of improving the level of the foreign languages studies, lecturing in English (for a series of subjects) and implementing the multidisciplinary studies.

A collection of studies “Azerbaijan and Ukraine: at the Crossroads of Culture and History” (ed. by a.p. Oleh Kupchik and Lybov Shpakowsky, PhD; printed at Nizhyn, 2017, 235 p.) was unveiled within the framework of the scientific and methodic seminar “Multidisciplinary Endeavour Study and Research Issues: European and American Studies” on the 17th of May 2017.

In his speech, Oleh Kupchik, one of the editors, explained that the collection has become a result of an international scientific conference which has had place on the History Department in the Taras Shevchenko National University of Kyiv on the 5th of June, 2015. This event has been initiated by Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Azerbaijan in Ukraine in 2010 – 2015, Mr. Eynullah Matadly. The Abbasqulu ağa Bakıxanov Institute of History of the national Academy of Science of Azerbaijan has contributed to the conference. The event has been financed by the Embassy of the Republic of Azerbaijan in Ukraine.

Oleh Kupchik as well said that the collection comprised the series of articles written by the Ukrainian and Azerbaijani scholars, touching upon the investigation of the Azerbaijani history, the political, cultural, social, economic and mental Ukrainian-Azerbaijani relations from ancient times till today.

In her speech, Lybov Shpakowsky, PhD emphasized that it was not by chance that the presentation event has taken place within the scope of the European studies. She admitted that Azerbaijan had always held itself out as a European country. Thus it is clear-cut that it was Azerbaijan who hosted the Eurovision Song Contest in 2012 and the European Games pan-European International Sports Competition in 2015.

The representatives of the Azerbaijani expat community have as well delivered their speeches. Inter se, PhD (history), associate professor of the National University of Kyiv-Mohyla Academy Fergad Turanly, whose article has been published in the collection. The scholar is strongly convinced that developing the academic and educative relations between shall serve the basis for the fruitful political collaboration between Azerbaijan and Ukraine.

In his turn, Ali Damirov, another representative of the Azerbaijani expat community, member of the Ukrainian National Journalist Union reported that the abovementioned collection hasn't been the first to be completed by a.p. Oleh Kupchik. Among the tractates edited by the latter, one can mention a series of books about the Azerbaijani students in Ukraine in early XXth century and an issue about the Ukrainian-Azerbaijani diplomatic relations. Ali Damirov as well emphasized that

both Ukraine and Azerbaijan had a number of common political problems, in particular the infringement of territorial integrity and sovereignty, as well as the occupied territory issues. To this end, the journalist supposed that the joint formulation of the decision procedure for resolving the challenging problems of Ukraine and Azerbaijan consisting in regaining territorial integrity.

In the end of the event Oleh Kupchik brought into the focus the aspects of Ukrainian and Azerbaijani history warrant further investigation. The latter might be examined within the framework of the conference dedicated to the 100th anniversary of the Republic of Azerbaijan's independence. The event is planned to be held in 2018.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Андрієвський – студент магістратури історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вікторія Вдовиченко – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наталія Городня – доктор історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Андрій Грубінко – кандидат історичних наук, доцент, докторант Інститут історії України НАН України.

Анатолій Демещук – аспірант історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Олександр Іванов – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Олег Купчик – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Олег Машевський – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Тетяна Перга – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oleksandr Andrievskiy – master student, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Victoria Vdovychenko – Ph.D (history), senior lector, Kyiv Borys Grinchenko University.

Nataliya Gorodnia – PhD (History), associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, History Department.

Andrii Hrubinko – Ph.D (history), associate professor, doctoral student in Institute of History of Ukraine, National Academy of Science of Ukraine.

Anatolii Demeshchuk – graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Oleksandr Ivanov – Ph.D (history), associate professor, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Oleg Kupchik – Ph.D (history), associate professor, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Oleg Mashevskiy – Ph.D (history), professor, Head of New and Modern History Department, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Tetiana Perga – PhD (history), senior research fellow, Institute of World History, National Academy of Science of Ukraine.

**Вимоги до оформлення статей,
що подаються до наукового
журналу «ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ»**

Науковий журнал «Європейські історичні студії» публікує наукові статті в яких висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Передбачені такі рубрики: європейська інтеграція: історія та сучасність; актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносини; наукова хроніка.

Журнал «Європейські історичні студії» включений до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

1. Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 до друку приймаються лише статті, які мають такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті приймаються **лише в електронному варіанті** (e-mail: european_studies@ukr.net ; olegmashev@ukr.net). Тел. (068) 3525285, (066) 360 00 80.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

2. Вимоги до оформлення:

Файл у форматі doc. Шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Береги (поля): ліве – 3 см, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см.

До статті обов'язково додаються:

- УДК;
- переклад назви статті англійською і російською мовами;
- анотація українською (обсяг – 150–200 слів) та англійською мовами (обсяг – 200–250 слів). В анотації не допускається скорочення і аббревіатури крім загальноновживаних;
- ключові слова українською та англійською мовами. Кількість ключових слів – від 5 до 7 (не менше);
- обов'язковим є транслітерований латинкою список використаних джерел (References), який додається у зв'язку з необхідністю включення «Європейських історичних студій» до міжнародних наукометричних баз.

Звертаємо увагу авторів на необхідність кваліфікованого перекладу анотації та назви статті англійською мовою («машинний» переклад неприпустимий).

Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

3. Послідовність розміщення елементів статті:

- УДК (ліворуч);
- на рядок нижче – ім'я та прізвище автора (праворуч), учений ступінь, вчене звання (якщо є) та (або) посада (за відсутності вченого ступеня) кожного співавтора; на рядок нижче місце роботи або навчання (вирівнювання по правому краю);
- назва статті (великими літерами по центру) 5–9 слів без словосполучень «Дослідження питань...», «Деякі питання...», «Проблеми...», «Шляхи...» тощо (вирівнювання по центру).
- анотація (обсяг – 150 – 200 слів) і ключові слова мовою статті від 5 до 7);
- виклад основного матеріалу статті;
- джерела та література (нумерація позицій автоматична). Список джерел та літератури оформлюється згідно з вимогами ВАК (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5), відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.
- назва статті, анотація і ключові слова іншою мовою (наприклад англійською, якщо стаття написана українською). Анотація (обсяг – 200–250 слів) і ключові слова – від 5 до 7.

- **Обов'язковим** є транслітерований латинкою список використаних джерел (References), який додається у зв'язку з необхідністю включення «Європейських історичних студій» до міжнародних наукометричних баз. Список оформляється згідно з правилами **Британського Гарвардського Стандарту** (Harvard-British Standard). Транслітерацію можна зробити за допомогою «Google перекладач» або сайту <http://ua.translit.cc/>. **Приклади оформлення списку джерел дивитись на http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/harvard_quick_guide_tcm44-47797.pdf**
- Прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи/навчання, назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою, (прізвище, науковий ступінь, вчене звання та місце роботи автора статті вирівнюються тут по лівому краю).

Обсяг статті – 0,5–0,7 ум. друк. арк.

4. Статті приймаються українською, російською, англійською мовами.

Редколегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних, цитат, фактів та посилань.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти матеріали, що не відповідають редакційним вимогам, викладеним у інформаційному листі, мають низький науковий рівень та не пройшли внутрішнє рецензування.

5. Окремим файлом подаються – відомості про автора: повні прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада, робоча і домашня адреси (з індексом), мобільний телефон, e-mail.

Назва файлу статті – латинськими літерами прізвище автора (наприклад: ivanov.doc). Назва файлу з відомостями про автора – латинськими літерами за зразком: ivanov_avtor.doc

6. Додаткові вимоги до тексту статті:

1. Посилання оформлюються в квадратних дужках. Наприклад: [1, с. 54], де 1 – порядковий номер позиції (монографії, статті) у списку літератури, 54 – номер сторінки; [7, арк. 67], де 7 – порядковий номер позиції (архіву) у списку літератури, 67 – номер аркушу архівної справи.

“Там само” – не допускається.

2. Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

3. Архівні джерела у списку джерел потрібно оформити згідно рекомендацій МОН (див.: «Бюлетень ВАК» № 3, 2010 – http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2009/34.pdf).

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 94(4)

Іван Іванов,
кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

НАЗВА СТАТТІ

Анотація до статті українською мовою (150 – 200 слів)

Ключові слова (5 – 7 слів)

Текст статті

Список використаних джерел та літератури:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

1. Vinogradov, V.N. (1970) Devid Lloid-Dzhordzh. M., Mysl.
2. Deivis, N. Yevropa. Istoriia. K.: AST, Tranzytknyha
3. Diurozel, Zh.-B. (1995) Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashukh dniv. Kyiv: Osnovy.

Ivan Ivanov,
Ph.D.,
assistant professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TITLE OF ARTICLE

English summary (200-250 words).

Key words (5–7).

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ

Книги одного автора

Терський С. В. Княже місто Володимир / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2010. – 320 с.

TERSKYI, S.V. (2010) *Kniazhe misto Volodymyr*. Lviv: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika".

Книги двох і трьох авторів

Костюк П. Г. Іони кальцію у функції мозку – від фізіології до патології / П. Г. Костюк, О. П. Костюк, О. О. Лук'янець. – Київ : Наук. думка, 2005. – 197 с.

KOSTIUK, P.H., KOSTIUK, O.P., LUKIANETS, O.O. (2015) *Iony kaltsiiu u funktsii mozku – vid fiziolohii do patolohii*. Kyiv: Nauk. dumka.

Книги чотирьох і більше авторів

Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / М. Бевз [та ін.]. – Львів : Центр Європи, 2008. – 720 с.

BEVZ, M. et al. (2008) *Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII-XXI st.* Lviv: Centr Evropy.

Дисертації

Верес З. Є. Методи та засоби масштабування рухомих та нерухомих зображень : дис. ... канд. техн. наук : 05.13.23 / Зеновій Євгенович Верес ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 236 с.

VERES, Z.Ye. (2015) *Metody ta zasoby masshtabuvannia rukhomykh ta nerukhomykh zobrazhen* (PhD), Nac. Un-t "Lviv. politekhnika", Lviv.

Автореферати дисертацій

Башта Б. Б. Хімічна модифікація карбоксилвмісних олігоестерів епоксидними сполуками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. хім. наук : 02.00.06 / Богдана Богданівна Башта ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 21 с.

BASHTA, B.B. (2015) *Khimichna modyfikatsiia karboksylvmisnykh olihoesteriv epoksydnyu spolukamy*. Abstract of unpublished thesis (PhD of chemical Science), Nac. un-t "Lvivska politekhnika".

Архівні матеріали

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 129, оп. 2, спр. 1144, арк. 4.

2. ЦДАЛ України, ф. 309, оп.1, спр. 346, арк. 5–10

Статті із журналів та збірників

Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17.

HRANCHAK, T.; HOROVYI, V. (2006) *Informatsiino-analitychi struktury bibliotek v umovakh demokratychnykh peretvoren*. *Bibliotechnyi visnyk*. 6, p. 14-17.

Складові частини матеріалів конференцій

Винник Ю. Ю. Сучасний стан незалежності НБУ та його вплив на загальноекономічний стан країни / Ю. Ю. Винник, П. І. Віблій // *Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012* : сб. науч. тр. SWorld по материалам междунар. науч.-практ. конф., 20–31 марта 2012 г., Одесса / Науч.-исследоват. проект.-конструкт. ин-т мор. флота Украины [и др.]. – Одесса, 2012. – Т. 18 : Экономика – С. 47–51.

VYNNYK, Yu. Yu.; VIBLYI, P.I. (2012) Suchasnyi stan nezalezhnosti NDU ta ioho vplyv na zahalnoekonomichnyi stan krainy. In: *Sovremennyye napravleniya teoreticheskikh i prikladnykh issledovaniy 2012: sb. nauch. tr. SWorld po materialam mezhdunar. nauch-prakt. konf., Odessa, Mart 2012. Odessa, vol. 18, p. 47-51.*

Електронні ресурси

Иванов И. Е. Распределение транспортных средств на городских пассажирских маршрутах [Электронный ресурс] / И. Е. Иванов, Р. Б. Рогальский // *Совершенствование организации дорожного движения и перевозок пассажиров и грузов : сб. науч. тр. / Беларус. нац. техн. ун-т. – Минск, 2015. – Режим доступа: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.04.16.*

IVANOV, I.E.; ROGALSKII, R. B. Raspredelenie transportnykh sredstv na gorodskikh passazhirskikh marshrutakh. Sovershenstvovanie organizatsii dorozhnogo dvizheniia I perevozok passazhirovo i gruzov [Online]. Available from: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Accessed: 11th April 2016]

Сняданко І. І. Дослідження методу активного соціально-психологічного навчання в роботі психологічної служби в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Сняданко // *Соціотехнічні системи : інтернет-журнал. – 2010. – Вип. 4. – С. 1–13. – Режим доступу: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS/IPP/WebRC/issues/Issue%204/Snyadanko.pdf>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 03.08.2009.*

SNIADANKO, I.I. (2010) Doslidzhennya metodu aktyvnogo sotsialno-psykhologichnogo navchannya v roboti psykhologichnoi sluzhby v Ukraini. *Sotsiotekhnichni systemy*. [Online] 4, p. 1–13. Available from: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS> [Accessed: 03 th July 2008].

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Європейські історичні студії

Електронне наукове видання

№ 6.

Редакційна колегія:

Голова редколегії – доктор історичних наук, проф. Машевський Олег Петрович

Заступник голови редколегії – доктор історичних наук, проф. Мартинов Андрій Юрійович

Заступник голови редколегії – кандидат історичних наук, доц. Купчик Олег Романович

Відповідальний секретар – кандидат історичних наук, ас. Пількевич Вікторія Олександрівна

Комп'ютерна верстка: Мінгазутдінова Галина Ігорівна

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.